ACADEMIA DE ŞTIINŢE SOCIALE ŞI POLITICE
A REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

STUDII ŞI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHE ŞI ARHEOLOGIE

3

TOMUL 34
IULIE—SEPTEMBRIE
1983

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

ACADEMIA DE ŞTIINŢE SOCIALE ŞI POLITICE
A REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

INSTITUTUL DE ARHEOLOGIE

În ţară revistele se pot procura prin poştă numai pe bază de abonament. Preţul unui abonament anual este de 140 lei.

Comenzile şi abonamentele din străinătate se primesc la ILEXIM, departamentul import-export presă, P.O. Box 136—137, telex 11 226, Bucureşti, 70 116, str. 13 Decembrie 3, România, sau la reprezentanţii săi în străinătate.

Manuscrisele, cărţile şi revistele pentru schimb, precum şi orice corespondenţă se vor trimite Colegiului de redacţie pe adresa: 71 119, str. I. C. Frimu 11, Bucureşti

APARE DE 4 ORI PE AN

STUDII ŞI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHE ŞI ARHEOLOGIE

TOMUL 34 Nr. 3 iulie—septembrie 1983

SUMAR

ETUDES ET RECHERCHES D'HISTOIRE ANCIENNE ET D'ARCHEOLOGIE

TOME 34 | N° 3 | juillet—septembre 1983

SOMMAIRE

ÉTUDES

DISCUSSIONS

MATÉRIAUX ET RECHERCHES ARCHÉOLOGIQUES

NOTES ARCHÉOLOGIQUES

CHRONIQUE

NOTES BIBLIOGRAPHIQUES

CELE MAI VECHI DOVEZI DE LOCUIRE DE LA RIPICENI-IZVOR

DE

ALEXANDRU PĂUNESCU

Cunoscuta stațiune Ripiceni—Izvor aparține din punct de vedere geomorfologic subraionului Cîmpiei Jijiei superioare și a Bașeului, al Cîmpiei Moldovei, și face parte din sectorul epigenetic al Prutului mijlociu[1].

Această întinsă așezare, situată la confluența pîrîului Volovăț cu Prutul, impresionantă prin succesiunea dovezilor de locuire și bogăția materialului, este în prezent acoperită de apele lacului de acumulare al punctului hidrotehnic Stînca—Costești.

Pentru o mai bună înțelegere a cronostratigrafiei acestei stațiuni, este necesar să prezentăm succint unele observații de ordin geomorfologic privitoare la numărul și vîrsta teraselor Prutului din zona Ripiceni.

În urma cercetărilor sale privind sectorul epigenetic al Prutului, ilustrul arheolog N. N. Moroșan a reușit să distingă trei terase: cea inferioară-joasă (cu altitudine relativă de 1—5 m), de vîrstă würmiană, terasa inferioară, înaltă de 6—15 m, atribuită Würmului I, și o terasă superioară, de 35—60 m, de vîrstă rissiană[2].

În studiul său privind valea Prutului, geograful Gh. I. Năstase vorbește de existența a trei terase: una inferioară cu două etaje (cea inferioară—joasă de 5—6 m altitudine relativă și cea inferioară—înaltă de 10—15 m altitudine relativă), o terasă mijlocie și o a treia superioară (de 140—150 m altitudine absolută)[3]. Mai recent, geomorfologul V. Băcăuanu, în lucrarea sa de sinteză privind Cîmpia Moldovei, distinge, în zona la care ne referim, șapte terase ale Prutului din care cinci continue și două locale, etajate, la altitudini diferite, deasupra albiei majore[4]. În ceea ce privește terasa I, de 10—15 m, pe care se află stațiunea paleolitică

[1] Vasile Băcăuanu, *Cîmpia Moldovei* (studiu geomorfologic), București, 1968, p. 124—210.

[2] N. N. Moroșan, AIGR, 19, 1938, p. 107—109.

[3] Gh. I. Năstase, Revista geografică, 2 (1945), 1946, 1—4, p. 53—56.

[4] V. Băcăuanu, *op. cit.*, p. 148—161. Următoarele terase (II—VII) sînt caracterizate de autor astfel: Terasa a II-a de 20—30 m, de vîrstă würmiană apare sub forma unor trepte, relativ înguste, puternic distruse de eroziuni, ori coluvionate, situate la baza versantului drept al văii. Terasa a III-a de 30—35 m este slab reprezentată pe dreapta văii și are un caracter local. Terasa a IV-a de 50—60 m este foarte bine dezvoltată, avînd un pod cu lățimi pînă la 1—1,5 km. Aceasta este terasa socotită de Moroșan ca superioară și atribuită Rissului. Terasa a V-a de 90—100 m are un caracter local și este de vîrstă pleistocen inferioară. Terasa a VI-a de 100—110 m, întîlnită în partea de sud și de vest a satului Ripiceni, este mult degradată. Terasa a VII-a cu altitudinea relativă în jur de 140 m, socotită ca cea mai înaltă terasă de pe partea dreaptă a Prutului, a fost distrusă aproape în întregime, prezentîndu-se sub forma unor petece de prundișuri pe suprafața sculpturală a unor dealuri. Identificată la sud-vest de Ripiceni, ea aparține ca vîrstă pliocenului superior.

SCIVA, tomul 34, nr. 3, București, iulie—septembrie 1983, p. 187—195

Ripiceni-Izvor (cu o altitudine absolută de 90 m), cercetătorul amintit crede că este de vîrstă würmiană şi că ocupă partea principală a fundului văii, un rol important la formarea ei avîndu-l baza toltrycă transversală. Această terasă inferioară este socotită ca cea mai tînără, cu excepţia teraselor de luncă de 2—3 m şi 4—6 m.

Cercetările întreprinse cu decenii în urmă de către N. N. Moroşan pe terasa Ripiceni-Izvor, precum şi săpăturile noastre de după 1961 au arătat că peste soclul terasei (de 1—3 m sau 1—5 m), constituit din calcare recifale bugloviene, s-au aşternut o serie de sedimente cuaternare, groase de circa 12 m, care cuprind de jos în sus : pietrişuri, nisipuri, argile nisipoase stratificate, argile, un depozit gros de loess (în care se disting cîteva benzi subţiri caracterizate printr-o slabă acumulare de substanţă organică) suprapus de orizontul negru-cenuşiu al solului actual [5] (fig. 1).

În cele ce urmează ne vom ocupa de primul sediment care acoperă soclul terasei şi în care s-au găsit primele dovezi de locuire. Astfel, cele mai vechi obiecte litice descoperite în ambele suprafeţe săpate de noi (S I şi S II) au fost recoltate din aluviunile terasei, mai precis din pînza de pietrişuri a cărei grosime variază între circa 0,50 şi 1,50 m (fig. 2). S-a constatat că în zona dinspre fruntea terasei, în partea de est a Suprafeţei II (între pătratele N 17—U 22), nivelul musterian se aşterne direct peste pietrişuri, în schimb, în zona de vest, între acest prim nivel şi prundiş, se interpune un strat de aluviuni cu textură nisipoasă acoperite de alte aluviuni cu textură mijlocie (ce includ lentile nisipoase) [6]. Aceste depuneri, sterile din punct de vedere arheologic, au o grosime ce variază între 0,50 m (pătratul M 18) şi 1,50—1,75 m (pătratele I12—I13 şi L10).

Este necesar să amintim că obiectele litice aflate într-o poziţie secundară, în jumătatea superioară a pietrişurilor terasei, pe o grosime cuprinsă între circa 0,50—0,70 m, au fost descoperite în urma cernerii atente a unei mari cantităţi de prundiş [7]. Totodată, este cazul să menţionăm că numai o suprafaţă relativ mică a fost săpată de noi pînă la calcarele bugloviene, majoritatea secţiunilor oprindu-se la limita superioară a pietrişurilor.

Inventarul litic de care dispunem cuprinde un număr de 42 piese. Este de reţinut faptul că trei dintre aceste piese au fost găsite în nivelurile mai tîrzii musteriene, ele fiind culese din depunerea de prundişuri, aflată încă la zi (deci neacoperită în unele porţiuni ale terasei în acea vreme), împreună cu alţi bolovani de silex de către musterieni, pentru a fi prelucrate în aşezare. Menţionăm că pe aceste piese nu s-au observat totuşi urme de recioplire sau de refolosire.

---

[5] Al. Păunescu, Dacia, N.S., 9, 1965, p. 5—31 ; Al. Păunescu, Ana Conea, Marin Cârciumaru, Venera Codarcea, Alexandru V. Grossu, Radu Popovici, SCIVA, 27, 1976, 1, p. 5—21 ; Al. Păunescu, SCIVA, 29, 1978, 3, p. 317—333.

[6] Ana Conea, SCIVA, 27, 1976, 1, p. 9. Este interesant de reţinut că trecerea netă de la pietrişuri la aluviunile mai fine cu textură nisipoasă sugerează după regretatul pedolog Ana Conea o discontinuitate litologică.

[7] Aceste prundişuri sînt formate în proporţie de 70—80% din silex, iar în rest de gresii, marne sau elemente calcaroase. După V. Băcăuanu silexurile aflate în baza terasei au fost aduse aici din formaţiunile tortoniene bogate în asemenea concreţiuni de silex care apar la zi în malurile Prutului la nord de satul Mitoc (vezi V. Băcăuanu, *op. cit.*, p. 125 şi 148—161).

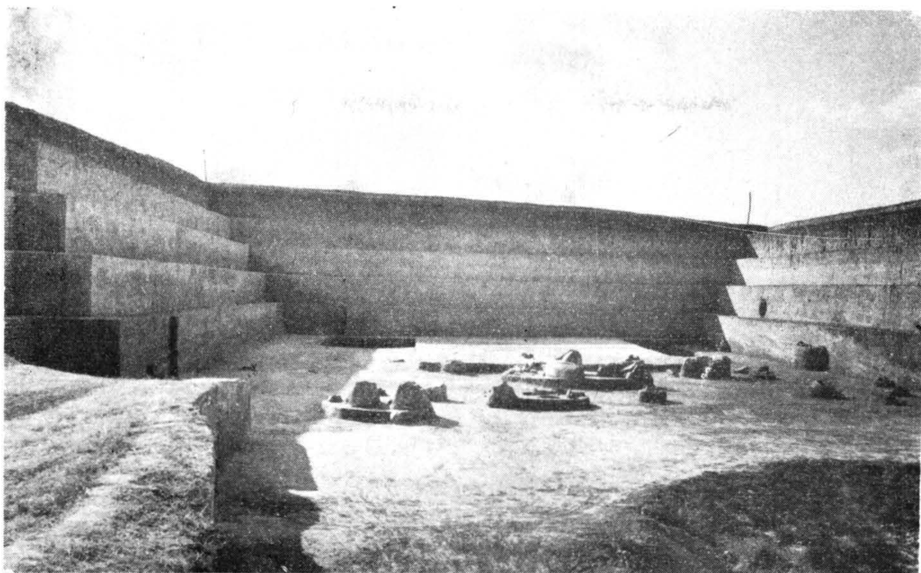

Fig. 1. Ripiceni-Izvor — vedere de ansamblu a Suprafeţei II. Se observă sedimentele terasei şi complexele de locuire aparţinind primelor trei niveluri musteriene.

Fig. 2. Ripiceni-Izvor — Secţiune profil, partea de bază. Se observă stratul de pietriş, situat deasupra soclului terasei, constituit din calcare recifale bugloviene (de culoare albicioasă) in care s-au găsit cele mai vechi obiecte litice prelucrate din aşezare.

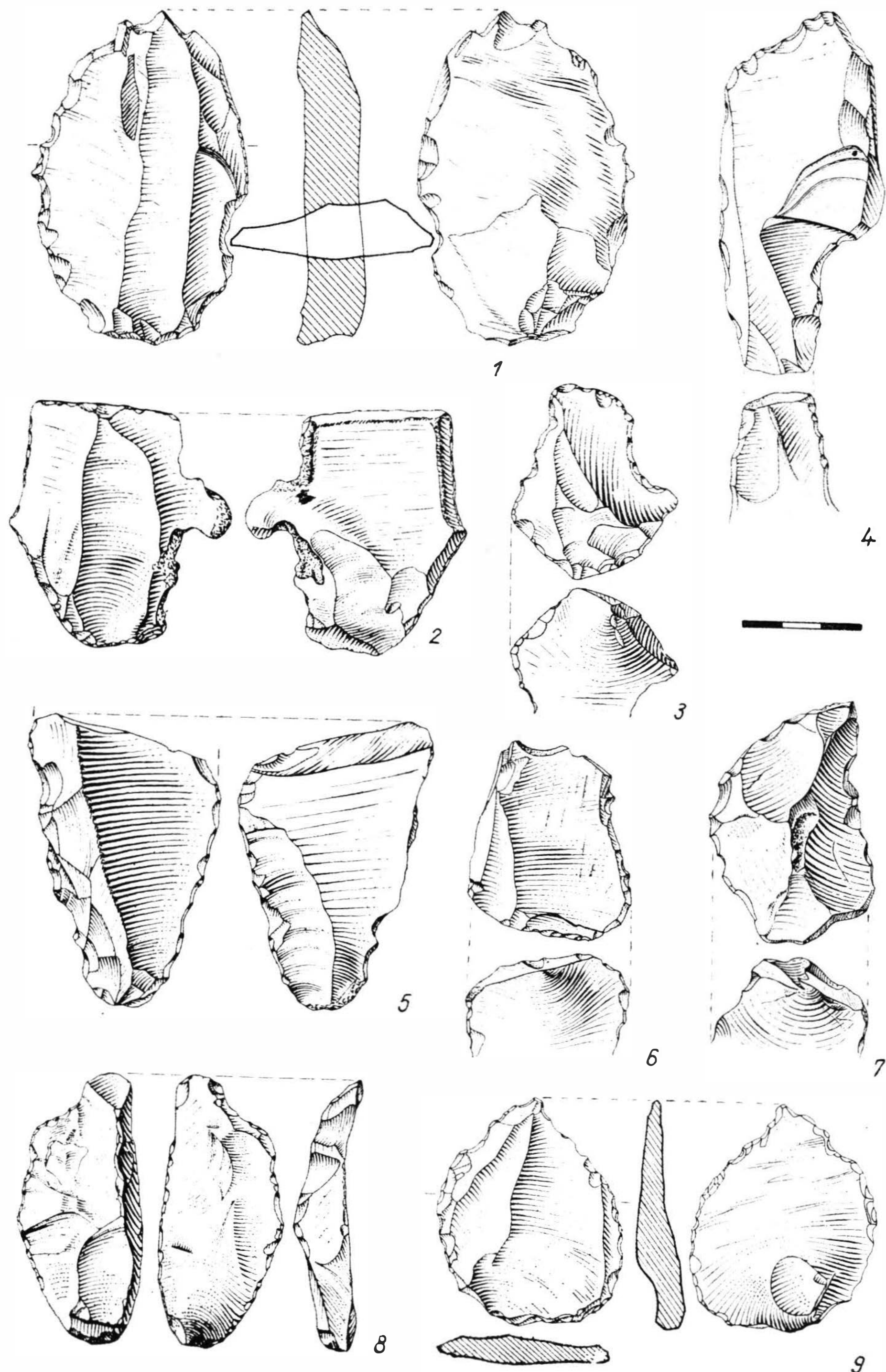

Fig. 3. Ripiceni-Izvor : 1—9, piese de silex descoperite în pietrişurile terasei.

Din punct de vedere tehnico-tipologic cele 42 piese (fig. 3—4) se pot grupa astfel:

A	— Așchii Levallois tipice și atipice:	10 piese
	Lame Levallois tipice și atipice:	5 piese
B	— Vîrfuri Levallois:	4 piese
C	— Așchii obișnuite (Non Levallois):	20 piese
D	— Lame obișnuite (Non Levallois):	3 piese

Ca tipuri de unelte, printre obiectele litice cioplite în tehnica Levallois se disting: un racloar simplu concav (cu retușe subțiri) lucrat pe așchie, un cuțit tip *à dos natural* (fără cortex) pe lamă și două piese cu *encoche* (cu scobitură retușată cu retușe subțiri directe).

De asemenea, printre piesele Non Levallois s-au putut deosebi: două racloare de tip simplu drept (unul cu retușe subțiri și altul cu retușe groase, denticulate spre scalariforme), lucrate pe așchii, patru cuțite tip *à dos natural* (din care trei cu cortex și unul fără cortex), precum și două așchi cu *encoche* (una cu *encoche* clactoniană inversă, iar alta cu scobitură, retușată cu retușe groase directe). La acestea ar mai fi de amintit și tipul de piesă de aspect denticulat.

Taloanele celor 15 așchii și lame Levallois se grupează astfel: neted (6); cortical (1); punctiform (1); fațetat plan (3); fațetat convex (2); spart (2).

Cele patru vîrfuri Levallois (din care unul de ordinul I și trei de ordinul II) au taloanele în general netede, cu excepția unuia fațetat plan.

În schimb, taloanele celor 23 așchii și lame obișnuite, Non Levallois, se pot repartiza astfel: neted, uneori lat și oblic (12); cortical (3); punctiform (3); fațetat convex (1); înlăturat (1); spart (3).

În ceea ce privește bulbul de percuție se poate spune că cele mai multe piese Levallois și Non Levallois posedă un bulb dezvoltat, uneori chiar foarte dezvoltat. În unele cazuri el a fost diminuat printr-una sau mai multe desprinderi (unele mici, altele largi) inverse. Dacă ne referim la tipul de retușă, ne reține atenția faptul că majoritatea pieselor prezintă retușe de obicei neregulate, subțiri sau groase, abrupte, denticulate, de regulă directe, sau mixte și mai rar inverse sau alterne. Pe unele piese, aceste retușe sînt asociate cu știrbituri mai fine sau mai groase, relativ recente, datorate rulării. Se întîlnesc și piese cu retușe regulate, fie subțiri fie groase, ca în cazul unor unelte cum ar fi racloarele, piesele cu *encoche* sau denticulate. Numai patru piese (printre care și un vîrf Levallois) sînt neretușate, pe laturile lor observîndu-se doar știrbituri fine.

În privința dimensiunilor, se poate afirma că cele mai multe dintre obiectele litice sînt de mărime mijlocie (lg $= 4-7$ cm) (31 piese), restul formîndu-l cele mici (6 piese) și mari (5 piese), adică cele ce au o lungime sub 4 cm și respectiv peste 7 cm. Astfel, cea mai mică piesă este reprezentată de un vîrf scurt Levallois ($2{,}5 \times 2{,}1 \times 0{,}9$ cm), iar cea mai mare (lamă cu *encoche* larg spre bază) are dimensiunile de: $9 \times 4{,}3 \times 1{,}5$ cm.

Materia primă în care au fost prelucrate piesele o formează numai silexul de bună calitate, în general de culoare vineție, maroniu-gălbuie sau negricioasă, cules sub formă de bolovănași din prundișul Prutului.

Ceea ce ne atrage atenția este faptul că aproape întregul material litic prezintă o patină și un lustru accentuat sau chiar foarte accentuat,

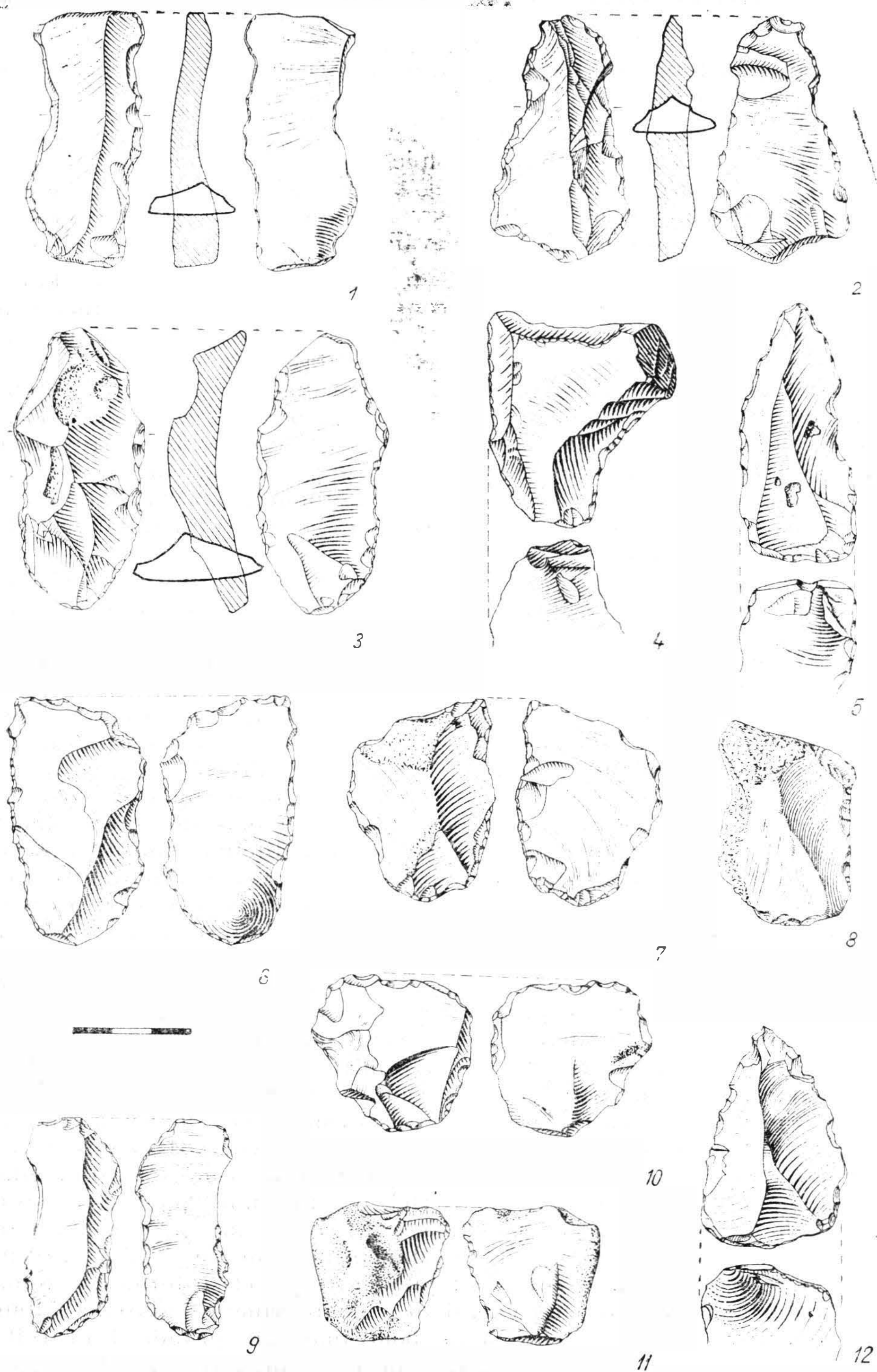

Fig. 4. Ripiceni-Izvor : 1—12, piese de silex descoperite în pietrișurile terasei.

precum și un grad foarte pronunțat de rulare. În afara acestora, pe patru piese se observă totuşi o patină și un lustru mai slab, iar urmele de rulare sînt mai puţin evidente.

Din punct de vedere faunistic, s-au descoperit, îndeosebi spre limita superioară a prundișului mai multe fragmente de oase, unele corodate, precum și cîţiva molari de *Bos* s. *Bison* și doi molari de *Mammuthus primigenius*. De asemenea, s-au găsit și fragmente de scoici *(Unio sp.)*.

Ținînd seama pe de o parte de caracteristicile tehnico-tipologice, iar pe de alta de gradul de patină, lustru și rulare al pieselor, din păcate destul de puţine numeric, descoperite în aluviunile (pietrișurile) terasei de la Ripiceni—Izvor, credem că acest utilaj, în care tehnica Levallois este prezentă (cu un indice Levallois de 45,20% și cu cel de faţetaj larg de 24,10%), ar putea aparţine unui facies musteroid sau poate chiar unui facies musterian foarte vechi.

În cadrul bogatei succesiuni stratigrafice de la Ripiceni—Izvor cu cele șase niveluri de locuire musteriană din care primele cinci cu numeroase resturi de cultură materială *in situ* (inventar litic, complexe cu pietre, resturi faunistice, vetre etc.), obiectele litice la care ne-am referit, aflate într-o poziţie stratigrafică secundară, ar putea fi atribuite unui musterian O sau protomusterian ori mai degrabă unui premusterian. Lipsa unor date absolute nu ne permite o încadrare mai precisă. Cu toate acestea considerăm necesar să luăm în discuţie cele cinci datări de C 14 efectuate recent de cunoscutul laborator din Groningen, pe baza probelor de cărbuni și oase arse recoltate din nivelurile musteriene III și IV. Astfel, dacă pentru nivelul III dispunem doar de o singură dată (Gr N — 11230), obţinută pe o probă ridicată dintr-o vatră situată la limita superioară a nivelului, în schimb, pentru nivelul IV sîntem în posesia a patru date de C 14 realizate pe probe prelevate atît din jumătatea inferioară (Gr N — 9207—9209), cît și din cea superioară (Gr N — 9210) a acestui nivel.

Nivelul III:	Gr N — 11230 :	46400	+4700 −2900	ani B.P.
Nivelul IV:	Gr N — 9207 :	43800	+1100 −1000	ani B.P.
	Gr N — 9208 :	44800	+1300 −1100	ani B.P.
	Gr N — 9209 :	42500	+1300 −1100	ani B.P.
	Gr N — 9210 :	40200	+1100 −1000	ani B.P.

Așa cum s-a mai arătat, din punct de vedere stratigrafic, între primele trei niveluri musteriene atribuite tehnico-tipologic unui facies musterian tipic și nivelul IV, aparţinînd unui facies musterian de tradiţie acheuleană, bogat în forme bifaciale, există o depunere sterilă a cărei grosime variază între circa 0,50 și 1,50 m. În această situaţie, dacă, pe de o parte, luăm în consideraţie datele absolute de C 14, iar pe de alta, ţinem seama de succesiunea stratigrafică a locuirilor musteriene, credem că, chiar în condiţiile unei acumulări mai rapide a sedimentelor, materialul litic aflat în prundișurile terasei Ripiceni—Izvor ar putea să aibă o vechime de circa 70 000—80 000 ani sau poate chiar mai mare.

Cu alte cuvinte, n-ar fi exclus ca piesele de silex descoperite în amestec cu unele resturi faunistice de *Bos* s. *Bison* și mamut să aparţină cronologic Riss–Würmului sau poate unei etape foarte timpurii a Würmului vechi.

Așadar, atribuirea materialului litic fie ultimului interglaciar, fie începutului ultimului glaciar s-ar putea explica astfel: în primul caz am putea vorbi de contemporaneitatea obiectelor cioplite cu depunerea pietrișurilor terasei în interglaciarul Riss—Würm sau poate numai a acelor piese cu un grad foarte pronunțat de patină, lustru și rulare (considerate ca cele mai vechi) preluate (antrenate), dintr-un depozit anterior de vîrstă Riss—Würmiană sau chiar Rissian tîrzie. În cel de-al doilea caz, dacă terasa s-a constituit în Würmul vechi, atunci obiectele litice în discuţie ar putea fi contemporane sedimentării pînzei aluviale.

Este interesant de relevat faptul că, în afara materialului litic recoltat de noi, și N. N. Moroșan menţionează descoperirea în pietrișurile terasei a cîtorva piese de silex, asemănătoare celor descrise, precum și a unor resturi osoase, fragmente de molari şi chiar a unei defense de mamut. De asemenea, el a sesizat printre obiectele litice atribuite musterianului superior şi unele piese cu dublă patină şi cu urme de rulare, culese din prundișurile terasei de 5 m de către musterieni cu scopul de a le refolosi.

Astfel, același arheolog ajunge la concluzia că cele mai vechi piese prelucrate de la Ripiceni—Izvor, descoperite în terasa de 5 m, aparțin unui ,,Levalloasian superior" și că în această situaţie am avea de-a face cu o ,,industrie levalloasiană" mai mult sau mai puţin remaniată, de vîrstă Riss—Würm [8].

Pe teritoriul Moldovei nu se cunosc pînă în prezent alte obiecte litice mai vechi decît cele găsite în pietrișurile terasei Ripiceni—Izvor. S-au menționat totuși cîteva piese de silex descoperite la Mitoc—Malu Galben, dar tipologia și poziţia lor stratigrafică rămîn încă discutabile [9]. Nu același lucru putem vorbi despre așchia zisă clactoniană de la Valea Lupului — Iași, aflată într-o poziţie secundară, în nisipurile aluvionare (la o adîncime de circa 10,60 m de la suprafaţa solului) ale terasei inferioare a Bahluiului [10]. Este foarte posibil ca această piesă să provină, antrenată de ape, dintr-un depozit mai vechi aparţinînd fie terasei a II-a (de 20 m), fie celei de-a III-a (de 30—35 m). Atît prin caracterele sale tehnico-tipologice, cît şi prin gradul de patină, lustru și chiar rulare, așchia de la Valea Lupului ar putea fi încadrată în aceeaşi perioadă în care au fost prelucrate piesele găsite în pietrişurile terasei de la Ripiceni—Izvor.

În ceea ce priveşte teritoriul din stînga Prutului, N. N. Moroşan a semnalat în pietrișurile aceleiași terase inferioare a rîului în punctele: Vasilica (Mînzăteşti), în Durducă (Cuconeștii Vechi), Gherman—Dumeni, piese asemănătoare celor de la Ripiceni—Izvor pe care le-a atribuit tot ,,Levalloasianului superior" [11].

---

8 N. N. Moroşan, *op. cit.*, p. 37, 40, 49—50.

9 C. S. Nicolăescu-Plopşor, Materiale, 6, 1959, p. 14—16.

10 Idem, Materiale, 3, 1957, p. 285—288.

11 N. N. Moroşan, *op. cit.*, p. 61, 67, 77, 128. În pietrişurile terasei de la Gherman-Dumeni, contemporane celor de la Ripiceni-Izvor, autorul descoperă piese de silex rulate, precum şi un fragment puternic rulat de molar pe care-l atribuie speciei *Elephas antiquus.*

Mai recent, unii paleoliticieni sovietici au identificat prin cercetări de suprafaţă şi săpături, în zona dintre Prut şi Nistru, mai multe puncte cu obiecte litice pe care le-au considerat, ţinînd seama de caracterele tehnico-tipologice şi de observaţiile stratigrafice, ca aparţinînd paleoliticului inferior.

Geomorfologul I. K. Ivanova[12] este de părere că piesele culese din aluviunile cursului mijlociu al Nistrului de la Luka Vrubleveţkaia[13], Babin I, Poiana etc., aflate deci într-o poziţie secundară, nu ar putea proveni decît din vechile terase înalte ale acestui rîu.

În afara acestor puncte, A. P. Cernîş[14] descoperă în pietrişurile ce se aştern peste soclul de calcar al terasei a III-a (de 45—60 m) a Nistrului, de la Vîhvatinţi, cîteva piese de silex pe care le atribuie acheuleanului de vîrstă Riss.

În urma săpăturilor efectuate atît în peşteri, cît şi pe terase, N. A. Chetraru încadrează fie în acheulean, fie în tayacian obiectele litice găsite în diverse depuneri de locuire cum ar fi cele din straturile IV—III din peştera Vechea Duruitoare, cele din complexul timpuriu din peştera Buteşti sau cele din complexul timpuriu de la Mersîna etc.[15].

Studiul tehnico-tipologic al materialului litic descoperit atît în poziţie secundară, în aluviunile teraselor de pe stînga sau dreapta cursului mijlociu al Prutului şi Nistrului, cît şi al celui aflat *in situ* în nivelurile de locuire din diferite aşezări de peşteră sau terasă, situate în zona dintre aceste rîuri, au îngăduit specialiştilor să-l atribuie, cronologic, paleoliticului inferior. Nu este exclus, totuşi, ca o parte din aceste obiecte litice, ne referim îndeosebi la cele din depunerile remaniate, să aparţină unei etape evoluate sau finale a paleoliticului inferior (premusterianului), iar altele, poate, etapei timpurii a musterianului.

Prin termenul de premusterian înţelegem acea cultură, în general de aşchii, de debitaj Levallois sau Non Levallois, în care cioplitoarele şi piesele bifaciale se întîlnesc într-un procent redus sau zero şi care se dezvoltă în ultima perioadă a paleoliticului inferior. Originea ei pare a se situa în Riss, iar sfîrşitul ei ar putea atinge chiar începuturile Würmului vechi. Din această cultură pe aşchii, cu elemente pe care le-am numi musteroide s-au putut dezvolta, ulterior, unele faciesuri musteriene. Este foarte posibil ca primul nivel musterian de la Ripiceni—Izvor, cu complexe de locuire *in situ*, atribuit din punct de vedere tehnico-tipologic musterianului tipic, să derive din acea cultură ale căror resturi (piese de silex) au fost găsite în aluviunile aceleiaşi terase.

Referindu-se la paleoliticul inferior din vestul Europei, cunoscutul paleolitician francez Henry de Lumley ajunge la concluzia că, în timpul glaciaţiunii Riss, mai multe culturi, sincrone cronologic, încep a se individualiza, ca de pildă : acheuleanul, tayacianul sau protocharentianul,

---

[12] I. K. Ivanova, L'Anthropologie, 73, 1969, 1—2, p. 11—14.

[13] P. I. Boriskovski, *Paleolit Ukraini* (MIA Moscova, 40, 1953), p. 38—57.

[14] A. P. Cernîş, *Rannii i srednii paleolit Pridnestroviia* (Trudi komisii po izuceeniu Cetverticinovo Perioda, 25), Moscova, 1965, p. 14—27.

[15] N. A. Chetraru, *Pamiatniki epoh paleolita i mezolita* (Arheologiceskaia Carta Moldavskoi S.S.R., 1), Chişinău, 1973, p. 11—40.

evenosianul sau clactonianul, premusterianul [16]. Acelaşi arheolog ne vorbeşte de un premusterian de debitaj Non Levallois în depunerile Riss—Würmiene din peştera Lazaret [17] şi de un altul de debitaj Levallois găsit în aceleaşi straturi Riss—Würm în peştera Observatoire [18].

Revenind asupra paleoliticului inferior de pe teritoriul României putem spune că cele mai vechi unelte de piatră au fost descoperite în partea de vest—nord-vest a Munteniei, mai precis în regiunea cuprinsă între Olt şi Argeş, care corespunde Piemontului sau Platformei Cotmenei şi cu partea de nord mai înaltă a cîmpiei.

Am afirmat cu alt prilej [19] că aproape toate piesele găsite pînă în prezent, cu excepţia cîtorva la care ne vom referi ulterior, au fost culese din aluviunile văilor mai mari sau mai mici din zona amintită ca de pildă Argeş, Mozac, Dîmbovnic, Vedea, Cotmeana, Plapcea, Topolog, Olt, Teslui, Dîrjov etc.

Studiul tehnico-tipologic ca şi cel privind gradul de patină, lustru şi rulare, mai mult sau mai puţin accentuat al pieselor descoperite în depunerile remaniate ale văilor enumerate mai sus, ne-au îndreptăţit să afirmăm că aceste obiecte litice aparţin mai multor culturi ale paleoliticului inferior. Este foarte posibil ca seria cea mai veche de unelte (de tipul cioplitoarelor unifaciale sau bifaciale şi aşchiilor) cu gradul cel mai pronunţat de patină, lustru şi rulare să fi apărut încă din Pleistocenul inferior, fiind atribuită aşa zisei culturi a galetelor prelucrate şi a aşchiilor, cunoscută şi sub denumirea de cultură arhaică pe galete.

În Pleistocenul mijlociu, la tipurile de unelte specifice acestei străvechi culturi, apar tipuri noi cum ar fi piesele protobifaciale sau bifacialele de tip abbevillian, ca cele găsite pe valea Dîrjovului, iar mai tîrziu, bifacialele de tip acheulean ca cele aflate pe Olt, Dîrjov sau pe valea Obogăi.

Tot în această vreme (în Mindel—Riss) apare şi o tehnică nouă de cioplire, cea Levallois [20].

În afara materialului litic recoltat din depunerile remaniate, s-au descoperit şi cîteva piese *in situ*, deci într-o poziţie stratigrafică pe care o socotim neîndoielnică, mai ales că ele erau nerulate şi asociate cu resturi de mamifere [21]. Astfel, din Peştera Liliecilor de la Gura Dobrogei (com. Tîrguşor, jud. Constanţa) provine un cioplitor bifacial, lucrat pe o placă de silex, găsit in partea terminală a acumulării mijlocii de „éboulis thermoclastiques" datată în Mindelul superior. De asemenea, alte cîteva piese s-au descoperit la Sindominic (jud. Harghita), în depozitele de origine carstică. Din depunerile fazei Sîndominic — 1, atribuită perioadei de sfîrşit a Mindel—Rissului provin patru piese, din care trei aşchii simple

---

[16] Henry de Lumley, în *La Préhistoire française* (Les civilisations paléolithiques et mésolithiques de la France) (sub redacţia lui Henry de Lumley), I, 1, Paris, 1976, p. 21.

[17] Henry de Lumley, *Le Paléolithique inférieur et moyen du Midi Méditerranéen dans son cadre géologique* (V^e supplément à „Gallia Préhistoire"), I, Paris, 1969, p. 139. După autor, evoluţia premusterianului riss-würmian din peştera Lazaret spre un musterian tipic bogat în racloare din Würmul vechi (W. I) s-ar fi realizat prin creşterea debitajului Levallois, prezent dar nu dominant în straturile Riss-Würm.

[18] *Ibidem*, II, Paris, 1971, p. 357.

[19] Al. Păunescu, SCIVA, 31, 1980, 4, p. 523—526.

[20] Henry de Lumley, în *La Préhistoire française*, I, 1, p. 20—21.

[21] Al. Păunescu, Costin Rădulescu şi Petre Samson, *Travaux de l'Institut de spéologie „Emile Racovitza"*, Bucureşti, 21, 1982, p. 53—61.

de cuarţit şi o piesă fragmentară din gresie silicioasă cu glauconit (o formă oarecum bifacială sau un racloar-bifacial), iar din depunerile fazei Sîndominic — 2, aparţinînd Rissului inferior, numai două piese (un racloar simplu drept pe aşchie Levallois din gresie silicioasă şi un fragment de aşchie simplă din tuf).

Din cele expuse mai sus am putea afirma că în lunga sa evoluţie paleoliticul inferior de pe teritoriul României a cunoscut mai multe etape de dezvoltare, ultima din ele fiind ilustrată, se pare, de premusterian. Relativ puţinele obiecte litice descoperite în pietrişurile terasei de la Ripiceni—Izvor, care reprezintă totodată cele mai vechi dovezi de locuire de aici şi chiar din Moldova, ar putea fi atribuite acestei etape finale a paleoliticului inferior, considerată ca un facies musteroid, din care se va dezvolta apoi musterianul propriu-zis din Würmul vechi.

LES PLUS ANCIENNES PREUVES D'HABITATION À RIPICENI-IZVOR

RÉSUMÉ

Dans la nappe de cailloutis qui recouvre le socle de la terrasse de 1 à 5 m constituée par des calcaires bugloviens, on a découvert une quarantaine de pièces de silex, dont certaines taillées suivant le technique Levallois et présentant un très fort degré de patine, lustre et roulage. Vers la limite supérieure des cailloutis, on a trouvé également une faible quantité de restes osseux et de molaires de *Bos* s. *Bison* et de mammouth, ainsi que des fragments de *Unio sp.*

Ces pièces de silex, découvertes dans un dépôts secondaire, représentent les plus anciennes preuves d'habitation à Ripiceni—Izvor et même, jusqu'à ce jour, de toute la Moldavie.

Du point de vue géo-chronologique, le matériel lithique en question pourrait être attribué à l'interglaciaire Riss—Würm ou peut-être à une étape très ancienne du Würm ancien. Sous le rapport archéologique, il semble appartenir à une étape finale du paléolithique inférieur, à un prémoustérien (considéré peut-être comme un facies moustéroïde) dont se développera ensuite le moustérien proprement dit du Würm ancien.

Dans la dernière partie de l'article, l'auteur fait certaines considérations générales sur le paléolithique inférieur de Roumanie et établit la liaison entre les découvertes de Ripiceni et celles de la zone voisine comprise entre le Prut et le Dniestr.

EXPLICATION DES FIGURES

Fig. 1. Ripiceni-Izvor. Vue d'ensemble de la Surface II. On observe les sédiments de la terrasse et les ensembles d'habitation appartenant aux trois premiers niveaux moustériens.

Fig. 2. Ripiceni-Izvor. Coupe de la partie de base. On observe la couche de cailloutis située au-dessus du socle de la terrasse, qui est constitué par des calcaires récifaux bugloviens (de couleur blanchâtre), où ont été découverts les plus anciens objets lithiques taillés du site.

Fig. 3. Ripiceni-Izvor. 1—9, pièces de silex découvertes dans les cailloutis de la terrasse.

Fig. 4. Ripiceni-Izvor. 1—12, pièces de silex découvertes dans les cailloutis de la terrasse.

PAFTALELE LATÈNE TÎRZII DIN SUD-ESTUL EUROPEI

DE

MIRCEA BABEŞ

Recenta descoperire a unei paftale de fier placate cu foaie de bronz ornată *au repoussée* într-un complex închis din *dava* de la Cîrlomăneşti (fig. 4/5 = 6/2 ;11) ne oferă prilejul de a relua, pe o bază documentară sensibil lărgită, discuţia asupra acestor piese de port, care în cursul Latène-ului tîrziu au cunoscut o largă răspîndire în Dacia şi în regiunile învecinate ale sud-estului european [1]. În adevăr, în ultimul deceniu, pe lîngă Cîrlomăneşti, alte cîteva staţiuni geto-dace de pe teritoriul României (Ocniţa, Pietroasele, Piscu Crăsani, Şura Mică) au livrat descoperiri similare, iar o anchetă perseverentă purtată în diferite instituţii ştiinţifice şi muzeale a pus în evidenţă existenţa unor piese provenind din săpături mai vechi, rămase încă inedite (Bratei, Ostrovul Şimian, Sighişoara, Piatra Craivii) [2]. Aria investigaţiei a putut fi extinsă pînă la limitele reale ale răspîndirii paftalelor în discuţie şi a unor forme înrudite, pe baza publicaţiilor arheologilor din ţările vecine. Fără să aibă pretenţia de a fi exhaustivă, analiza de faţă prilejuieşte astfel concluzii de ordin tipologic, cronologic şi etno-cultural, care în urmă cu cîţiva ani nici măcar nu puteau fi intuite.

ANALIZA DESCOPERIRILOR

I. *ROMÂNIA*. Paftale de felul celei recent descoperite la Cîrlomăneşti sînt cunoscute pînă în prezent în 14 staţiuni de epocă Latène (şase în Muntenia, trei în Oltenia şi cinci în Transilvania), constituind din punct de vedere stilistic şi cronologic o grupă unitară, pe care o putem defini ca geto-dacă. Tot pe teritoriul României, o grupă separată, dar înrudită tipologic, o formează piesele de centură apărute în necropolele bastarne din aceeaşi vreme din Moldova (vezi harta fig. 10).

A. *Grupa geto-dacă*. Din 14 locuri de descoperire aparţinînd primei grupe, 12 sînt aşezări (respectiv cetăţi) geto-dace din epoca „clasică", cu date di-

[1] Anterior, o primă discuţie asupra paftalelor din Dacia, la G. Trohani, Muzeul Naţional, 1, 1974, p. 197–200.

[2] Sursa informaţiei este indicată pentru fiecare piesă în parte în *Catalogul* de la p. 214 urm. În general, pentru descoperirile din România, discutate în text mai departe, am renunţat la trimiteri bibliografice repetate, care se pot afla în acest *Catalog*. Informaţiile privind piesele inedite, respectiv permisiunea de a le ilustra, le datorez colegilor Gh. Baltag, N. Conovici, V. Dupoi, I. Glodariu, V. Moga, Gh. Popilian şi Eugenia Zaharia, cărora le aduc şi pe această cale cele mai vii mulţumiri. Piesele Catalog nr. 1, 2, 3a, 5, 8–12, precum şi cea de la Altimir sînt desenate de autor.

S C I V A, tomul 34, nr. 3, Bucureşti, iulie—septembrie 1983, p. 196–221

ferite de început și de sfîrșit, dar avînd în comun o intensă fază de locuire din sec. I î.e.n. [3]. În unele stațiuni, paftalele în discuție au apărut în complexe închise, în asociere cu materiale ce pot fi sigur datate chiar în acest secol: Chirnogi (bordeiul 11), Cîrlomănești 1981 (areal E3b Nord, groapa 7—fig. 11) și Ocnița (Cetatea 1, groapa 6) [4]. În alte cazuri ele au apărut în strat, în depuneri care de asemenea pot fi datate cu destulă siguranță în sec. I î.e.n. (Cîrlomănești 1972, Piatra Roșie, Popești 1955 și 1958). În sfîrșit, pentru celelalte piese nu cunoaștem decît în mare perioada de existență a așezării în care au fost descoperite: Piscu Crăsani, Vlădiceasca, Ostrovul Șimian, Sighișoara și Piatra Craivii (sec. II—I î.e.n.), Pietroasele și Șura Mică (sec. II î.e.n.—I e.n.).

În două dintre stațiunile amintite, paftalele s-au descoperit în gropi cu schelete umane, care fie datorită numărului mare de schelete (șapte în groapa 6 de la Sighișoara), fie datorită urmelor de ciopîrțire (atît la Sighișoara, cît și la Șura Mică) nu pot fi considerate simple morminte. Groapa 6 de la Sighișoara face parte dintr-un „cîmp de gropi" situat în afara fortificației de pe Wietenberg. Din cele 12 gropi rotunde cercetate în 1967—1968, șapte conțineau schelete umane[1] sau părți din ele, aparținînd la unul pînă la șapte indivizi. Celelalte cinci gropi aveau umpluturi cu mult cărbune, cenușă și cioburi, din care lipseau însă, se pare, oasele umane. Ele nu sînt gropi de așezare (aici nu există strat de cultură), ci constituie probabil, împreună cu gropile cu schelete, un complex de cult legat de ofrande, practici funerare și, eventual, jertfe umane [5]. Dintr-o relatare indirectă, publicată de K. Horedt, rezultă că în groapa 6 s-ar fi găsit și o monedă imperială romană (Philippus Junior, anul 246 e.n.), dar atît contextul descoperirilor (de ex. moneda dacică din sec. II-I î.e.n. din groapa 4), cît și cronologia paftalelor în discuție din întregul spațiu sud-est-european pun la îndoială corectitudinea acestei informații. Evident, întregul complex de gropi de la Sighișoara este preroman.

Dintr-un astfel de „cîmp de gropi" provine și paftaua de la Orlea. Aici, pe „Grindul lui Iancu Mușat", au fost cercetate 16 gropi cilindrice (diam. cca 2 m, adîncimea inițială 2,5 — 3,5 m), dintre care șase conțineau de la unul la opt schelete umane, de obicei aruncate fără grijă, înghesuite și contorsionate, nu rareori ciopîrțite. Și aici numărul și starea scheletelor indică practicarea unor jertfe umane. E. Comșa este înclinat să creadă că este vorba de sacrificarea unor indivizi, cu ocazia înmormîntării unui personaj mai important (în cazul „gropii vestice" scheletul de sus, purtînd paf-

---

[3] M. Babeș, Dacia, N.S., 19, 1975, p. 136—138 și fig. 7.

[4] Datarea propusă de D. Berciu (*Buridava dacică*, București, 1981, p. 75—76) pentru paftaua de la Ocnița — mijlocul sec. II i.e.n — nu se justifică nici prin analogiile invocate, nici prin cronologia internă a stațiunii (vezi recenzia noastră, in SCIVA, 33, 1982, 2, p. 252—253). Ceramica dacică pictată (prezentă în groapa 6 de la Ocnița, ca dealtfel și în groapa 7 de la Cîrlomănești, fig. 11/38) apare abia pe la mijlocul sec. I î.e.n., pentru a cunoaște o răspîndire considerabilă în epoca augustee, așa cum o dovedește bogatul inventar al gropii 2/1973 de pe Cetatea 1 de la Ocnița, datat cu monede din anii 15—10 î.e.n. și 2—14 e.n. (cf. D. Berciu, *op. cit.*, p. 85).

[5] K. Horedt, C. Seraphin, *Die prähistorische Ansiedlung auf dem Wietenberg bei Sighișoara-Schäßburg*, Bonn, 1971, p. 18—19.

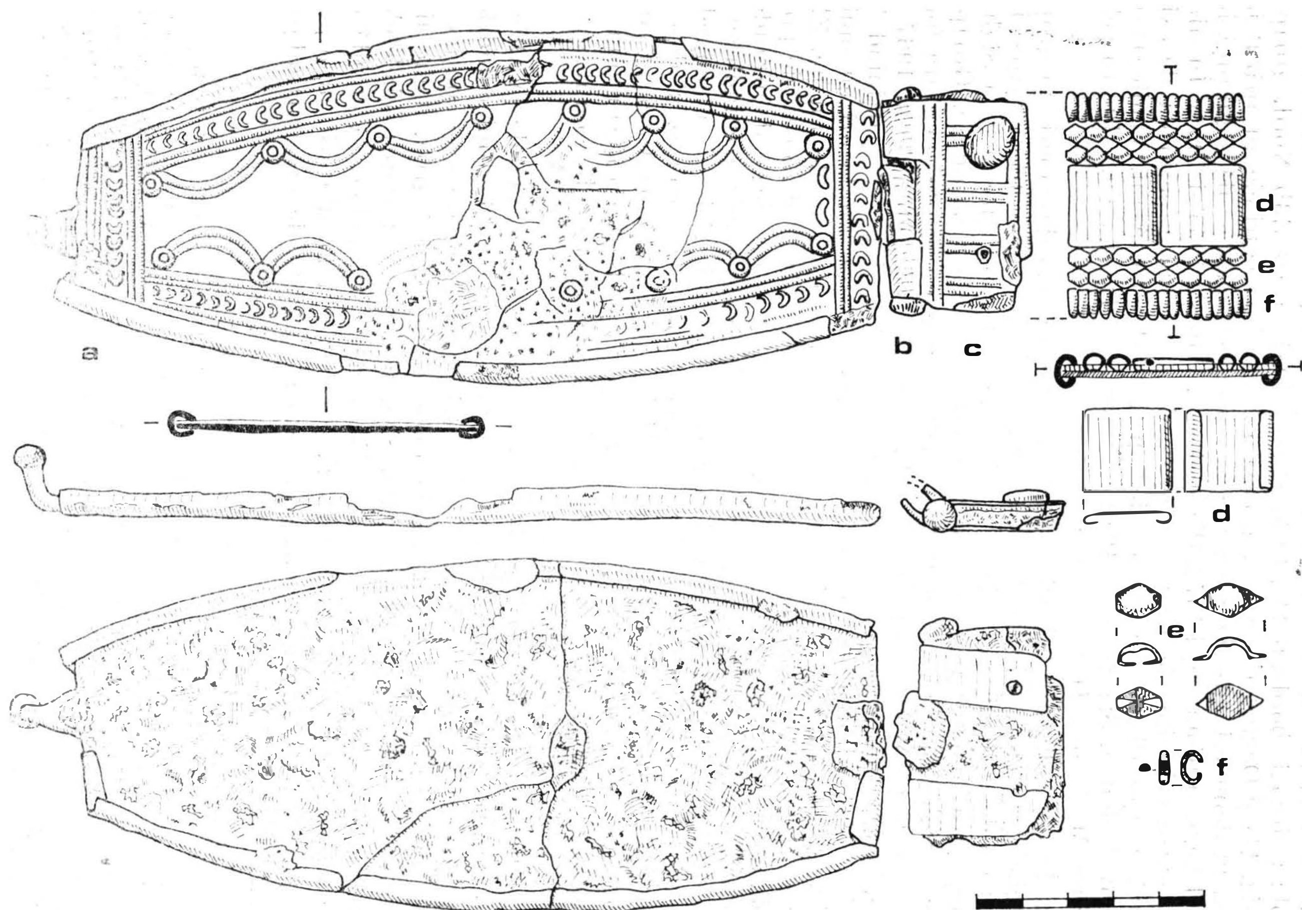

Fig. 1. Sighişoara 1967. Pafta tip I şi garnitură de curea (a, c fier şi bronz; b fier; d-f bronz).

taua de fier și bronz)[6]. În două gropi s-a practicat depunerea unor animale jertfite (porci). Ceramica descoperită în unele din aceste gropi (de ex. groapa 9) aparține olăriei geto-dace din sec. II și în special sec. I î.e.n.

În sfîrșit, ultima pafta, cea de la Bratei, a fost descoperită izolat într-o zonă a săpăturilor în care au apărut cîteva morminte celtice, precum și piese izolate (vase fragmentare, un *Hiebmesser*, o zăbală cu verigi), aparținînd fazei Latène C. Foaia de bronz total topită dovedește că paftaua a fost arsă într-un foc puternic, făcînd verosimilă ipoteza că ea ar proveni dintr-un astfel de mormînt de incinerație distrus. În această ipoteză am avea de-a face cu singura piesă mai veche decît sec. I î.e.n. De reținut totuși că în aceeași zonă au fost găsite și cioburi dacice, probabil mai recente decît materialele celtice.

Recapitulînd, constatăm că, pînă la o excepție, dealtfel nesigură (Bratei), paftalele de tipul celei de la Cîrlomănești provin din stațiuni geto-dace (așezări, cetăți, ,,cîmpuri de gropi'') și datează în mare din secolul I î.e.n.

Analiza tipologică și comparația cu descoperiri similare din spațiul european mai apropiat sau mai îndepărtat au rostul de a răspunde la întrebarea dacă paftalele aici prezentate constituie sau nu o categorie specifică, bine definită, de obiecte aparținînd civilizației geto-dace ,,clasice'' și, în orice caz, de a stabili care este originea lor.

Cele aproximativ douăzeci de piese inventariate pînă acum, în majoritate fragmentare, prezintă o serie de trăsături comune care determină caracterul unitar al categoriei în discuție. Ele se compuneau, așa cum o arată paftalele de la Sighișoara (fig. 1 = 5) și Orlea (fig. 3/1), din două părți principale : placa cu laturile lungi mai mult sau mai puțin arcuite, îngustîndu-se spre cîrligul cu buton, și piesa de fixare (prin nituire) la curea, articulate între ele printr-o balama. În general s-au păstrat plăcile (sau fragmente din ele) avînd forme și dimensiuni puțin variabile. Ele erau acoperite cu o foaie subțire de bronz (într-un singur caz din fier — Cîrlomănești 1972, fig. 4/6), ornată *au repoussée* cu un număr limitat de elemente decorative geometrice. Numai pe paftaua descoperită la Popești în 1955 (fig. 2/1) apar în plus și trei reprezentări antropomorfe identice între ele. De regulă, foaia de bronz era fixată prin rabatarea marginilor lungi ale plăcii (ex. fig. 3/5 ; 4/7). Doar în trei cazuri (Popești 1955, fig. 2/1 ; Sighișoara 1902—1904, fig. 4/9 și 1967, fig. 1), cele două straturi ale paftalei erau fixate laolaltă cu ajutorul unei rame în formă de jghiab, confecționată separat din tablă de bronz sau fier.

Deosebirea cea mai notabilă care se poate observa între diferitele piese și care ne prilejuiește clasificarea lor în două tipuri principale, privește sistemul de construcție al balamalei :

Tipul I are balamaua alcătuită din trei urechi tubulare — una centrală, forjată din aceeași bucată cu placa, la partea opusă cîrligului, și două laterale, formate prin decuparea piesei rectangulare de fixare la centură — prin care trece un ax de fier cu butoni la capete. Tipul este bine ilustrat prin paftaua de la Sighișoara 1967 (fig. 1 = 5) și prin piesa

[6] E. Comșa, Apulum, 10, 1972, p. 70 și 74. Gropi geto-dace cu mai multe schelete, de regulă fără inventar, s-au mai descoperit la Sf. Gheorghe-Bedeházá (K. Horedt, Materiale, 2, 1956, p. 10—11 și 21) și, mai recent, în zona nefortificată a davei de la Brad, jud. Bacău (informații V. Ursachi).

fragmentară de la Chirnogi (fig. 4/1 = 6/1). Aceluiaşi tip îi aparţin cu certitudine şi plăcile de la Popeşti 1955 (fig. 2/1), Popeşti 1958 (fig. 4/2) şi Cîrlomăneşti 1972 (fig. 4/6), la care se păstrează urechea centrală a balamalei. Judecînd după exemplarele de la Sighişoara 1967 şi Popeşti 1955,

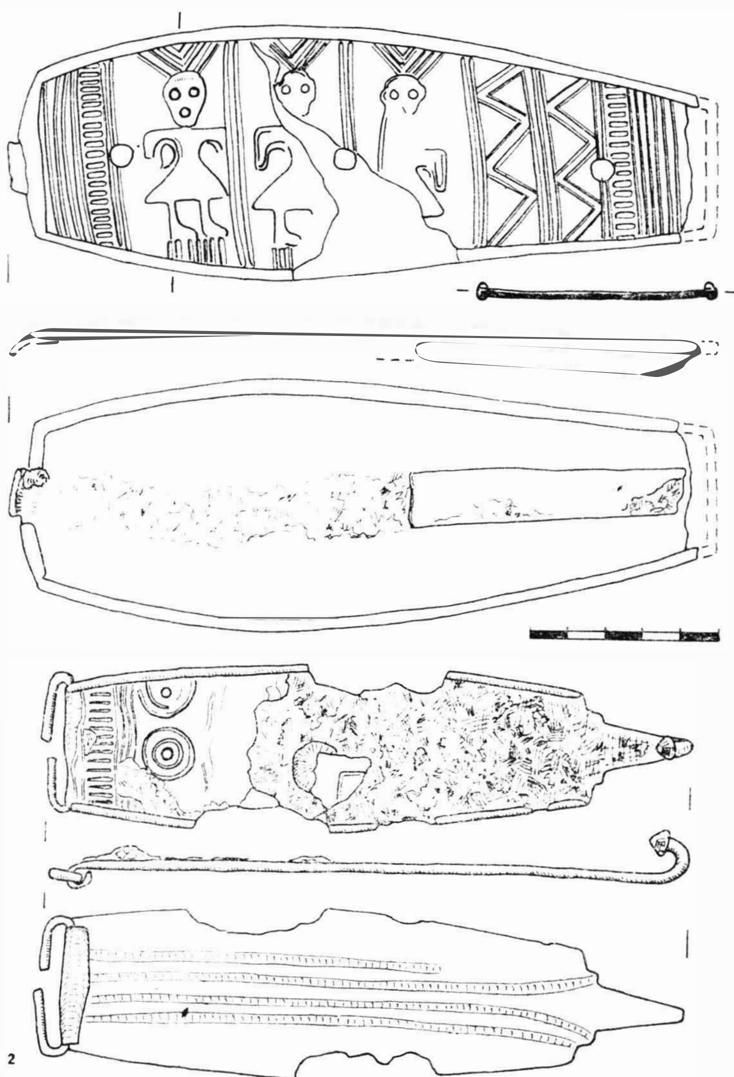

Fig. 2. Paftale de tip I(1) şi II(2): 1 Popeşti 1955; 2 Altimir (fier şi bronz).

plăcile de tip I măsoară în lungime peste 19 cm şi au lăţimea maximă cuprinsă între 6,7 şi 7,8 cm.

La *tipul II* articularea mobilă a plăcii cu piesa de fixare la curea se realiza cu ajutorul unei piese intermediare — o za din sîrmă de fier,

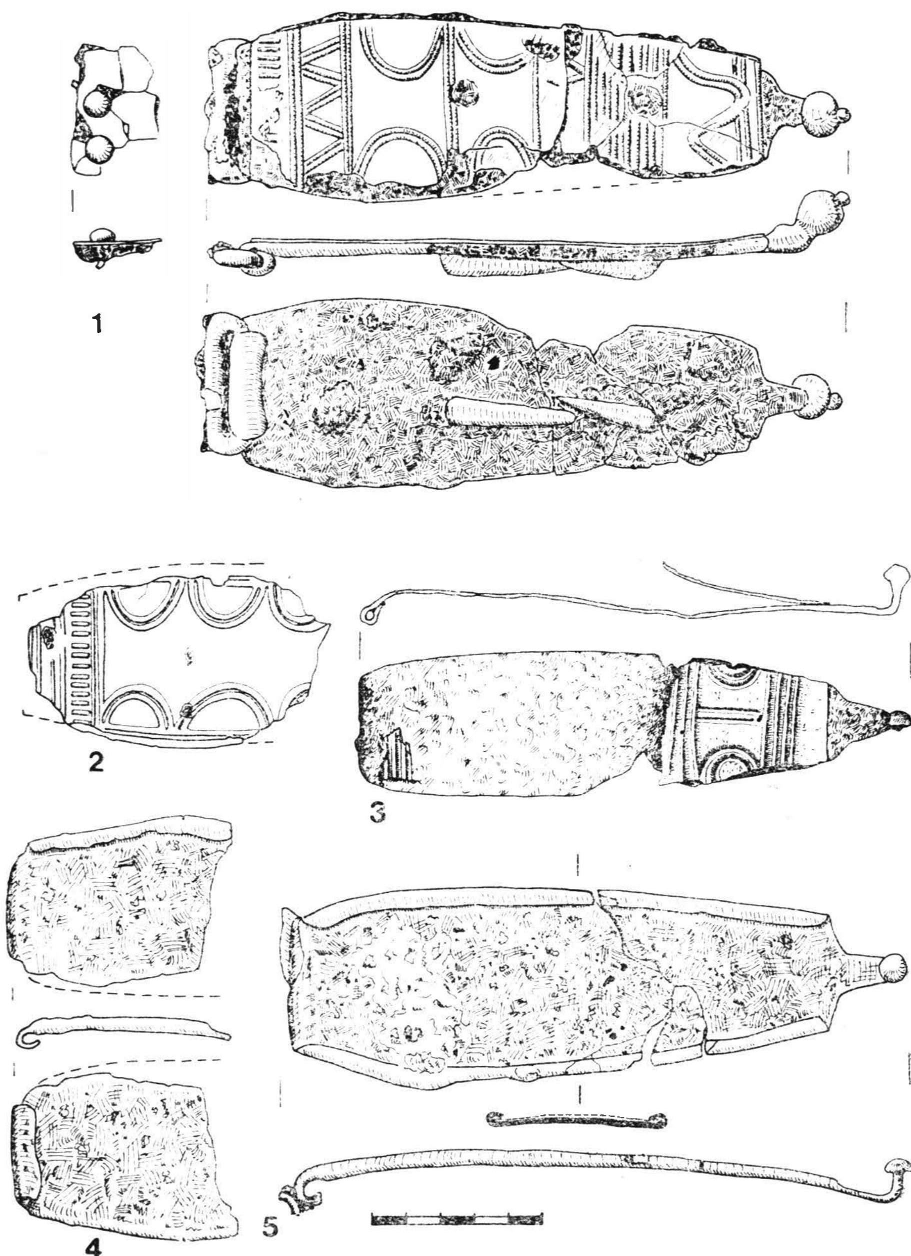

Fig. 3. Paftale de tip II (1,3—5) și de tip incert (2): 1 Orlea; 2 Piatra Roșie; 3 Ostrovul Șimian; 4 Piscu Crăsani; 5 Bratei (4 fier, restul fier și bronz).

care trece prin tubul format prin îndoirea plăcii, pe toată lățimea ei, la capătul opus cîrligului, și printr-un tub similar al piesei de fixare. Paftaua de la Orlea (fig. 3/1) este singura de acest tip, la care, deși în

stare fragmentară, se păstrează cele trei piese constitutive, în timp ce paftalelor de la Ostrovul Şimian (fig. 3/3) şi Bratei (fig. 3/5 = 6/3) le lipsesc astăzi atît piesele de fixare, cît şi zaua balamalei. Acestui tip îi aparţine şi fragmentul de pafta descoperit la Piscu Crăsani (fig. 3/4) şi, eventual, acela de la Vlădiceasca (?).

Paftalele de tip II au plăci mai mici decît cele de tip I. Lungimea celor trei plăci întregi (Orlea, Ostrovul Şimian şi Bratei) variază între 16,4 şi 18,5 cm, iar lăţimea maximă între 4,2 şi 5,8 cm.

Analiza decorului pe plăcile în discuţie (incluzînd aici şi piesele fragmentare care nu pot fi determinate) nu pune în evidenţă deosebiri semnificative între cele două tipuri şi nici nu ne duce spre o altă clasificare. Lăsind de o parte acele motive care au apărut pe cîte o singură piesă (chenarul umplut cu paranteze la Sighişoara 1967, linia în val la Orlea, arcele paralele transversale la Vlădiceasca şi reprezentările umane la Popeşti 1955), numărul elementelor decorative utilizate se reduce la şase:

1 — benzi striate (şiruri de bastonaşe paralele încadrate între două nervuri simple sau duble), dispuse transversal pe placă, cîte una (Chirnogi, Popeşti 1955 şi 1958, Ocniţa, Orlea, Piatra Roşie, Cîrlomăneşti 1972, Sighişoara 1902—1904), cîte două (Şura Mică) sau chiar cîte trei (Cîrlomăneşti 1981), de obicei către extremităţile piesei; într-un singur caz banda striată este plasată longitudinal de-a lungul marginilor piesei (Popeşti 1958, fig. 4/2).

2 — nervuri paralele grupate (de la patru la zece), dispuse transversal faţă de axul plăcii, mai frecvent chiar la capetele acesteia (Popeşti 1955 şi 1958, Ocniţa, Cîrlomăneşti 1972, Sighişoara 1902—1904), uneori şi în cîmpul plăcii (Ostrovul Şimian, Orlea).

3 — semicercuri duble, înşirate pe margine, de obicei tangente între ele (Chirnogi, Cîrlomăneşti 1981, Piatra Roşie, Şura Mică). Într-un singur caz (Sighişoara 1967) ele au la capete cercuri mici cu umbo, iar în alte două cazuri (Orlea, Ostrovul Şimian) sînt separate între ele prin nervuri transversale. Unele sînt veritabile semicercuri (Chirnogi, Orlea, Ostrovul Şimian, Piatra Roşie, Şura Mică), altele reprezintă arce de cerc mai mici (Sighişoara 1967, Cîrlomăneşti 1981).

4 — cercuri mici cu umbo în mijloc, de obicei dispuse mai mult sau mai puţin simetric în cîmpul paftalei (Cîrlomăneşti 1972 şi 1981, Pietroasele, Sighişoara 1902—1904). Pe piesa de la Chirnogi ele apar şi în interiorul semicercurilor, iar pe cea de la Sighişoara 1967 doar la capetele lor.

5 — cercuri concentrice (cîte două-patru) cu umbo în mijloc, plasate de regulă în axul central al plăcii. Pe piesa de la Şura Mică motivul se repetă de trei ori — cifră probabil valabilă şi pentru piesele păstrate parţial de la Cîrlomăneşti 1981, Chirnogi şi Popeşti 1958.

6 — nervuri simple sau duble în zig-zag, desfăşurate între două nervuri paralele, transversale pe axul paftalelor de la Orlea şi Popeşti 1955.

Primele patru motive au frecvenţa cea mai ridicată (motivul 1 de nouă ori, 2 şi 3 de cîte şapte ori, 4 de şase ori). Motivele 5 şi 6 apar doar de patru şi respectiv de două ori, iar altele (amintite mai sus) doar o singură dată. Aceste cifre sînt desigur relative, avînd în vedere faptul că la mai mult de jumătate din piesele analizate foaia ornamentală de bronz este într-o măsură sau alta deteriorată. Din acelaşi motiv nici

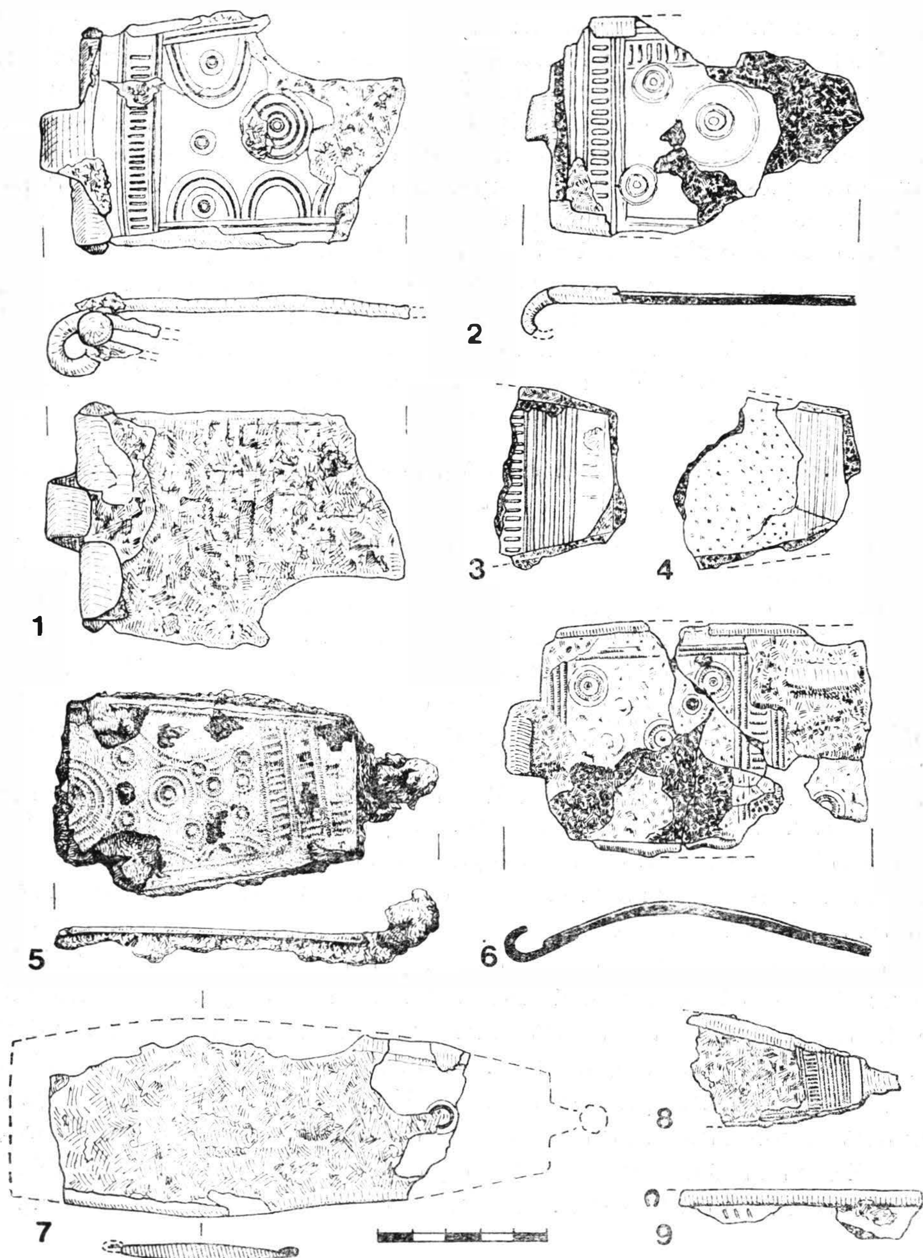

Fig. 4. Paftale de tip I (1—2,6) și de tip incert (3—5, 7—9): 1 Chirnogi; 2—4 Popești 1958; 5 Cîrlomănești 1981; 6 Cîrlomănești 1972; 7 Pietroasele — Gruiu Dării; 8 Ocnița; 9 Sighișoara 1902—1904 (6 fier, restul fier și bronz).

analiza combinațiilor diferitelor motive nu poate duce la rezultate sigure. Lipsa de asociere a motivului 2 cu 5 sau a motivului 6 cu 4 și 5 poate fi întîmplătoare, așa cum este și faptul că pe paftalele de tip II din România

nu au fost întîlnite nici cercuri mici cu umbo, nici cercuri concentrice (ultimele apar totuşi pe paftaua de acest tip de la Altimir, din Bulgaria, *infra*, p. 207 şi fig. 2/2). Concluzia este că între ornamentica compoziţional variată a paftalelor de tip I şi a celor de tip II nu se sesizează deosebiri semnificative. Dimpotrivă apar asemănări de sintaxă decorativă între piese de tip diferit (împărţirea plăcilor de la Orlea şi Popeşti 1955 în metope), după cum apar deosebiri între piese de acelaşi tip (ex. paftaua de la Sighişoara 1967, faţă de celelalte de tip I).

Această din urmă descoperire iese totodată din comun prin bogatele garnituri metalice ce împodobeau centura de piele pe toată lăţimea ei (fig. 5/2) : plăcuţe rectangulare, aplice rombice bombate şi verigi, toate din bronz (fig. 1/d-f). Verigi de bronz mici deschise, care bordau marginea curelei, au fost găsite de asemenea, *in situ*, împreună cu paftaua de la Orlea.

B. *Grupa bastarnă.* Cum am arătat, pe teritoriul României, mai precis în Moldova, există şi o grupă aparte de paftale din fier placate cu foaie de bronz, descoperite în morminte de tip Poieneşti—Lukaşevka (P—L). Principalul loc de descoperire este necropola cu 150 de morminte de incineraţie de la Boroseşti, jud. Iaşi [7], unde s-au găsit cinci astfel de piese. Trei dintre ele (tipul P—L I.2) [8] corespund ca sistem constructiv tipului II mai sus definit, avînd balama cu za din sîrmă de fier (M. 13, 105 şi 147). Din păcate, la aceste piese foaia de bronz este topită sau deteriorată, astfel că ornamentul nu mai poate fi decît în mică măsură recunoscut. De notat totuşi că piesa din M. 105 (fig. 7/2) avea o nervură longitudinală mediană, în timp ce paftaua din M. 147 (fig. 7/3) era decorată pe margine cu cercuri mici cu umbo. Spre deosebire de paftalele din staţiunile geto-dace, cele de la Boroseşti se caracterizează prin forma triunghiulară îngustă a plăcii şi prin dimensiunile mai mici (L. placă între 14,3 şi 17 cm, lat. max. la balama 3,7—4,4 cm). Alături de exemplarele amintite există şi paftale de acelaşi tip P—L I.2 care nu au fost placate cu bronz (M.7, 14, 145 — — fig. 7/1 — la Boroseşti şi M. 261 la Poieneşti). La tipul în discuţie piesa de fixare la curea era realizată dintr-o tablă rectangulară de fier îndoită, cu capetele egale sau inegale, formînd un tub pentru za, şi era prevăzută cu două nituri pentru prinderea curelei. Uneori (ex. M. 147, fig. 7/3) ea era întărită şi totodată ornată cu o bretea transversală din tablă de bronz.

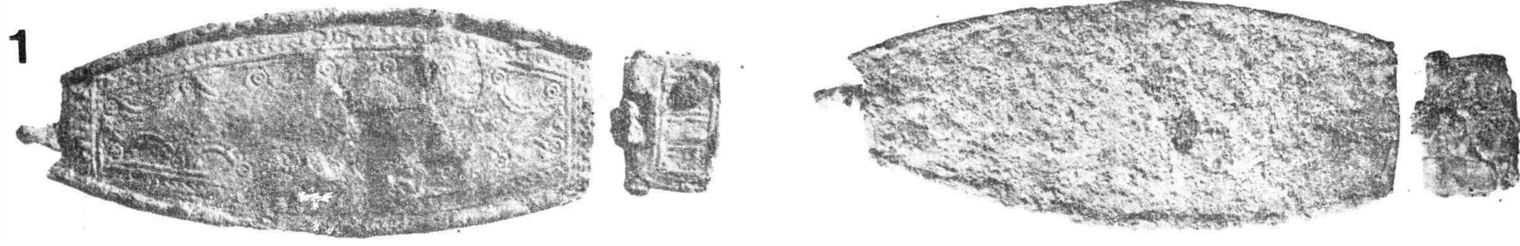
Există la Boroseşti încă două paftale de fier placate cu tablă de bronz, avînd însă alte sisteme constructive. Piesa din M. 2 era compusă

---

[7] M. Babeş, în vol. *Documente noi descoperite şi informaţii arheologice*, Bucureşti, 1978, p. 25—28.

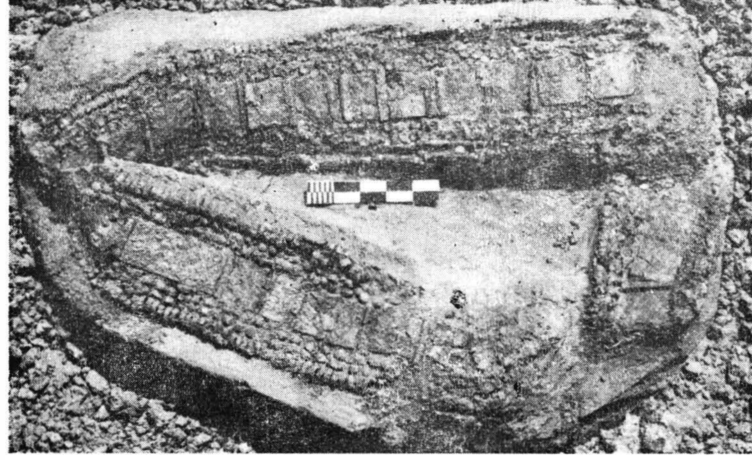
[8] Pentru paftalele de tip Poieneşti-Lukaşevka, cf. M. Babeş, *Das östliche Dakien in den letzten Jahrhunderten vor der Zeitwende*, în pregătire la Editura Academiei R. S. România, în colaborare cu R. Habelt Verlag, Bonn.

1

2

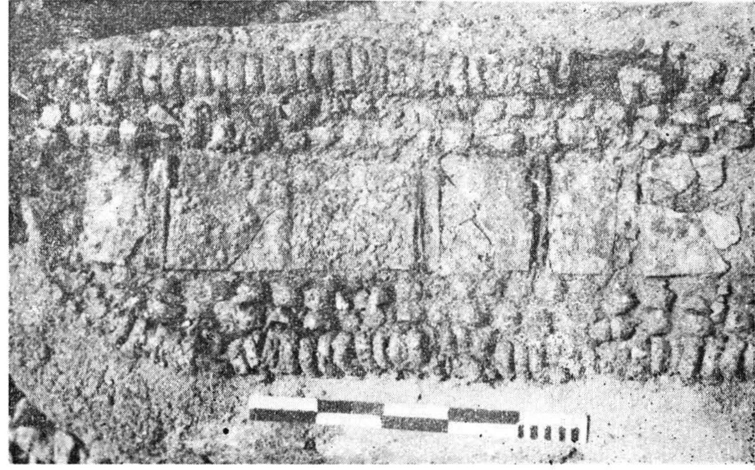
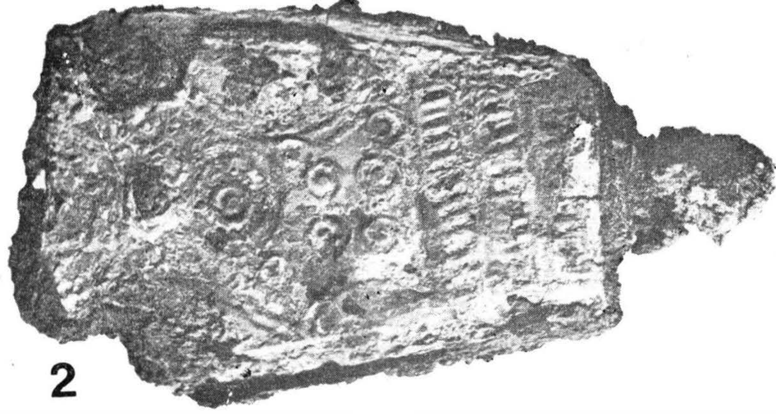
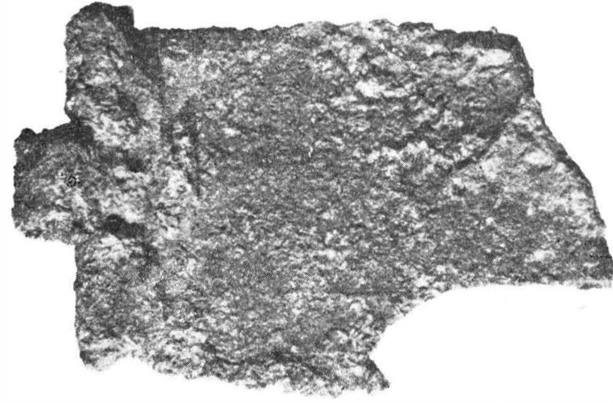

Fig. 5. Sighișoara 1967. 1 Pafta; 2 Garnitură de centură *in situ* (1 fier și bronz; 2 bronz).

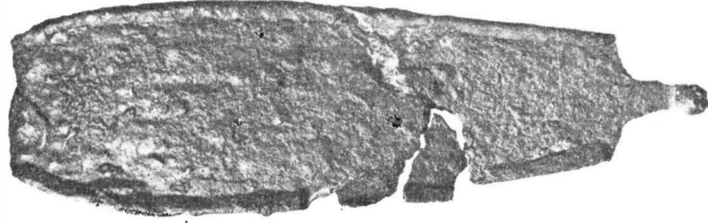

Fig. 6. 1 Chirnogi ; 2 Cîrlomănești 1981 ; 3 Bratei (foto).

din trei părți — placa triunghiulară cu cîrlig, piesa intermediară cu ramă rectangulară și piesa de fixare la curea — articulate între ele prin două șarniere cu ax (tipul P—L I. 1, fig. 8/2). La piesa din M. 109 (fig. 8/1),

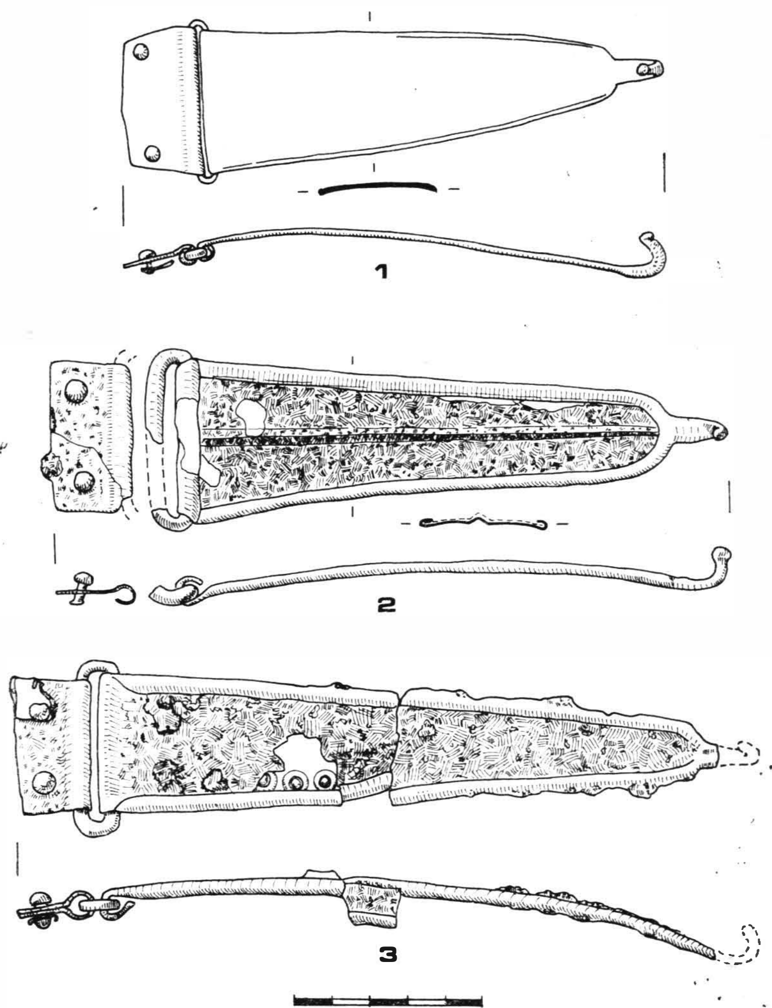

Fig. 7. Paftale de tip Poienești-Lukașevka I.2 de la Borosești: 1 M. 145; 2 M. 105; 3 M. 147 (1 fier; 2—3 fier și bronz).

placa triunghiulară formează la capătul ei o teacă pentru axul pe care sînt articulate două limbi de fixare la curea (tipul P—L I. 3). Foaia de bronz a primei paftale era bogat decorată (arce cu punct în mijloc, bandă de bastonașe flancate de puncte în relief și un șir de semne în formă de S culcat), în timp ce ornamentul celei de-a doua se reduce la cercuri mici cu umbo, dispuse se pare doar în axul median.

Interesant de notat că în M. 145 de la Boroseşti, alături de o pafta de tip P—L I. 2 neplacată (fig. 7/1), s-au descoperit trei mici aplice rombice bombate, din bronz (fig. 8/5), de felul celor de pe centura de la Sighişoara (fig. 1/e). Astfel de aplici s-au descoperit şi în necropola bas-

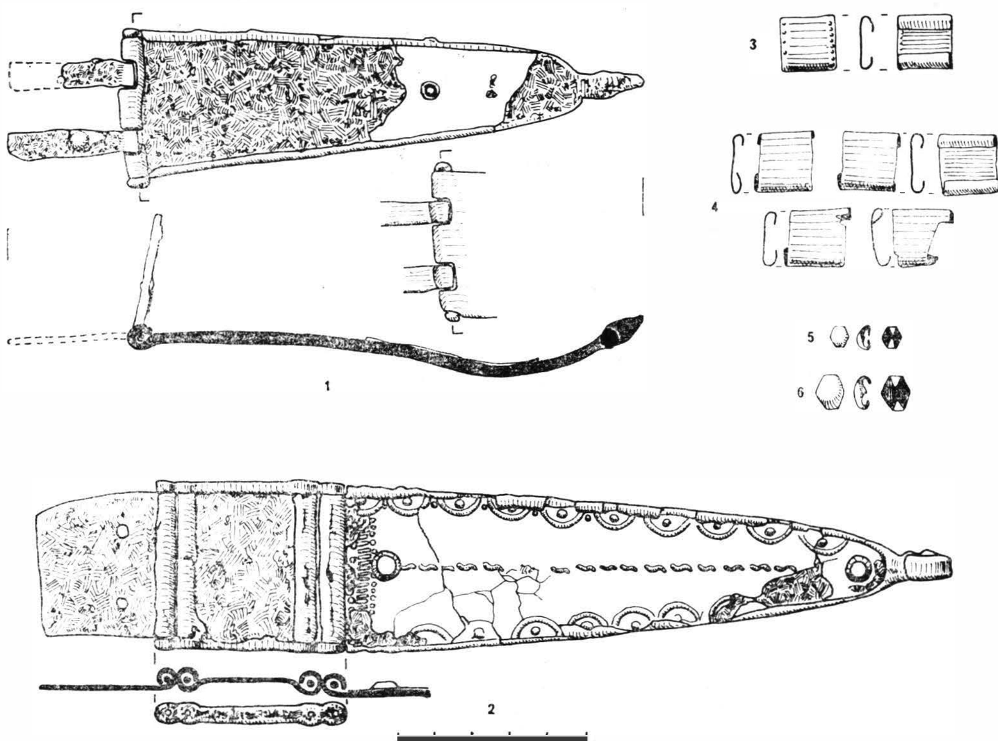

Fig. 8. Paftale de tip Poieneşti-Lukaşevka I.1(2) şi I.3 (1) şi garnituri de curea (3—6) de la Boroseşti (1 M. 109; 2 M. 2; 5 M. 145) şi Poieneşti (3 M. 261; 4 M. 434; 6 M. 394). 1—2 fier şi bronz; 3—6 bronz.

tarnă de la Poieneşti, în M. 394 (fig. 8/6), în asociere cu o pafta de tip P—L I. 4 (placă de fier triunghiulară fixată direct la curea prin două nituri). În plus, la Poieneşti, în M. 261 şi M. 434, împreună cu paftale de tip P—L I. 2 (neplacată) şi respectiv I. 4 s-au găsit plăcuţe rectangulare din tablă de bronz, cu două margini îndoite (fig. 8/3—4) — din nou cele mai apropiate paralele de pe teritoriul României pentru garnitura de centură de la Sighişoara (fig. 1/d).

Din analiza combinatorie rezultă că paftalele de tip P—L I. 2, ca şi cele de tip P—L I. 1 şi I. 3, apar în grupa mai recentă de morminte de la Boroseşti (cu fibule Kostrzewski B şi H) şi se încadrează în cea de-a doua fază a culturii Poieneşti—Lukaşevka, databilă în mare în prima jumătate a sec. I î.e.n.[9]. Garniturile de tip Sighişoara au apărut

[9] *Ibidem.*

la Poienești atît în morminte din faza I (M. 394 și 434), cît și în morminte din faza a II-a (M. 261) a acestei culturi.

Tot culturii Poienești—Lukașevka și tot tipului P—L I. 2 îi aparține și paftaua de fier placată cu foaie de bronz neornată din M. 10 de la Lukașevka, rn. Orhei, R.S.S. Moldovenească[10]. Aici piesa de fixare se prelungește cu o bandă de bronz ce acoperea la exterior o porțiune de curea, de care se prindea prin nituri cu calotă hemisferică.

II. *U.R.S.S.* În afară de piesa deja discutată de la Lukașevka (care de fapt aparține răsăritului Daciei), pe teritoriul U.R.S.S. cunoaștem o singură descoperire care să ne intereseze, provenind din necropola de tip Zarubinţî de la Otveržiči, rn. Stolin, reg. Brest, în Polesia (fig. 10/18)[11]. Aici, în M. 31 a apărut o pafta trapezoidală din fier, placată cu foaie de bronz ornamentală, și s-a păstrat o porțiune de cca 20 cm din centura de piele cu garnitură complexă de bronz, identică cu cea de la Sighișoara (fig. 9/9). Din publicație nu rezultă sistemul de balama al paftalei. Din același mormînt provin, printre altele, două fibule de tip Zarubinţî și una de tip Kostrzewski B. Inventarul este specific pentru faza a II-a a culturii Zarubinţî din Polesia, paralelizată de K.V. Kasparova în parte cu Latène C2 și în parte cu Latène D1[12], și ar putea fi datat, deci, la sfîrșitul sec. II și în prima jumătate a sec. I î.e.n.

III. *BULGARIA.* Singura pafta cunoscută de pe teritoriul Bulgariei provine dintr-un mormînt de incinerație de la Altimir, jud. Vrața (fig. 10/19)[13]. În urnă se aflau trei fibule de bronz de schemă Latène mijlocie, cu resort foarte lung (40 spire) și o fibulă de fier tip Latène tîrziu, cu portagrafa în formă de ramă. Lîngă urnă s-au găsit paftaua și un lanț de bronz (de centură?) similar lanțului de argint din tezaurul dacic de la Clipicești, jud. Vrancea[14]. Din pafta s-a păstrat placa de fier (L. 16,5 cm, lat. max. 4,5 cm), acoperită cu foaie de bronz ornată (în mare parte topită), și zaua din sîrmă de fier de la balama (fig. 2/2); lipsește piesa de fixare la curea. Paftaua de la Altimir aparține grupei geto-dace și anume tipului II. Elementele decorative apar într-o combinație asemănătoare celei de pe paftaua de la Chirnogi.

IV. *IUGOSLAVIA.* În partea nordică a Iugoslaviei, in principal în bazinul mijlociu și inferior al Savei (Bosnia de nord, Srem și zona orașului Belgrad), în 12 stațiuni arheologice (dintre care cel puțin cinci sînt necropole), s-au descoperit pînă în prezent peste 25 paftale de fier placate cu foaie de bronz ornată *au repousseé* (fig. 10/20—31).

Cea mai numeroasă grupă (10 exemplare, vezi fig. 9/1—3) provine din mormintele de incinerație în urnă distruse în jurul anului 1900 la Donji

---

[10] G. B. Fedorov, KSMoskva, 68, 1957, p. 55—56 și fig. 18/17—18.

[11] K. V. Kasparova, MIA, 160, 1969, p. 156—157 și fig. 17.

[12] Idem, *Hronologija zarubinec'koj kul'tury pripjatskogo Poles'ja (po materialam mogil'nikov)*, autoreferatul disertației, Leningrad, 1981, p. 14—15, 17—18.

[13] B. Nikolov, ArheologijaSofia, 14, 1972, 3, p. 64—66 și fig. 12. Piesa se află în Muzeul arheologic din Vrața.

[14] I. Mitrea, SCIV, 23, 1972, 4, p. 642 și fig. 3. Acest tezaur (in care apar și o *Knotenfibel* și 12 tetradrahme de Thasos) aparține grupei timpurii de tezaure, datată de K. Horedt (Dacia, N.S., 17, 1973, p. 151—152) intre 125 și 75 î.e.n., dar care, după părerea mea, trebuie plasată mai jos, în prima jumătate a sec. I î.e.n. (M. Babeș, Dacia, N.S., 19, 1975, p. 131). Această datare este valabilă și pentru mormintul de la Altimir.

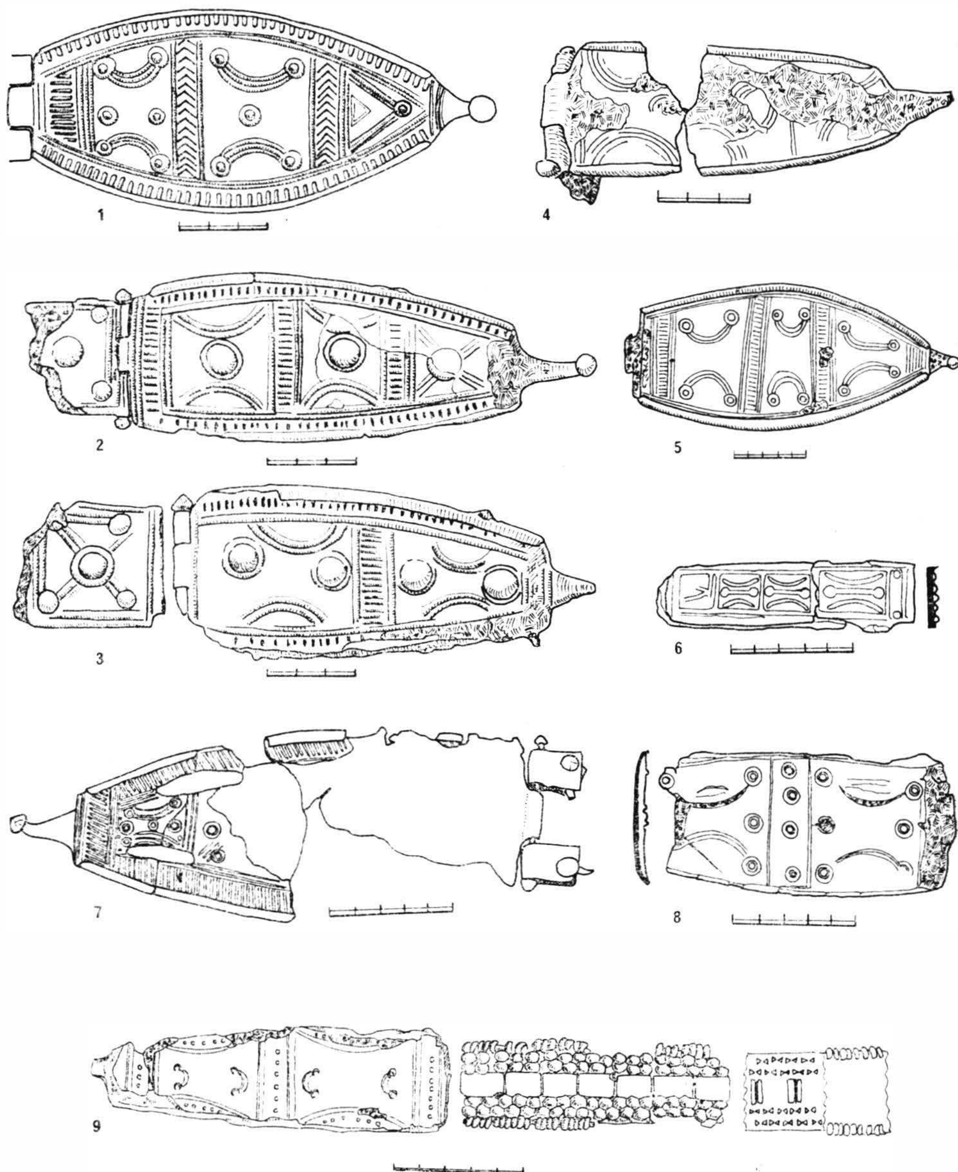

Fig. 9. Paftale de pe teritoriul Iugoslaviei (1–8) şi U.R.S.S. (9): 1–3 D. Laminci; 4 Sotin M. 1; 5 Gomolava; 6–8 Karaburma (6 M. 39; 7 M. 14; 8 M. 110); 9 Otveržiči (1,4–9 fier şi bronz; 2–3 fier).

Laminci [15] — localitate din Bosnia de nord care a şi dat numele tipului în literatura iugoslavă. Inventarele mormintelor, care au fost amestecate de descoperitori, cuprindeau între altele: fibule de schemă Latène mijlocie (majoritatea cu resort foarte lung), de tip Latène tîrziu şi de tip

[15] C. Truhelka, GlasnikSarajevo, 13, 1901, p. 16–29, în special p. 17–18 şi pl. 1–2.

provincial roman (fibule puternic profilate), coliere de argint, brățări, catarame, pinteni, diferite arme etc. Cu excepția unei singure urne, lucrate la roată, ceramica nu a fost recuperată, ceea ce îngreunează considerabil atribuirea etno-culturală a necropolei, datată în mare în sec. I î.e.n. și în prima jumătate a sec. I e.n. Se poate discuta încă dacă acest cimitir aparține populației locale ilire, unei grupe celtice (scordisce) infiltrate sau unei populații amestecate celto-ilire.

Cert este că și celții din valea Savei și din zona învecinată a Dunării, în speță scordiscii, au folosit paftale de felul celor de la D. Laminci. Șase astfel de piese au fost descoperite în morminte scordisce la Sotin (Srem) și pe teritoriul orașului Belgrad, la Karaburma și Rospi Čuprija, iar alte trei piese au apărut în așezările de la Židovar și Gomolava — Hrtkovci [16].

În M. 1 de la Sotin—Zmajevac [17], o pafta în stare fragmentară (fig. 9/4) se asocia cu două fibule Latène tîrzii, patru *Knotenringe*, un cuțit, un pinten, precum și cu vase de bronz : o situlă, o tigăiță și un mîner detașabil de *simpulum*, toate databile în sec. I î.e.n. [18]. Apartenența polonicului (*Weinschöpfer*) de tip Aislingen, de epocă claudică, la acest mormînt este incertă. Cea de-a doua piesă de la Sotin — foaia de bronz a unei paftale — nu pare a proveni din aceeași necropolă [19].

În necropola scordiscă de la Belgrad—Karaburma [20], paftale de același fel au apărut, cîte una, în mormintele 14, 39 și 110 (fig. 9/6—8), împreună cu alte piese de inventar, care asigură datarea în sec. I î.e.n., mai probabil în prima sa jumătate : fibule de schemă Latène mijlocie cu resort foarte lung (M. 39 și 110) și un fragment de mîner de *simpulum* (M. 110). În M. 33 de la Belgrad—Rospi Čuprija [21] o pafta fragmentară din fier și bronz, fals interpretată ca „teacă de sabie sau cuțit", s-a descoperit în asociere cu două fibule de bronz de tip Latène C2, cu brățări, cu un vîrf de lance și cu un cuțit.

În zona populată de scordisci se înscriu și paftalele descoperite în așezările, în principal de epocă Latène tîrzie, de la Gomolava (fig. 9/5)[22] și Židovar [23]. Deosebit de semnificativ pentru discuția noastră este faptul că în aceste așezări a putut fi documentat arheologic contactul dintre scordisci și geto-daci în sec. I î.e.n. [24].

În sfîrșit, amintim și ultima pafta publicată din Iugoslavia, totodată și singura din Slovenia. Ea a apărut în M. 180 al necropolei

---

[16] Cf. J. Todorović, *Kelti u jugoistočnoj Evropi*, Belgrad, 1968, p. 62.

[17] N. Majnarić-Pandžić, VjesnikZagreb, seria 3, 6—7, 1972—1973, p. 56, 61—65, 71—72 și pl. 1—3.

[18] Vasele de tip *simpulum* (tipul Pescate, după J. Werner, BayerVbl, 20, 1954, p. 69—70 și harta 1) sînt datate în nordul Italiei, în necropola de la Ornavasso (faza II), aproximativ între 90 și 50 î.e.n. (cf. J. Graue, *Die Gräberfelder von Ornavasso*, Hamburg, 1974, p. 103 urm., 170 și fig. 26).

[19] N. Majnarić-Pandžić, *op. cit.*, p. 59 și pl. 5/6.

[20] J. Todorović, *Praistorijska Karaburma*, 1, Belgrad, 1972, p. 15, 22, 34 și 69; pl. 5/5; 15/5 și 32/4.

[21] Idem, InvArch Jugoslavia, fasc. 6, 1963, pl. Y 55.

[22] S. Nadj, RadVojvodMuz, 9, 1960, p. 128 și pl. 11/9.

[23] B. Gavela, *Keltski oppidum Židovar*, Belgrad, 1952, p. 18—19 și fig. 14/1—2; autorul vorbește de un fragment de „sabie de fier" și de o foaie de bronz, în realitate, se pare, fragmente de paftale.

[24] Cf. M. Babeș, SCIVA 30, 1979, 3, p. 337, 339 și fig. 5/B, D.

celtice de incinerație de la Novo Mesto, datată în limitele sec. I î.e.n. [25]. Despre alte 6—7 piese încă inedite, descoperite la Apatin (un exemplar fragmentar), Jarak (un exemplar de argint), Dalj (2—3 piese), Breza (un exemplar din săpături sistematice) și Sisak—Kupa (o piesă mare, aurită?), deținem doar informații sumare, din care nu rezultă nici tipul paftalei, nici contextul descoperirii [26].

Paftalele descoperite pe teritoriul Iugoslaviei sînt încadrate în mod curent într-un singur tip — tipul Laminci. În lipsa unui studiu special, pornind de la criteriile tipologice aplicate mai sus la paftalele din Dacia, constatăm că pînă în prezent în Iugoslavia nu s-au descoperit decît piese de tip I sau piese fragmentare incerte ca tip. Toate paftalele de la D. Laminei ilustrate de Č. Truhelka aparțin într-adevăr tipului I. La două dintre ele (fig. 9/2—3) s-a păstrat chiar piesa pătrată de fixare la curea, articulată la placă printr-o balama cu ax [27]. Între diferitele paftale se pot însă observa și unele deosebiri. Astfel, la trei exemplare placa (L. 15—19 cm, lat. max. 5,5—9 cm) are o formă ovală, cu laturile lungi puternic arcuite (varianta A, fig. 9/1), în timp ce la altele trei plăcile sînt mai svelte, apropiindu-se de forma unui trapez, cu laturile lungi mai pronunțat arcuite spre balama (varianta B, fig. 9/2—3). De asemenea, trebuie notat faptul că unele piese au foaia ornamentală din bronz, în timp ce la altele ea este din fier. Decorul este însă unitar realizat. Toate plăcile au un chenar striat, iar cîmpul este întotdeauna divizat în două-trei metope prin benzi umplute cu linii paralele scurte, drepte sau în V. Pe marginile lungi se reazemă arce duble sau triple, uneori terminate la capete cu cercuri mici cu umbo. Astfel de cercuri, mici și mari, cu umbo în mijloc, apar și în cîmp.

Dintre celelalte piese iugoslave, paftalele de la Gomolava (fig. 9/5), de la Novo Mesto și din M. 14 de la Karaburma (fig. 9/7) — prin construcția balamalei, forma ovală și decorul plăcii — aparțin desigur tipului Laminei (var. A). Unele deosebiri constatate (lipsa chenarului la Novo Mesto sau înlocuirea piesei rectangulare de fixare la curea prin două bretele separate la Karaburma) nu afectează această atribuire.

În schimb, paftaua din M. 1 de la Sotin (fig. 9/4), deși are balama cu ax, se deosebește într-o anumită măsură de tipul Laminei, apropiindu-se totodată de tipul I din Dacia. Placa este aproape trapezoidală, ca la varianta B Laminci, dar este mai mică (L. 13,5 cm), iar decorul foii de bronz este aici redus la semicercuri triple, separate între ele prin simple nervuri transversale. Forme și decoruri similare au și cea de-a doua piesă de la Sotin și placa din M. 110 de la Karaburma (fig. 9/8), la care însă nu cunoaștem tipul de balama. În plus, pe foaia de bronz de la Sotin apar în axul longitudinal nervuri terminate la capete cu butoni, iar puncte adîncite bordează toate elementele decorului în relief. Nervuri longitudinale cu butoni la capete, asociate cu arce de cerc și cu nervuri transversale ce separă metopele, se întîlnesc și pe paftaua din M. 39 de

[25] T. Knez, *Keltische Funde aus Novo Mesto*, Novo Mesto, 1977, fig. 13. Ca dată de sfîrșit a acestei necropole este indicat anul cuceririi romane — 33 î.e.n.

[26] J. Todorović, *Kelti*..., p. 33 și 62; N. Majnarić-Pandžić, *op. cit.*, p. 65, nota 39. Informații privind piesele de la Breza, Dalj și Sisak le datorez amabilității colegului M. Guštin (Brežice). și prof. Ioachim Werner (München).

[27] Č. Truhelka, *op. cit.*, pl. 2/2—3.

la Karaburma (fig. 9/6), care se îndepărtează încă și mai mult de tipul Laminci prin forma aproape dreptunghiulară a plăcii (L. 10 cm). O formă similară are și piesa foarte rău păstrată de la Rospi Čuprija (L. 12,5 cm).

Această analiză evidențiază faptul că, pe lîngă tipul Laminci propriu-zis (D. Laminci, Novo Mesto, Gomolava, Karaburma M. 14), există în Iugoslavia și paftale mai mici, cu plăci trapezoidale sau dreptunghiulare, decorate mai simplu, care par a deriva din cele dintîi (mai precis din varianta B), deși o diferență cronologică nu este sesizabilă. Pe lîngă criteriul stilistico-tipologic, vorbește în acest sens și cel chorologic, care pune în evidență concentrarea pieselor din grupa a doua în răsărit, în teritoriul scordisc (Sotin, Karaburma M. 39 și 110, Rospi Čuprija), respectiv absența lor în apus, la Sava mijlocie, unde tipul Laminci este cel mai bine reprezentat și unde se consideră că tradiția elementului ilir a fost mai puțin afectată de pătrunderea celtică. Este necesar așadar să restrîngem denumirea de *tip Laminci* la paftalele de felul celor din stațiunea eponimă, pe care ipotetic le putem considera de origine locală, iliră [28] și să vorbim de un *tip* sau de o *variantă scordiscă* pentru celelalte piese apărute, respectiv asimilate, în cultura celtică (care în restul Europei nu cunoaște astfel de piese de port), în urma contactelor cu populația și cultura autohtonă din sudul Pannoniei.

CONCLUZII

Analiza întreprinsă aici ne duce la concluzia că în Europa de sud-est, la sfîrșitul epocii fierului, mai precis în sec. I î.e.n., avem de-a face cu mai multe tipuri și variante de paftale de fier cu placaj de bronz, răspîndite în diferite medii, și că trebuie deci să facem distincție între diferitele *grupe de descoperiri*, dînd acestui termen atît o accepțiune stilistico-tipologică, cît și una geografică și etno-culturală (fig. 10).

Cum am văzut, aplicînd strict criteriul tipologic al formei balamalei, putem vorbi în general de două tipuri : I, cu balama cu ax, și II, cu balama cu za din sîrmă de fier. În grupa geto-dacă întîlnim ambele tipuri, în timp ce în sud-vest, în spațiul sud-pannonic celto-ilir se cunoaște pînă în prezent doar tipul I, iar în nord-est, în aria bastarnă, doar tipul II.

Nici unul, nici celălalt dintre tipuri și, în general, paftalele ca piese de port nu au antecedente locale în Dacia [29]. Tehnica plăcării fierului cu bronz și diferitele motive ornamentale (cu excepția cercului cu punct) sînt și ele străine culturii autohtone a epocii fierului, astfel că sîntem

---

[28] Pentru originea locală, iliră a tipului Laminci, cf. J. Todorović, *Kelti...*, p. 62 și N. Majnarić-Pandžić, *op. cit.*, p. 65. Este important de arătat că în cercul hallstattian tîrziu, din sudul Germaniei și pînă în nord-vestul Iugoslaviei, există un mare număr de garnituri de centură din foaie de bronz ornată *au repoussée*, cu motive identice celor menționate mai sus : cercuri cu umbo, semicercuri sau arce de cerc, adesea cu cerc mic cu umbo la capete, benzi striate, nervuri transversale etc. (cf. I. Kilian-Dirlmeier, 50. BerRGK, 1969 (1971), p. 132 urm. și pl. 37—42 ; aceeași, PBF, 12, 1, München, 1972).

[29] Singurele închizători de centură mai vechi cunoscute sînt cele ajurate de tip iliro-vest-tracic, din cea de-a doua fază (grupa combinatorie 3) a necropolei hallstattiene tîrzii de la Ferigile ; cf. A. Vulpe, Dacia, N.S., 21, 1977, p. 84, fig. 4/9 și 13.

nevoiţi să căutăm în altă parte originea paftalelor geto-dace şi anume fie în grupa sud-pannonică, fie în cea bastarnă, ori mai curînd în ambele deodată. Particularităţile de formă şi ornamentică ale paftalelor din grupa geto-dacă ne fac în orice caz să excludem de la început ipoteza unor simple importuri.

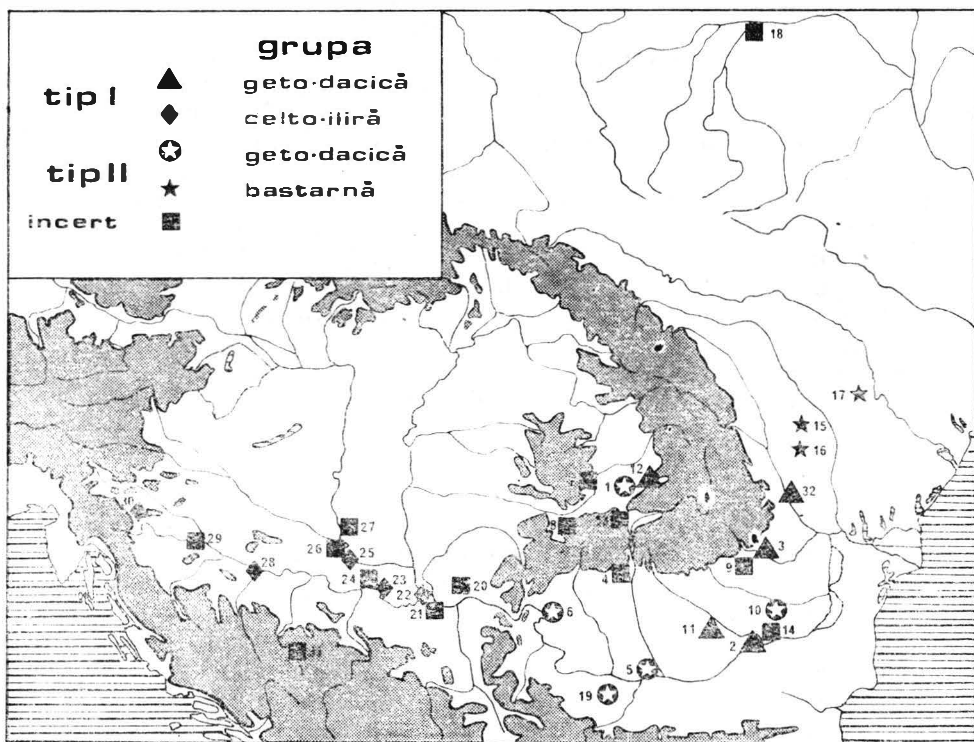

Fig. 10. Răspîndirea paftalelor Latène tîrzii din sud-estul Europei: 1 Bratei; 2 Chirnogi; 3 Cîrlomăneşti; 4 Ocniţa; 5 Orlea; 6 Ostrovul Şimian; 7 Piatra Craivii; 8 Piatra Roşie; 9 Pietroasele; 10 Piscu Crăsani; 11 Popeşti; 12 Sighişoara; 13 Şura Mică; 14 Vlădiceasca; 15 Boroseşti; 16 Poieneşti; 17 Lukaşevka; 18 Otveržiči; 19 Altimir; 20 Židovar; 21 Belgrad-Karaburma; 22 Belgrad-Rospi Čuprija; 23 Gomolava; 24 Jarak; 25 Sotin; 26 Dalj; 27 Apatin; 28 D. Laminci; 29 Sisak; 30 Novo Mesto; 31 Breza; 32 Poiana.

Pentru paftalele de tip I în discuţie intră, evident, numai grupa iugoslavă, care oferă singurele analogii în ce priveşte construcţia balamalei. Din punctul de vedere al formei plăcii, cele mai apropiate sînt piesele variantei B Laminci şi, mai ales, tipul scordisc. Elementele decorative de bază ale paftalelor geto-dace de tip I (banda striată, cercul mic cu umbo, semicercul sau arcul de cerc) se reîntîlnesc frecvent pe paftalele de tip Laminci şi, cu excepţia benzii striate, şi pe cele scordisce. În Dacia întîlnim însă doar de două ori chenarul caracteristic tipului Laminci, în cazul unui fragment de la Popeşti 1958 (fig. 4/2) şi al paftalei de la Sighişoara 1967 (unde „umplutura” este formată din paran-

teze, nu din bastonaşe) şi, pe aceeaşi ultimă piesă, singurul caz cînd arcele de pe margine se termină la capete cu cercuri mici cu umbo (fig. 1/a). De notat, de asemenea, că în Dacia, spre deosebire de zona iugoslavă, predomină semicercurile faţă de arcele de cerc. În grupa geto-dacă, atît la tipul I cît şi la tipul II, apar în plus alte motive decorative, care ar putea fi considerate creaţii originale : grupele de nervuri paralele transversale, cercurile concentrice cu umbo în mijloc, zig-zagul, linia în val şi, în cazul piesei de la Popeşti 1955, reprezentările antropomorfe.

Pentru paftalele de tip II, originea tipului constructiv al balamalei trebuie căutată în grupa bastarnă, în cultura Poieneşti—Lukaşevka. Elementele decorative comune celor două grupe sînt însă puţin numeroase, căci paftalele bastarne sînt rău păstrate şi în general puţin ornate. Dintre piesele bastarne de tip P—L I. 2, doar aceea din M. 147 de la Boroseşti (fig. 7/3) păstrează un decor cu cercuri mici cu umbo — ornament care mai apare şi pe o piesă de tip P—L I. 3 (fig. 8/1). Paftaua din M. 2 de la Boroseşti, aparţinînd unui tip mai evoluat (P—L I. 1), prezintă elemente ornamentale derivate din cele binecunoscute ale benzilor de bastonaşe şi ale arcelor de cerc (fig. 8/2).

Paftalele bastarne au corespondenţe evidente în nordul germanic, mai precis în cultura Jastorf din Holstein şi regiunile învecinate [30]. Pe lîngă sistemul mai vechi, obişnuit, de fixare la curea prin nituri (corespunzînd tipului P—L I. 4), în nord apare încă din faza Hingst II a (Ripdorf), în orice caz în faza IIb (Seedorf timpuriu) — ambele sincrone parţial cu Latène C2 — sistemul de balama cu za de sîrmă, care este folosit şi în cultura bastarnă, de unde va fi fost probabil preluat de geto-daci. Pe aceeaşi cale au ajuns în Dacia şi aplicele mici de bronz rombice, care sînt foarte frecvente în cultura Jastorf [31], apar apoi la Otveržiči (fig. 9/9), Boroseşti (fig. 8/5) şi Poieneşti (fig. 8/6) şi le întîlnim şi pe centura de la Sighişoara (fig. 1/e). În schimb, garniturile de tablă de bronz rectangulare de la Sighişoara (fig. 1/d), Poieneşti (fig. 8/3—4) şi Otveržiči (fig. 9/9) nu au analogii în nord. Nici unele, nici altele nu se cunosc în grupa iugoslavă, deşi paftalele de la Sighişoara şi Otveržiči indică legături tipologice şi stilistice cu această grupă. Se pare deci că moda de a orna centura de piele cu aplice rombice şi rectangulare şi de a o borda cu verigi-clame [32] a venit din nordul germanic odată cu bastarnii, de la care a fost preluată ocazional şi de geto-daci.

Legăturile grupei geto-dace de paftale cu grupa celto-iliră, pe de o parte, şi cu grupa bastarnă, pe de alta, arată că cea dintîi a luat naştere ca urmare a contactelor pe care geto-dacii le-au avut în secolele II—I î.e.n. cu populaţia zonei nord-vest-balcanice (scordiscii în prin-

---

[30] Cf. H. Hingst, Offa, 19, 1962, p. 69—90, în special, p. 70 şi fig. 2—3 (tipul C); A. Rangs-Borchling, *Das Urnengräberfeld von Hornbek in Holstein*, Neumünster, 1963, p. 23—24 şi pl. 102.

[31] H. Hingst, *op. cit.*, p. 70 şi fig. 1/3; H. Keiling, *Die vorrömische Eisenzeit im Elde-Karthane-Gebiet*, Schwerin, 1969, p. 117 şi pl. 41/f; R. H. Behrends, *Schwissel. Ein Urnengräberfeld der vorrömischen Eisenzeit aus Holstein*, Neumünster, 1968, p. 275 şi pl. 187/k; 316 şi pl. 242/g.

[32] H. Hingst (*op. cit.*, p. 72 şi fig. 3/5; 4/2; 5/1) ilustrează cleme din tablă de bronz, nituite pe marginea centurilor de tip Holstein D; cf. şi R. H. Behrends, *op. cit.*, p. 319 şi pl. 245, M. 2130/i.

cipal)[33] şi cu populaţia imigrată din nord în părţile răsăritene ale Daciei (bastarnii)[34]. Istoric şi arheologic sînt atestate şi relaţii între bastarni şi scordisci (mai ales în sec. II î.e.n.)[35], care ar putea explica apariţia unei paftale atît de apropiate ca formă şi ornament de tipul scordisc tocmai în Polesia, la Otveržiči[36], ca şi transmiterea pînă în patria primitivă, în nordul Germaniei, a unor elemente de decor comune centurilor de tip Holstein (în special tipul D după Hingst)[37] şi Laminei, respectiv scordisc.

Geto-dacii au preluat paftalele de tip I, cu forma lor caracteristică şi mai multe elemente de decor, de la scordisci, care la rîndul lor le vor fi primit de la populaţia băştinaşă, de origine ilirică, din valea mijlocie a Savei. De la bastarni ei au luat doar balamaua specifică tipului II (nu însă şi forma triunghiulară specifică paftalelor P—L) şi, probabil, şi sistemul de împodobire a centurii cu garnituri metalice, aşa cum îl cunoaştem la Sighişoara. Artizanii daci au adus la aceste două tipuri de paftale unele modificări de formă şi mai ales de ornament, care ne permit să recunoaştem imediat un produs autohton şi ne determină să vorbim de o *grupă geto-dacă* de paftale, marcînd un orizont cronologic unitar (sec. I î.e.n.) în cadrul evoluţiei civilizaţiei geto-dace „clasice".

CATALOG

Paftalele din grupa geto-dacă (România)

1. *Bratei*, jud. Sibiu (fig. 3/5 = 6/3). Săpături Ion Nestor, 1968. Pafta de fier de tip II, de formă trapezoidală, cu urme de bronz topit din foaia ornamentală, descoperită izolat în aria necropolei 3 (sec. VI—VII), într-o zonă unde au apărut şi morminte celtice Latène C. Stare fragmentară; lipseşte zaua balamalei şi piesa de fixare la curea, cu excepţia unui mic fragment. L. act. 18,5 cm; lat. max. 5,8 cm. Institutul de arheologie, Bucureşti. Inedită. Informaţii Eugenia Zaharia.

2. *Chirnogi*, jud. Călăraşi — „Rudărie" (fig. 4/1 = 6/1). Aşezare geto-dacă, săpături G. Trohani, 1971—1972. Pafta de tip I, fragmentară, descoperită sub vatra bordeiului 11, datînd din prima jumătate a sec. I i.e.n. Se păstrează partea dinspre balama a plăcii de fier, cu placaj de bronz, axul de fier cu capete conice şi, parţial, piesa de fixare la curea. L. act. 10,8 cm; lat. max. 7 cm; L. ax 6,7 cm. Muzeul de istorie al R.S.R., nr. inv. 62240. Lit. G. Trohani, Muzeul Naţional, 1, 1974, p. 197—200; idem, CercetArhMIRSR, 1, 1975, p. 131—140 şi fig. 4/2; 7/1—3.

3. *Cîrlomăneşti*, com. Verneşti, jud. Buzău — „Cetăţuia". Aşezare geto-dacă de tip *dava*, săpături M. Babeş, 1972—1981.

a. *1972*, areal E2c Nord nr. 30 (fig. 4/6). Pafta de fier fragmentară tip I, placată cu foaie ornamentală de asemenea din fier, descoperită la adîncimea de 0,40 cm, într-o depunere databilă în prima jumătate a sec. I i.e.n. L. act. 10,8 cm; lat. max. 6,9 cm. Muzeul judeţean Buzău. Inedită.

b. *1981*, areal E3b Nord, groapa 7, nr. 100 (fig. 4/5 = 6/2). Partea dinspre cîrlig a unei paftale de fier placată cu foaie de bronz bogat decorată. L. act. 11,2 cm; lat. max. 6 cm. Muzeul judeţean Buzău, nr. inv. 21961. Inedită. *Groapa 7*, pornind din ultimul nivel al aşezării şi avînd fundul la —2,33 m, era o groapă menajeră, cu multă cenuşă, cărbuni, chirpic ars, fragmente de vatră, pietre de rîu, oase de animal, paftaua, un vîrf de săgeată din fier, cu pe-

---

[33] Cf. J. Todorović, *Skordisci. Istorija i kultura*, Novi Sad — Belgrad, 1974.

[34] M. Babeş, MemAntiq, 2, 1970, p. 215—236; idem, *Das östliche Dakien...*, passim.

[35] Cf. F. Papazoglu, *The Central Balcan Tribes in Pre-Roman Times. Triballi, Autariatae, Dardanians, Scordisci and Moesians*, Amsterdam, 1978. Elemente de origine celtică, probabil scordiscă, se întîlnesc atît în cultura Poieneşti-Lukaşevka, cît şi în cultura Zarubinţi; cf. K. V. Kasparova, SovArh, 2, 1981, p. 57 urm.

[36] K. V. Kasparova, MIA, 160, 1969, p. 156—157; aceeaşi, SovArh, 2, 1981, p. 71—75.

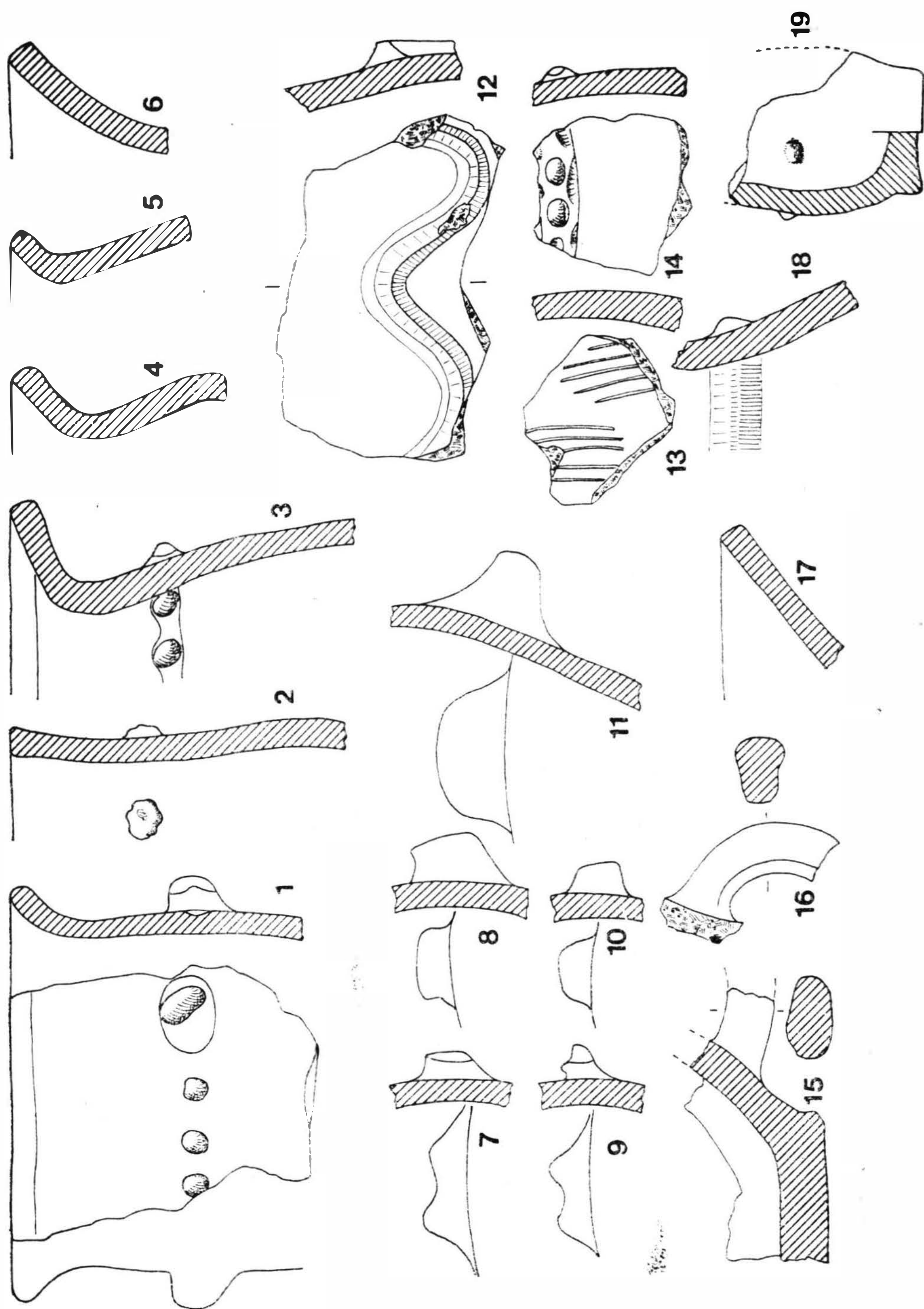
[37] H. Hingst, *op. cit.*, p. 72 urm. şi fig. 4—7.

duncul (fig. 11/28), o fusaiolă fragmentară (fig. 11/27) şi ceramică, cu o singură excepţie (fig. 11/23), în stare fragmentară. Din totalul de 362 cioburi, 283 provin din vase lucrate cu mîna (majoritatea din specia poroasă, fig. 11/1—19, puţine din vase negre sau maronii lustruite, fig. 11/20—22) şi 79 din vase lucrate la roată (49 cenuşii, fig. 11/24—33, 35—37; 18 din vase cărămizii şi gălbui, ex. fig. 11/36, inclusiv amfore, fig. 11/34; 12 dintr-un vas-kantharos autohton cărămiziu, cu decor pictat de culoare vineţie, fig. 11/38). Datare: faza finală a davei — mijlocul sec. I î.e.n. (cf. M. Babeş, Dacia, N.S. 19, 1975, p. 126 urm., 136 şi fig. 7).
4. *Ocniţa*, oraşul Ocnele Mari, jud. Vîlcea — Cetatea 1, groapa 6 (fig. 4/8). Aşezare geto-dacă, săpături D. Berciu, 1974. Partea dinspre cîrlig a unei paftale de fier cu placaj de bronz. L. act. 10 cm; lat. max. 5,5 cm. În aceeaşi groapă: o aplică rotundă de fier, două fusaiole, vase fragmentare cenuşii, de roată, două fragmente „deliene" locale, ceramică dacică pictată (fructieră), cioburi cu pictură pe fond alb (probabil celtice Latène tîrzii) — o asociere databilă la mijlocul sau în a doua jumătate a sec. I î.e.n. (cf. *supra* nota 4). Muzeul judeţean Rm. Vîlcea. Lit. D. Berciu, *Buridava dacică*, p. 62—63 şi fig. 12, p. 75—76 şi pl. 65/1—7.
5. *Orlea*, jud. Olt — „Grindul lui Iancu Muşat", groapa „vestică" (fig. 3/1). „Cîmp de gropi" geto-dacic, săpături E. Comşa, 1966. Pafta de tip II, din fier cu placaj de bronz, completă (L. placă 18,1 cm; L. totală cu zaua de sîrmă 19,1 cm), reparată în vechime cu ajutorul a două cuie îndoite pe spatele piesei. E. Comşa menţionează numeroase verigi mici, deschise, din bronz, care bordau marginea curelei, dar omite la publicare piesa din fier şi bronz (3,8 × × 2,5 cm) ce se fixa la curea prin două nituri de bronz. În groapa „vestică" s-au descoperit mai multe schelete depuse succesiv (doi copii sugari, o femeie de cca 35 ani şi un individ tînăr), suprapuse de scheletul unui bărbat de 45—50 ani, în poziţie chircită, la brîul căruia se afla paftaua. La unul din scheletele de copii s-au găsit două perle de chihlimbar şi o verigă de bronz. Muzeul comunal Orlea, nr. inv. 6624. Lit. E. Comşa, Apulum, 10, 1972, p. 68—72 şi fig. 4—5.
6. *Ostrovul Şimian*, jud. Mehedinţi (fig. 3/3). Aşezare geto-dacă, săpături Gh. Popilian, 1968. Pafta de tip II, din fier, cu placajul de bronz parţial păstrat; lipsesc zaua balamalei şi piesa de fixare la curea. Descoperită într-un nivel cu ceramică din sec. II—I î.e.n. L. 16,4 cm; lat. max. 4,2 cm. Muzeul Porţilor de Fier, Drobeta-T. Severin. Inedită. Informaţii Gh. Popilian.
7. *Piatra Craivii*, jud. Alba. Cetate geto-dacă cu ziduri de piatră. Din săpăturile practicate în anii 1961—1970, probabil de pe terasa V, provin patru piese fragmentare, din fier, cu placaj de bronz, rămase nepublicate. Muzeul Unirii, Alba Iulia. Informaţii V. Moga.
8. *Piatra Roşie*, jud. Hunedoara (fig. 3/2). Cetate dacică cu ziduri de piatră, săpături C. Daicoviciu, 1949. Pafta de fier, cu placaj de bronz, ruptă la ambele capete, descoperită în zona sanctuarului cu tamburi de calcar, de la nord de zidul de incintă, L. act. 8,9 cm; lat. max. 5 cm. Muzeul de istorie al R.S.R., nr. inv. 16535. Lit. C. Daicoviciu, *Cetatea dacică de la Piatra Roşie*, Bucureşti, 1954, p. 55—56, 89 şi pl. 16/10.
9 *Pietroasele*, jud. Buzău — „Gruiu Dării" (fig. 4/7). Aşezare geto-dacă fortificată, săpături Florentina Preda şi V. Dupoi, începînd din 1973. Pafta de fier, ruptă la ambele capete, cu puţine resturi din placajul de bronz. L. act. 12,1 cm; lat. max. 5,3 cm. Colecţia Facultăţii de istorie-filosofie, Universitatea Bucureşti. Inedită. Informaţii V. Dupoi.
10. *Piscu Crăsani*, com. Balaciu, jud. Ialomiţa (fig. 3/4). Aşezare geto-dacă de tip *dava*, săpături N. Conovici, 1979. Fragment de pafta de tip II, din fier. Placajul de bronz lipseşte. *Terminus ante quem* mijlocul sec. I î.e.n. — data finală a aşezării. L. act. 6,5 cm; lat. max. 4,6 cm. Institutul de arheologie Bucureşti. Inedită. Informaţii N. Conovici.
11. *Popeşti*, com. Mihăileşti, jud. Giurgiu. Aşezare geto-dacă de tip *dava* (data finală epoca lui Augustus), săpături R. Vulpe, 1954—1959.

a. *1955* (fig. 2/1). Pafta de tip I, din placă de fier şi foaie de bronz ornamentală, strînse împreună cu ajutorul unei rame de bronz. Lipsesc vîrful paftalei, piesa de fixare la curea şi axul balamalei. Paftaua a fost reparată (întărită pe dos) cu ajutorul unei bare de fier prinse prin trei nituri. L. act. 18,1 cm; lat. max. 6,7 cm. Muzeul de istorie al R.S.R., nr. inv. 53143. Lit. R. Vulpe, Materiale, 3, 1957, p. 234 şi fig. 23.

b. *1958*. Partea dinspre balama a unei paftale de tip I (L. act. 9,9 cm; lat. 6,5 cm; fig. 4/2) şi două fragmente dinspre cîrlig (fig. 4/3—4), toate din fier, cu placaj de bronz ornat. Au fost descoperite separat în zona „palatului", în secţiunile W5 şi W6, la adîncimi intre 0,60—0,63 m, şi provin din două sau trei piese diferite. Muzeul de istorie al R.S.R. Lit. R. Vulpe, Materiale, 7, 1961, p. 333 şi fig. 8/1.
12. *Sighişoara*, jud. Mureş — Wietenberg. Staţiune geto-dacă de tip *dava* (a) şi „cîmp de gropi" (b) în afara fortificaţiei.

a. *1902—1904*. Săpături C. Seraphin. Fragmente din plăci de fier, placate cu bronz, sînt prezente în ilustraţia publicată după clişeele lui Seraphin. În muzeul din Sighişoara am putut identifica un singur fragment, cu ramă de bronz (fig. 4/9). Lit. K. Horedt, C. Seraphin,

1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19

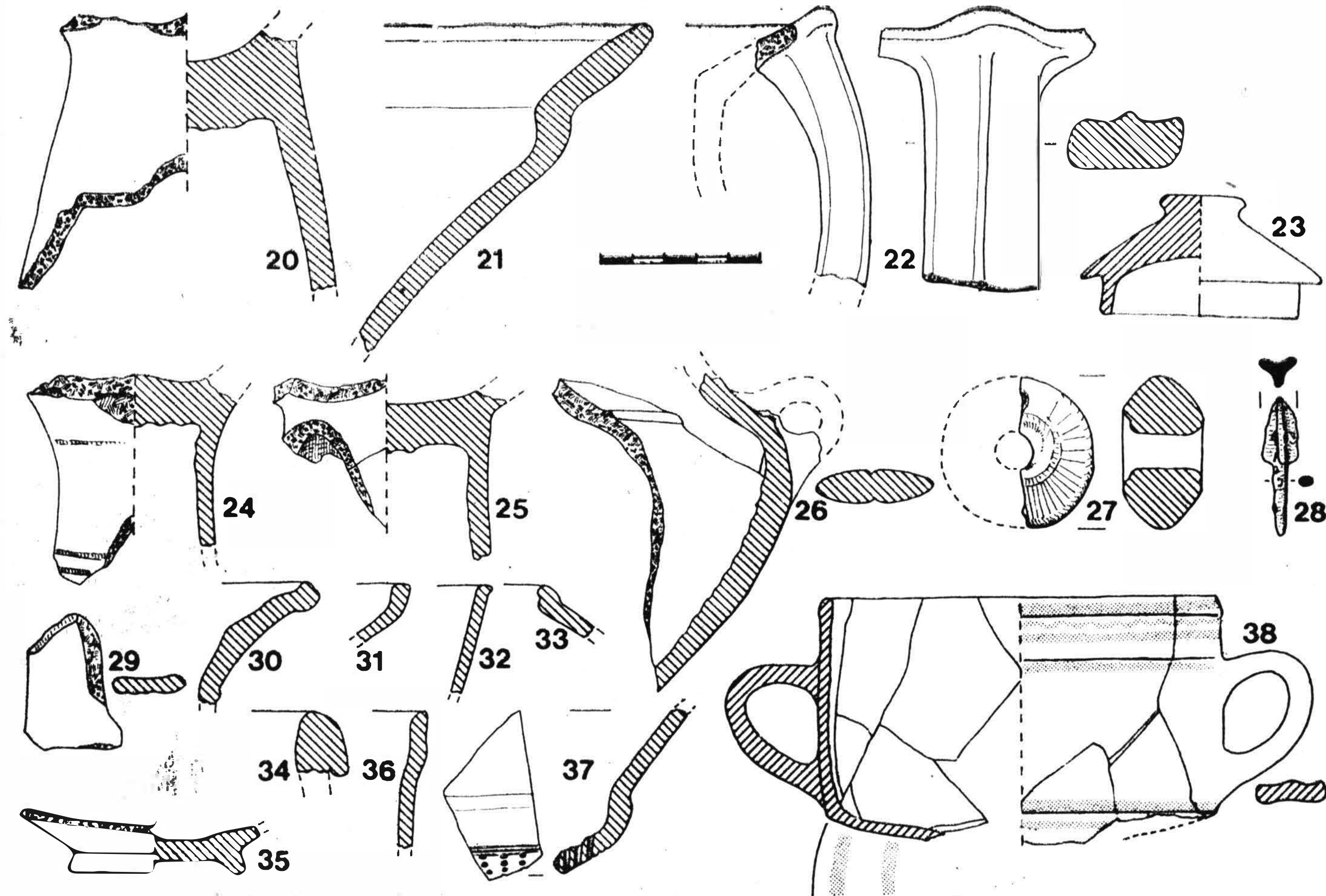

Fig. 11. Cîrlomănești 1981, areal E3b Nord, groapa 7. Ceramică lucrată de mînă (1—23) și de roată (24—26, 29—38), fusaiolă (27) și vîrf de săgeată din fier (28).

Die prähistorische Ansiedlung auf dem Wietenberg bei Sighișoara-Schäßburg, Bonn, 1971, p. 21 şi 78—79, pl. 61/14—23.

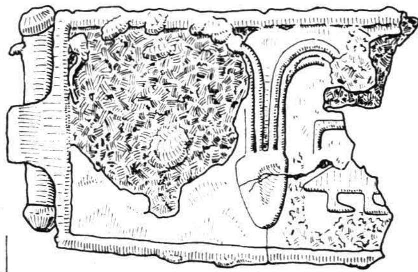
b. *1967* (fig. 1 = 5). Săpături Gh. Moldovan. Pafta completă de tip I și două segmente de centură (L. 41 și 7 cm), complet acoperite cu garnituri de bronz: plăcuțe rectangulare (1,7—1,9 × 1,8—2 cm), aplici rombice bombate (0,5 × 0,4 cm) și verigi ovale deschise (diam. 0,6—0,8 cm). Placa de fier și foaia de bronz ale paftalei sînt strînse într-o ramă de fier. Piesa de fixare la curea este și ea acoperită cu foaie de bronz decorată. Axul balamalei și niturile de fixare la centură sînt de fier. L. placă 19,2 cm; lat. max. 7,8 cm; piesa de fixare 4,5 × 3,2 cm; L. ax 5 cm. Muzeul de istorie Sighișoara, nr. inv. 10928. Piesele s-au găsit în zona bazinului la unul dintre cele șapte schelete identificate în *groapa 6*. Cele mai multe dintre aceste schelete sînt reprezentate doar prin părți, ceea ce indică ciopîrțirea cadavrelor. Alte piese de inventar menționate (mărgele de os, verigi de bronz, fragmente de fier, o monedă de la Philippus Junior?, cf. *supra*, p. 197) nu se mai găsesc în colecțiile muzeului. Inedit. Cf. K. Horedt, C. Seraphin, *op. cit.*, p. 18—19. Informații suplimentare Gh. Baltag.

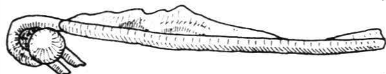
13. *Șura Mică*, jud. Sibiu. Așezare geto-dacă și daco-romană, săpături I. Glodariu, 1980. Pafta fragmentară de fier, placată cu foaie de bronz ornată, descoperită alături de un schelet uman în poziție chircită, cu clavicula stîngă fracturată și mîna stîngă lipsă. L. act. 16,5 cm; lat. max. 6,3 cm. Institutul de istorie și arheologie din Cluj-Napoca. Inedită. Informații I. Glodariu.

14. *Vlădiceasca*, com. Valea Argovei, jud. Călărași — „Ghergălăul Mare". Așezare geto-dacă, săpături G. Trohani, 1973. Fragment de placă de centură din fier, acoperită cu foaie de bronz ornată, descoperită în locuința 5 (sfîrșitul sec. II î.e.n., după autorul săpăturilor). Încadrarea în tipologia noastră este nesigură. L. act. 4 cm; lat. 3 cm. Muzeul de istorie Oltenița. Lit. G. Trohani, CercetArhMIRSR, 1, 1975, p. 152 și 159, fig. 4/2.

ADDENDA

Poiana, com. Nicorești, jud. Galați — necropola aflată la 170 m est de *Cetățuia*, săpături Ecaterina și Radu Vulpe, 1928. Pafta de tip I, din fier și bronz, fragmentară, trecută prin

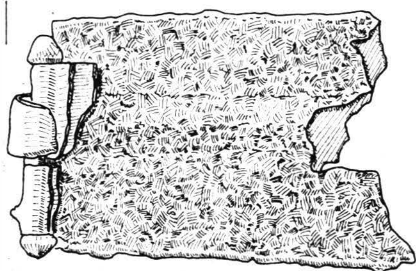

Fig. 12. Poiana, jud. Galați, Pafta de tip I (fier și bronz).

foc, descoperită în M. 28 (fig. 12). Se păstrează o jumătate din placă (L. act. 10,9 cm; lat. max. 6,6 cm), cu resturi din foaia de bronz ornată cu reprezentări antropomorfe (siluete umane similare celor de la Popești 1955), încadrate în metope. Piesa de fixare la centură, din fier,

articulată în balama cu ax şi pliată pe spatele paftalei, este în mare parte ruptă. În acelaşi mormînt (M. 28) de înhumaţie, distrus (cîteva oase, inclusiv fragmente de craniu) au mai apărut : o aplică rectangulară de centură, din bronz, similară cu Sighişoara fig. 1/d, două verigi de bronz, un fragment de foaie de fier cu nit şi un fragment de perlă albastră cu „ochi" albi. Din necropolă mai fac parte 28 morminte de epoca bronzului, un mormînt dacic cu oglindă din metal alb şi un mormînt fără inventar, toate de înhumaţie.

Muzeul Mixt Tecuci. Lit. Ec. Dunăreanu Vulpe, Dacia, 5—6, 1935—1936 (1938), p. 155, 163 şi fig. 15/5,7 ; 16. Piesa ne-a fost semnalată şi pusă la dispoziţie pentru desen de Mircea Nicu, directorul Muzeului din Tecuci.

DIE SPÄTLATÈNEZEITLICHEN PLATTENGÜRTELHAKEN SÜDOSTEUROPAS

(ZUSAMMENFASSUNG)

Die eisernen Plattengürtelhaken mit *au repoussée* verzierter Bronzeblechauflage aus Rumänien [1–2] bilden den Ausgangspunkt vorliegender Untersuchung. Die meisten davon (etwa 20) sind auf geto-dakischen Fundplätzen in Ablagerungen und Fundobjekten des 1. Jh. v. u. Z. entdeckt worden [3–4]. In zehn Fällen handelt es sich um Siedlungsfunde (so Cîrlomăneşti, Abb. 4/5—6 ; 6/2 ; 11) und in weiteren drei (Orlea, Sighişoara 1967, Şura Mică) um Gruben, in den ein bis acht, meist zerstückelte Körper, offenbar menschliche Opfer, deponiert waren [5–6]. Hinzu kommt der Einzelfund von Bratei, der vermutlich im Zusammenhang mit den dortigen keltischen Gräbern und isolierten Gegenständen der Latène C-Stufe steht. Die gewöhnlich fragmentarisch erhaltenen Gürtelschließen weisen gemeinsame typologisch-stilistische Merkmale auf, wodurch das einheitliche Aussehen dieser geto-dakischen Fundgruppe geprägt ist. Sie bestanden ursprünglich aus zwei Teilen : der Hakenplatte und dem Gürtelendbeschlag, die in einem Scharnier mit Achse (Typ I, Abb. 1 ; 2/1 ; 4/1—2,6) oder mit Drahtschlaufe (Typ II, Abb. 2/2 ; 3/1, 3-5) angelenkt waren. Die Ornamentik der Bronzebleche setzt sich hauptsächlich aus sechs verschiedentlich untereinander kombinierten geometrischen Elementen zusammen. In der Verzierung sind aber weder relevante Unterschiede zwischen den beiden obengenannten Typen noch Ansätze für eine andere Klassifizierung erkennbar. In der Grube 6 von Sighişoara 1967 ist der einzige reiche Gürtelbesataz erhalten, der aus rechteckigen Blechstücken, rautenförmigen Bückelchen und ringförmigen Randklammern, alle aus Bronze, besteht (Abb. 1/d-f ; 5/2).

Auf rumänischen Boden läßt sich im Verbreitungsgebiet der bastarnischen Poieneşti-Lukaševka(P—L)-Kultur eine weitere Gruppe von Gürtelhaken aussondern. So sind in drei Gräbern von Boroseşti, jud. Iaşi [7] Plattengürtelhaken mit Bronzeauflage vom P—L-Typ I. 2 (Abb. 7/2—3) [8] aufgetaucht, die bezüglich der Scharnierkonstruktion dem geto-dakischen Typ II entsprechen. Ähnliche Stücke ohne Bronzeblech sind ebenfalls in Boroseşti (Abb. 7/1) und im Grabe 261 von Poieneşti, jud. Vaslui geborgen worden. Bei Boroseşti wurden noch zwei weitere eiserne Gürtelschließen mit Bronzeblechauflage entdeckt, die aber ein

anderes Konstruktionsschema aufweisen (Abb. 8/1-2). Rechteckige Besatzstücke und rautenförmige Bückelchen kommen in den beiden Gräberfeldern vor und lassen sich, wie allerdings auch die Gürtelhaken, hauptsächlich in der 2. Stufe der P—L-Kultur, beziehungsweise in der ersten Hälfte des 1. Jh. v. u. Z., datieren [9].

Auf sowjetischem Gebiet sind bislang allein der Gürtelhaken vom P—L-Typ I. 2 aus dem Grab 10 von Lukaševka [10] und — weiter nach Nordosten, in Polesien — derjenige mit reicher Gürtelgarnitur von Otveržiči (Abb. 9/9) [11], bekannt. Das einzige bulgarische Stück stammt aus einem spätlatènezeitlichen Brandgrab von Altimir bei Vraca (Abb. 2/2) [13] und gehört dem II. geto-dakischen Typ an. Die bedeutendste Fundkonzentration von Plattengürtelhaken ist in Nordjugoslawien zu vermerken: ca 25 Stück aus 12 Fundstellen — Siedlungen und Gräberfeldern — der jüngeren Latènezeit, hauptsächlich aus dem 1. Jh. v.u.Z. [15–26]. Soweit bekannt, kommt hier nur die Scharnierkonstruktion mit Achse (Typ I) vor; man kann trotzdem, der Form und der Verzierung nach zu urteilen, zwischen dem eigentlichen Laminci-Typ (Abb. 9/1—3, 5, 7) und einer für die Skordisker-Kultur charakteristischen Variante (Abb. 9/4, 6, 8), unterscheiden. Der erste dürfte einheimischer illyrischer Herkunft sein [28] und hat vermutlich als Vorbild für die allein im Skordisker-Raum verbreitete keltische Variante gedient.

In Dakien haben die spätlatènezeitlichen Plattengürtelhaken keine Vorläufer [29], so daß die Herkunft der geto-dakischen Fundgruppe, sowohl in der kelto-illyrischen (Typ I) als auch in der bastarnischen Gruppe (Typ II und die Gürtelgarnituren), zu suchen ist. Letztere steht ihrerseits im engen Zusammenhang mit den Plattengürtelhaken der norddeutschen Jastorf-Kultur [30–32]. Dabei handelt es sich nicht um Importgegenstände, sondern um Modelle, die von den dakischen Handwerkern übernommen und gewissermaßen umgestaltet wurden, also um einheimische Erzeugnisse, die einer älteren Stufe (1. Jh. v. u. Z.) der „klassischen" geto-dakischen Kultur angehören. Diese kulturelle Erscheinung (s. auch die Karte Abb. 10), sowie andere archäologische Tatsachen, veranschaulichen die historisch gut belegten Beziehungen zwischen den Geto-Dakern, Skordiskern und Bastarnen in den letzten zwei Jahrhunderten vor der Zeitwende [33–37].

ABBILDUNGSVERZEICHNIS

Abb. 1. Sighişoara 1967. Gürtelhaken Typ I und Gürtelgarnitur (a, c Eisen und Bronze, b Eisen, d-f Bronze).

Abb. 2. Gürtelhaken Typ I(1) und II(2): 1 Popeşti 1955; 2 Altimir (Eisen und Bronze).

Abb. 3. Gürtelhaken Typ II (1,3—5) bzw. ungewiß (2): 1 Orlea; 2 Piatra Roşie; 3 Ostrovul Şimian; 4 Piscu Crăsani; 5 Bratei (4 Eisen, die anderen Eisen und Bronze).

Abb. 4. Gürtelhaken Typ I (1—2,6) bzw. ungewiß (3—5; 7—9): 1 Chirnogi; 2—4 Popeşti 1958; 5 Cîrlomăneşti 1981; 6 Cîrlomăneşti 1972; 7 Pietroasele — Gruiu Dării; 8 Ocniţa; 9 Sighişoara 1902—1904 (6 Eisen, die anderen Eisen und Bronze).

Abb. 5. Sighişoara 1967. 1 Gürtelhaken; 2 Gürtelgarnitur *in situ*.

Abb. 6. 1 Chirnogi; 2 Cîrlomănești 1981; 3 Bratei (Photos).

Abb. 7. Gürtelhaken Typ Poienești-Lukaševka I.2 von Borosești: 1 Grab 145; 2 Grab 105; 3 Grab 147 (1 Eisen, 2—3 Eisen und Bronze).

Abb. 8. Gürtelhaken Typ Poienești-Lukaševka I.1 (2), I.3 (1) und Gürtelbeschläge (3—6) von Borosești (1 Grab 109; 2 Grab 2; 5 Grab 145) und von Poienești (3 Grab 261; 4 Grab 434; 6 Grab 394). 1—2 Eisen und Bronze, 3—6 Bronze.

Abb. 9. Gürtelhaken aus Jugoslawien (1—8) und der UdSSR (9): 1—3 D. Laminci; 4 Sotin; 5 Gomolava; 6—8 Karaburma (6 Grab 39; 7 Grab 14; 8 Grab 110); 9 Otveržiči; (1,4—9 Eisen und Bronze; 2—3 Eisen).

Abb. 10. Die Verbreitung der spätlatènezeitlichen Plattengürtelhaken in Südosteuropa.

Abb. 11. Cîrlomănești 1981, Areal E3b Nord, Grube 7. Handgemachte (1—23) und scheibengedrehte Keramik (24—26, 29—38), Spinnwirtel (27) und eiserne Pfeilspitze (28).

Abb. 12. Poiana, jud. Galați. Gürtelhaken Typ I (Eisen und Bronze).

VECINII ESTICI ȘI NORD-ESTICI AI TRIBURILOR CUCUTENI-TRIPOLIE*

DE

ANN DODD-OPRIȚESCU

În cele ce urmează, vom avea în vedere raporturile cronologice dintre cultura Cucuteni-Tripolie pe de o parte și culturile Srednîi Stog, Nipru-Doneț, *Kamm-* și *Grübchenkeramik*, pe de alta.

În ciuda divergențelor fundamentale în înțelegerea procesului istoric desfășurat în eneolitic în vasta arie nord-pontică, D. Ia. Teleghin și V.N. Danilenko — la care s-au alăturat M. Gimbutas și N. Merpert — au vederi asemănătoare atunci cînd este vorba de încadrarea cronologică a monumentelor de tip Srednîi Stog, punctul lor de reper cel mai prețios rămînînd de fapt periodizarea culturii Tripolie. Ei vor sincroniza cultura Srednîi Stog cu o bună parte a evoluției culturii Cucuteni-Tripolie (Teleghin 1973, 124—130 ; Danilenko 1974, 71 și urm, ; Gimbutas 1961 ; 1966 ; 1977 ; Merpert 1961, 181 ; Comșa 1972, 63—69 ; Dumitrescu 1981, 594), luînd drept bază studiul T. Movșa (1961, 199 și urm,), care ,,a stabilit factorii de sincronizare a așezărilor Srednîi Stog din etapa I b cu monumentele perioadei de tranziție dintre etapele Tripolie B I-B II, echivalent Cucuteni A-B'' (Teleghin, *op. cit.*, 124). În fapt, în acest studiu — la care se referă cu atîta asiduitate specialiștii sovietici, considerîndu-l fundamental pentru stabilirea vechimii contactelor dintre comunitățile Srednîi Stog și acelea ale ariei tripoliene (implicit și cucuteniene), și a importanței primelor în aceste contacte — argumentarea este insuficient de solidă (vezi Oprițescu 1976).

În primul rînd, este de subliniat că așezările luate în considerație de T. Movșa nu sînt prezentate de autoare ca aparținînd ,,perioadei de tranziție dintre etapele B I și B II'', *ci etapei Tripolie B I*. Acest detaliu are o importanță aparte cînd se pune problema contribuției culturii Srednîi Stog la apariția ceramicii zise ,,Cucuteni C'' și, ulterior, a decorului șnurat. T. Movșa (*ibidem*, 273) scrie că sincronismul dintre monumentele de tip Srednîi Stog II și cele tripoliene *din etapa mijlocie* (*B I*) este dublu demonstrat : a) prin ceramica Srednîi Stog II din așezările Tripolie B I ; b) prin prezența ceramicii tripoliene la Srednîi Stog și Strilceaia Skelia.

În ceea ce privește punctul *a*), se adeverește că așezarea pe care T. Movșa își bazează toată construcția (Solonceni II) nu datează din Tripolie B I, cum a presupus în 1961, ci din etapa următoare (o astfel de

* Textul a fost redactat în limba franceză. Pentru traducerea în limba română, datorăm mulțumiri lui P. Roman.

datare va fi deja preconizată de Vl. Dumitrescu: 1963, 286 și urm., care a văzut în acest material mai curînd „o ceramică aparținînd fazei Cucuteni A-B, în care se conservă elemente mai vechi"). Ulterior, T. Movșa (1965, 91 și urm.) va situa așezarea de la Solonceni II_2 în faza de tranziție „B I — B II" (echivalentul tripolian al etapei Cucuteni A-B_1) Mai tîrziu însă, autoarea (1972, 20) renunță la această fază de tranziție și, propunînd o periodizare mai fină a fazei Tripolie B (I, II, III, cu subetape), situează Solonceni II_2 în subetapa Tripolie B II_1.

Este însă de subliniat că Nițu (1980, 157 și urm.) pune la îndoială existența unei singure etape de locuire în stratul II de la Solonceni II (gros în medie de 1,80 m și cu locuințe de tipuri diferite: de suprafață și colibe). Prezența grupelor stilistice *alfa*, *beta* și *delta*, alături de stilul A — cu ceramica incizată și tricromă, este de interpretat în două feluri *ibidem*, 158): fie că aceste grupe sînt găsite în asociere constantă (ceea ce nu a fost încă stabilit; pe de altă parte, în aria cucuteniană, nicăieri grupa *alfa* nu apare în complexe cu grupa *delta*) și deci Solonceni II_2 trebuie să fie considerat sincronă cu etapa Cucuteni A-B_2; fie că acest material corespunde la două etape succesive, corespunzînd etapelor A-B_1 și A-B_2 din aria cucuteniană (nu trebuie pierdut din vedere, pentru a judeca precaritatea întregii analize, că T. Movșa prezintă materialul Solonceni II ca cel mai arhaic, referindu-se fără îndoială la vasele cu fund rotund sau semi-rotund).

Situația este aceeași pentru așezarea de la Florești II (Zagotzerno) pe Răut, situată de către Markevici (1973, 110, pct. 217) în etapa de tranziție Tripolie B I — B II. După Nițu (1980, 157—158), această stațiune, al cărei material ceramic pictat nu comportă decît grupa *delta* a stilului A-B, este de repartizat în etapa Cucuteni A-B_2(ca și Krutoborindinți I din Podolia). În acord cu o astfel de datare, vine precizarea adusă de T. Movșa (1961, 262) precum că materialul de bucătărie al acestei stațiuni oferă cele mai bune analogii pentru acela de la Solonceni II. Cît despre restul materialului de bucătărie, cu scoici pisate, luat în considerație (stațiunile „Tripolie B I" de la Kudrinți și Kadievți: vezi Movșa, *op. cit.*, 268; Passek 1949, 46—47), el are cele mai mari șanse să aparțină unui orizont ulterior (Oprițescu, 1976; 1977, 72; Nițu, *op. cit.*, 152). Pentru olăria de la Dărăbani I, noi nu dispunem de nici un material ilustrativ, ci numai de cîteva observații asupra materialului presupus a se raporta la această etapă veche (Movșa, *op. cit.*, 270) și anume: lipsa netezirilor striate pe suprafața exterioară, amestecul de scoici și nisip în pasta vaselor (ceea ce este considerat ca un caz de excepție chiar de T. Movșa). S-ar putea tot așa de bine ca acest material să aparțină orizontului de mai tîrziu și ca ceramica de tip C să nu apară încă în nivelul inferior de la Dărăbani I.

Pentru a rezuma, stațiunile la care se referă T. Movșa sînt: fie posterioare etapei Tripolie B I (Solonceni II, Florești-Zagotzerno), fie prezintă, în afara unui orizont Tripolie B I, un orizont ulterior, căruia îi aparține foarte probabil materialul luat ca referință în studiul T. Movșa. Deci un astfel de material nu are cum să vină în sprijinul demonstrației dorite, și anume că grupele Srednii Stog, „creatoare" a olăriei cu argilă degresată cu cochilii pisate, au întreținut raporturi strînse cu

comunităţile vecine tripoliene din etapa B I, aşa cum ar dovedi-o prezenţa unei astfel de veselă în aşezările din această perioadă [1].

Cum stau atunci lucrurile cu importurile tripoliene B I găsite în aria Srednîi Stog?

T. Movşa se referă la unele fragmente tripoliene găsite la Strilceaia Skelia şi la Srednîi Stog II, fără alte precizări în afara unei trimiteri la A.V. Dobrovolski (1952, 79).

T. Sulimirski (1968, 64) scrie, în legătură cu cele de la Srednîi Stog II, că sînt „evident nu mai timpurii decît B II sau C I", făcînd o trimitere la Teleghin (1961, 34 şi urm.) şi subliniind incertitudinea care caracterizează aceste importuri tripoliene: „În primele rapoarte, ea (ceramica tripoliană, A.O.) a fost numită numai tripoliană sau Tripolie mijlocie, recent a fost etichetată Tripolie B I". Această fluctuaţie se

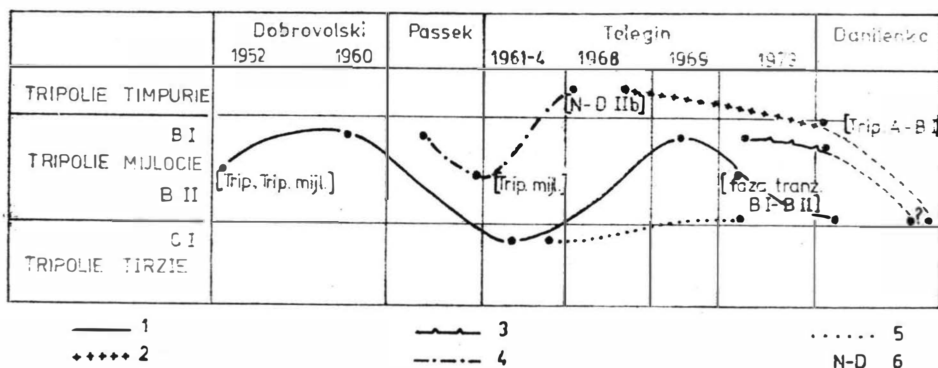

Fig. 1. Fluctuaţia datării importurilor tripoliene găsite în aşezări ale culturii Srednîi Stog. 1 Fragmentele tripoliene de la Srednîi Stog II; 2 Fragmentul cu decor adîncit şi canelat de la Strilceaia Skelia; 3 Fragmentul cu decor pictat bicrom de la Strilceaia Skelia; 4 Fragmentele de la Pişciki; 5 Vas găsit în mormîntul dublu de la Igren VIII; 6 Cultura Nipru-Doneţ (faza II b).

[1] V. N. Danilenko (1974, 71 şi urm.) pare să fi văzut deficienţa din argumentaţia T. Movşa, evitînd referirea la materialul discutat de ea. În acelaşi timp, adoptă concluziile sale. Autorul a utilizat pentru aceasta un material provenit din staţiunile tripoliene care, de această dată, aparţin sigur etapei B.I: Sabatinovka I, Berezovskaia GES, Ruşeştii Noi. Efectiv, materialul citat este de factură „străină' (în sensul „noutăţii", după noi) şi corespunde în timp aceluia din staţiunile cucuteniene de la Fedeleşeni, Chetreşti sau Drăguşeni (Cucuteni A3 Niţu). Notăm că la ora actuală, noi nu cunoaştem încă staţiuni tripoliene ale fazei A finale (Tripolie A II după Niţu 1980), de tip Tg. Bereşti — Cucuteni A3a (Niţu), care să fi dat un astfel de material.

La materialul luat în consideraţie de V. N. Danilenko, facem următoarele precizări: — Autorul nu-l atribuie fazei *Stogovskaia* (datele cronologice nu-i permit aceasta), ci fazei *Skelianskaia* (= Strilceaia Skelia). Motivele unei asemenea atribuiri ni se par pur mecanice, căci materialul de tip Strilicaia Skelia, caracterizat prin legătura sa Nipru-Doneţ încă foarte puternică şi predominarea trăsăturilor arhaice (vezi Danilenko, *op. cit*), nu prezintă nici un punct comun cu materialul „străin" al aşezărilor tripoliene menţionate mai sus, excepţie făcînd prezenţa sfărîmăturilor de scoici din compoziţia pastei. Deci, noi nu împărtăşim punctul de vedere al lui V. N. Danilenko *(ibidem)*, după care „triburile fazei *Skelianskaia* au o influenţă foarte puternică asupra triburilor vecine, înlocuind vasele de bucătărie ale tipului Tripolie A prin acelea de tip Srednîi Stog". — Reconstituirile formelor oferite de Danilenko *(ibidem* fig. 68) ni se par arbitrare: ele prezintă, pentru cea mai mare parte, funduri rotunjite sau ascuţite, cu toate că nu s-au păstrat de la vase, cel mai adesea, decît cîte un fragment de gît.

reflectă foarte bine în diversele studii ale lui D. Teleghin. În 1961, p. 34, autorul spune că cele trei cioburi tripoliene găsite la Srednîi Stog II sînt „Tripolie tîrziu" (C/I ?); acelaşi lucru pentru vasul găsit în mormîntul dublu de la Igren VIII. Menţionează, de asemenea, trei cioburi de la Pişciki, de vreme „Tripolie mijlociu", pe care Passek le-ar fi considerat B I. Acest fapt îl determină să aprecieze că aşezările Srednîi Stog II au dat marfă din perioada Tripolie mijlocie şi tîrzie. În 1969, la p. 13, Teleghin scrie că „perioada întîia a culturii Srednîi Stog poate fi contemporană, cum a arătat T. Movşa, cu Tripolie B I". Nu mai ţine seama deci de relatările anterioare, după care cele trei fragmente de la Srednîi Stog II ar fi de vreme Tripolie C I. În 1973, p. 174, Teleghin se va alinia după Movşa (1965), care sincroniza atunci aşezările de tip Srednîi Stog II cu perioada de tranziţie B I — B II. În susţinerea sincronismului indicat, Teleghin aduce şi două fragmente ceramice („Tripolie B I") de la Strilceaia Skelia, ca şi pe acelea de la Srednîi Stog (niciodată ilustrate însă). În cronologie absolută, plasează etapa Srednîi Stog Ia în al treilea sfert, iar etapa I b în ultimul sfert al celui de-al IV-lea mileniu î.e.n.

V. N. Danilenko (1974, 71) descrie cu mai multe amănunte cele două cioburi de la Strilceaia Skelia, ilustrate de Teleghin (1973, fig. 62): este vorba, într-un caz, de partea superioară a unui gît de vas piriform, cu o compoziţie pictată executată destul de sumar, în două culori „cam neagră şi albă" (Danilenko, *op. cit.*, fig. 25/13 = 44/10) şi, în alt caz, de un fragment de culoare roşie, provenind de la un vas mic de formă nedeterminată, cu urme ale unei angobe cenuşii şi pictat cu dungi subţiri de culoare neagră. Danilenko este de părere că acest fragment (fig. 25/12) nu poate să aparţină decît orizontului superior de la Strilceaia Skelia (unde s-au găsit şi patru cioburi ornamentate cu „omizi"), socotit sincron cu orizontul Srednîi Stog II. Pe baza acestui fragment ceramic (plus alte : vezi mai jos), Danilenko va data faza *Stogovskaia* (adică Srednîi Stog Ib după Teleghin) în „a doua jumătate a perioadei dezvoltate a Tripolie (Cucuteni B sau Tripolie B II, după schema T. Passek)" (*ibidem*, p. 75). Pentru datarea aşezării de la Strilceaia Skelia (şi a fazei *Skelianskaia*), Danilenko mai discută două fragmente ceramice de la un gît înalt, „acoperit cu caneluri transversale", provenind de la un vas în formă de amforă, din argilă neagră, identic vaselor care se întîlnesc în monumentele de tip Grenovka — Luka Vrublevetkaia (*ibidem*, fig. 25/10, 11 = 44/7, 8) adică din vremea Tripolie A (după materialul ilustrativ, pare să fie vorba de striuri şi nu de caneluri, ceea ce ne face să considerăm aceste ultime două fragmente ca deosebite : asupra acestui material vom reveni mai departe). Al patrulea fragment, citat de Danilenko (*op. cit.*, fig. 44/9), aparţine unui vas din argilă cenuşie cu caneluri transversale, mărginite de amprente de pieptene cu zimţi mari. Astfel de vase, scrie autorul, sînt răspîndite în aşezările de tip Borisovka şi Sabatinovka I. Asta înseamnă că acest decor, prezent în vremea Tripolie A (Borisovka), se găseşte şi în etapa următoare, Tripolie B I. Acum, este interesant de evidenţiat că acest fragment, care îl ajută pe Danilenko să situeze faza *Skelianskaia* (=faza Srednîi Stog Ia), este folosit şi de Teleghin (1969, 192; fig. 58/2) pentru situarea perioadei II B a culturii Nipru — Doneţ, la nivel Tripolie A ! În ceea ce priveşte importurile găsite la Srednîi Stog,

şi care au făcut obiectul unor datări aşa de diverse, Danilenko (*op. cit.*, 75), mai rezervat, scrie : „Probabil face parte din aceeaşi epocă şi ceramica tripoliană din argilă roşie, puţin expresivă, descoperită în stratul mijlociu de la Srednîi Stog". Deci nu împărtăşim părerea lui Danilenko (*ibidem*) care consideră că poziţia cronologică a fazei *Stogovskaia* se determină „printr-o serie întreagă de date", căci nici unul dintre aceste importuri nu reprezintă un temei sigur de sincronizare. Cu atît mai mult cu cît, în raport cu materialul ariei cucuteniene, trebuie să avem în vedere şi un decalaj cronologic în difuzarea stilurilor şi, mai ales, un proces puternic de retardare pentru aria tripoliană.

Pentru perioada a II-a a culturii Srednîi Stog, cercetătorii sovietici au avut la dispoziţie cîteva importuri tripoliene (Teleghin 1973, 124), care prezintă, după noi, aceeaşi fluctuaţie. Prima fază, II a (= Dereivka) este datată în funcţie de importurile tripoliene găsite la Igren VIII(în cimitir, în mormîntul dublu 7—8 s-a găsit un vas datat în Tripolie B II de către Danilenko : *op. cit.*, 74 şi Teleghin, *op. cit.*, 124 — cu toate că în 1961, 34 îl datase în „Tripolie tîrziu" ; în aşezare, o mică strachină „tripolie mijlocie" : Teleghin 1973, 124—125) şi la Dereivka (cimitirul 2, mormîntul 4, o strachină din argilă roşie, din „etapa B II — CI" : *ibidem*, fig. 28/2). Danilenko (*op. cit.*, 75) atribuie cimitirul de la Igren fazei *Stogovskaia* a perioadei Srednîi Stog (= faza Ib a lui Teleghin), considerînd vasele găsite în acest complex „tipic *Stogovskaia*" (*ibidem*), iar Teleghin (Teleghin, Filenko 1982, 87) fazei *Moliuhovskogo* (= IIb).

În ceea ce priveşte monumentele de tip Moliuhov-Bugor, stratul superior (faza IIb a lui Teleghin), dovezi de sincronizare sînt şi mai puţine : este vorba de cîteva fragmente ceramice din argilă roşie, compactă (Teleghin 1973, 125), atribuite etapei Tripolie C I.

Ce să reţinem din cele mai sus expuse?

Teleghin situează faza Srednîi Stog Ib la nivelul etapei de tranziţie Tripolie B I — B II, iar perioada II în vremea Tripolie B II — C I. Implicit, faza Srednîi Stog Ia rămîne să se situeze în perioada Tripolie BI. În total, cultura Srednîi Stog s-ar întinde pe cca o mie de ani, fiecare din fazele ei acoperind cam un sfert de secol, de la mijlocul mil. IV la mijlocul mil. III (*ibidem*, 155).

Concret vorbind [2], Danilenko (*ibidem*, 71 şi urm.) va ajunge la aceleaşi concluzii şi acesta în ciuda unei periodizări diferite a monumentelor care corespund culturii Srednîi Stog (definită de către Teleghin) : fazele II—IV ale perioadei Srednîi Stog (a ariei etno-culturale *Drevneiamnaia: Skelianskaia*, *Stogovskaia*, *Dereivskaia*) acoperă din evoluţia culturii Tripolie perioada B I — C I. Faza *Skelianskaia* (*ibidem*) se dezvoltă în paralel cu Tripolie B I = Cucuteni A final (vezi aşezări de tip Sabatinovka I) şi Cucuteni AB (A.O. : ce etapă?) — Solonceni II, pe cînd celelalte două faze ar fi de vreme Tripolie B II şi C I (după Passek).

---

[2] Noi nu ţinem seamă de precizările aduse de autor pentru fiecare din fazele susmenţionate : *Skelianskaia* = „Tripolie B/II Passek, Cucuteni B_1 Dumitrescu" (*ibidem*, 71), *Stogovskaia* = " Cucuteni B sau Tripolie B/II după Passek" (*ibidem*, 75), *Dereivskaia* = „Tripolie B/II după Passek" (*ibidem*, 76). Socotim că este vorba de greşeli de tipar.

Longevitatea culturii Srednîi Stog n-a fost stabilită decît pe baza sincronismelor evidențiate cu Tripolie. Ori, s-a putut vedea cît de nesigure sînt documentele de referință.

Să revenim la fixarea începuturilor culturii Srednîi Stog, punct esențial pentru a putea socoti — sau nu — această cultură drept candidată la apariția decorului șnurat, ba chiar „die älteste Kultur Europas mit Schnurverzierung" (Teleghin 1969, 14). Pornim de la cele cinci fragmente de la Strilceaia Skelia prezentate de Danilenko ca importuri tripoliene. Primele două, citate de noi mai sus, cu așa zise „caneluri", sînt de fapt decorate cu șănțulețe (acest lucru se vede clar pe fotografiile de la Danilenko, *op. cit.*, fig. 25/10, 11), astfel încît referirea la monumentele de tip Grenovka — Luka Vrublevețkaia (vase cu caneluri orizontale strînse) nu ni se pare potrivită. După noi, este vorba nu de categoria canelată tripoliană, ci mai curînd de o ceramică asemănătoare cu cea striată de la Fedeleșeni. Dealtfel, Teleghin (1973) reproduce la fig. 2/12, 13 alte două fragmente decorate cu șănțulețe, unul din ele cu un motiv triunghiular.

În ceea ce privește fragmentul cu decor canelat și adîncit (Danilenko, *op. cit.*, fig. 25/8), am amintit deja că Teleghin îl atribuie orizontului Nipru—Doneț de la Strilceaia Skelia (dealtfel pare să fie sincron cu vasul tripolian găsit la Igren.) Cît privește datarea lui, s-a făcut trimitere la material analog din Borisovka (Tripolie A după Passek) și Sabatinovka I (Tripolie B I). Din cauza asemănării decorului adîncit sau canelat din așezările de tip Borisovka și Sabatinovka I, E. Cerniș (1975, 5) le datează pe primele la începutul etapei Tripolie B I. La Nițu (1980, 145), găsim precizarea : întrucît la Borisovka apare pictură bicromă iar la Sabatinovka I pictură tricromă pe fond alb, cele două așezări trebuie datate în etape diferite, deși apropiate (Borisovka : Tripolie A II finală, sincronă cu etapa Cucuteni A_3 de început ; Sabatinovka I = Tripolie B I = = Cucuteni A_3 final).

Ultimul fragment, despre care Danilenko spune că aparține unui vas piriform pictat bicrom (alb cu negru ; eu interpretez : alb pe fond negru), oferă două posibilități : sau aparține, ca și cel precedent nivelului Nipru—Doneț și suportă aceeași datare (Tripolie A sau B I ?) ; ori aparține nivelului Srednii Stog Ia și fixează începuturile acestei ultime culturi la acest nivel.

Pentru fixarea limitelor inferioare și superioare, ne poate ajuta și poziția culturii Srednîi Stog în raport cu celelalte culturi vecine [3].

a) Coexistența parțială între comunitățile Srednii Stog și cele Mihailovka I este atestată prin prezența unor fragmente ceramice de tip Dereivka (adică perioada II a lui Teleghin) în așezarea de la Mihailovka [4] și la Livențovka pe Don (Teleghin 1973, 127). În afară de acestea,

[3] În ceea ce privește periodizarea internă a acestei culturi, reiese foarte clar că nu a fost realizată în primul rînd pe baza observațiilor stratigrafice, ci, în esență, în funcție de situația observată în evoluția ceramicii Cucuteni C (vezi Nestor 1959, 251—252), mai mult decît în aceea a ceramicii analoage din aria tripoliană, unde evoluția acestei categorii ceramice a fost mai puțin distinct pusă în evidență.

[4] Elementele de tip Srednii Stog (perioada II) se reduc, pare-se, la motivul în căprior, (vezi Lagodovskaia și colab. 1962, 36 ; tab. IV/9, 11). Grupul de vase cu netezire striată, cu striuri verticale pe gît și decorate cu „perle" (butoni „au repoussé") este apropiat (*ibidem* 36, 38) de ceramica tripoliană de bucătărie din etapa B/II (după Passek).

în tumulul 2 de la Vilnograşuvski (*Zaporojie*), în orizontul superior, s-au găsit două vase sparte, unul de tip Dereivka, altul de tip Mihailovka I (în mantaua tumulului aflîndu-se morminte *Iamna* : *ibidem*). La Novorazinivskoe, pe Inguleţ, ceramica de tip Mihailovka I coexistă cu ceramică Srednîi Stog (*ibidem*). O.G. Şapoşnikova (1971, 257) aminteşte descoperirile făcute în stratul eneolitic al aşezării de lîngă Rozdolne (*Doneţcina*). Acolo, în complexul ceramic au apărut două grupuri destul de distincte : unul cuprinzînd vase înalte, cu fundul ascuţit, executate dintr-o argilă amestecată cu scoici, cu imprimări de dinţi (matriţă) pe gît şi pe umăr, grup apropiat de ceramica Srednîi Stog II; altul constînd din fragmente de vase cu analogii în Mihailovka I.

b) Faptul că Srednii Stog a precedat monumentele *Iamna* din Ucraina şi de pe Don este atestat prin mai multe situaţii stratigrafice (Teleghin 1973, 129). Astfel, la Alexandria, stratul Srednîi Stog este suprapus de stratul *iamnaia* [5]. Aceeaşi situaţia în aşezarea de la Livenţovka; în tumulul 1 de la Koisug (unde mormintele *Iamna*, aflate în manta, suprapun morminte cu vase Srednîi Stog — aflate la bază) ca şi la Radutka (lîngă Koisug). De notat însă că Teleghin (*op. cit.*, 127, 130), nu exclude posibilitatea ca monumentele cele mai tîrzii din Perioada II să se manifeste „într-o oarecare măsură" în paralel cu faza *Iamna* timpurie. Deci cînd apar monumentele de tip Mihailovka II (*Iamna* timpurie), monumentele de tip Srednîi Stog II nu mai existau (vezi legăturile genetice între cele două culturi : Danilenko 1955; Lagadovskaia, Şapoşnikova, Makarevici 1962, 194 şi urm; Şapoşnikova 1971, 266—269; în acelaşi sens, ar vorbi şi faptul că monumentele tîrzii ale faciesului Mihailovka I reprezintă deja o etapă *post Srednîi Stog*, din perioada *Iamna* timpurie : Teleghin 1973, 128).

Pentru precizarea limitei superioare a culturii Srednîi Stog, putem găsi un sprijin în observaţiile făcute la Mihailovka, nivelurile I şi II. Faptul că evoluţia culturii Srednîi Stog se încheie în limitele fazei B a culturii Cucuteni rezultă din situaţia următoare : — importuri de tip Dereivka (= faza II a a culturii Srednîi Stog) s-au găsit în stratul I de la Mihailovka;

— în nivelul inferior al stratului II de la Mihailovka (= faza timpurie a culturii *Iamna*), se aflau fragmente ceramice usatoviene. Or, se ştie

[5] Stratul superior de la Alexandria este contemporan cu aşezarea Mihailovka II (vezi tabelul V la Teleghin 1973, 123), aceasta din urmă putînd fi sincronizată, pe baza importurilor aflate în orizontul inferior al aşezării (Şapoşnikova 1971, 267, 279 : trei fragmente ale unei amfore din lut roşu, de tip „Tripolie tîrzic", datate între 2400—2200; vezi şi fig. 32/4—6), cu descoperirile de la Usatovo. În acest caz, apropierea făcută de Vl. Dumitrescu (1981, 595) între stratul superior de la Alexandria (lîngă Harkov, pe un afluent al Doneţului) şi Traian-Dealul Fîntînilor (pe baza asemănării unui fragment ceramic de la Alexandria — decorat cu butoni „au repoussé" şi cu suprafaţa prelucrată cu „măturica", provenind de la un vas cu fund probabil rotunjit — cu ceramica Cucuteni C de la Traian şi alte staţiuni contemporane) nu poate fi reţinută din cauza decalajului cronologic. De fapt, aceeaşi apropiere o găsim şi la M. Gimbutas (1966, 484), dar aceasta socotea, atunci, aşezarea de la Mihailovka I contemporană cu Precucuteni III. De reţinut că în nivelul inferior de la Mihailovka II (Şapoşnikova şi colab., *op. cit.*, 267) „perlele" sînt un element important al decorului, împreună cu impresiunile de şnur. Or, în aria Cucuteni-Tripolie, „perlele" au fost total absente pe durata fazei Cucuteni B, reapărînd într-o perioadă post-Cucuteni, adică într-o vreme care corespunde, în linii generale, nivelului inferior de la Mihailovka II (unde s-au găsit şi fragmentele Usatovo). Deja în nivelul superior „perlele" se răresc.

că pe de o parte cultura *Iamna* urmează culturii Srednîi Stog, iar pe de alta că Usatovo este parţial contemporană, parţial mai recentă decît faza B a culturii Cucuteni.

c) Este, de asemenea, evidenţiabilă prezenţa, în contextul culturii Srednîi Stog din perioada II de evoluţie, a unor legături cu lumea caucaziană (*ibidem*, 125 şi urm.). Complexul ceramic din aşezarea de la Konstantinovka, pe Donul inferior, cuprinde, pe lîngă vase din clasele A (cu scoici în pastă) şi B (adaus de nisip şi materii vegetale în argilă), şi o a treia categorie — clasa C — constînd din vase cu fundul plat, lucrate din argilă roşie, cu decor puţin, semănînd cu ceramica culturilor neo-eneolitice din Caucaz. Această ceramică din zona Donului inferior formează grupul C_1 al lui Teleghin (*op. cit.*, 25, 26, reprezentînd 6% din total) şi dovedeşte, după autor, existenţa unor contacte culturale între regiunea Azovului şi Donului, pe de o parte şi eneoliticul Caucazului de Nord pe de alta. Pentru tehnica şi formele acestui grup ceramic (C_1), Teleghin găseşte analogiile cele mai apropiate în complexul ceramic pre-Maikop timpuriu (*op. cit.*, 25, 26). Absenţa decorului cu „perle" (butoni „au repoussé"), caracteristic pentru etapa tîrzie Novosvobodnenskoe, îl face pe Teleghin să situeze ceramica roşie de la Konstantinovka într-o vreme pre-Novosvobodnenskoe (*op. cit.*, 125, 126). În virtutea situaţiei stratigrafice întîlnite la Koisug (tumul V: mormintele 23, 27 cu vase Srednîi Stog; mormîntul 24 cu un vas foarte apropiat de Maikop), se sincronizează perioada II a culturii Srednîi Stog cu vremea „care precede imediat cultura Maikop, putînd fi, într-o oarecare măsură, sincronă cu începutul acestei culturi" (Teleghin, *op. cit.*, 126).

d) În ceea ce priveşte cultura Nipru—Doneţ, etapa ei II B (vezi Teleghin 1968, 192 şi urm.), în *Nadporojie*, este datată prin importuri tripoliene descoperite în mai multe aşezări şi atribuite de Teleghin fazei timpurii a culturii Tripolie (*op. cit.*, fig. 58). Aşezarea Nipru—Doneţ de la Strilceaia Skelia ar fi dat un fragment ceramic cu caneluri şi adîncituri (*ibidem*, fig. 58/2), menţionat însă şi în alt context (vezi mai sus). Din cimitirul de la Nikolski, provine un vas decorat cu adîncituri şi caneluri (*ibidem*, fig. 58/1). La Pişciki s-au găsit vreo 20 de fragmente ceramice tripoliene (*ibidem*, 192; ulterior: Teleghin 1971, 126, numărul comunicat este de 10 fragmente,) de tip Borisovka (după Niţu, *op. cit.*=începutul etapei Cucuteni A_3). La Piliavi, s-a găsit o amforă tripoliană decorată cu puncte şi caneluri (Teleghin 1968, fig. 59/1), pentru care Teleghin găseşte analogii în materialul etapei „Tripolie A — BI". La Grini, s-au aflat două fragmente ceramice tripoliene (*ibidem*, fig. 58/4, 5) cu decor incizat şi adîncit. La sfîrşitul perioadei II şi începutul perioadei III, monumentele culturii Nipru—Doneţ din grupele *Nadporojie*, Cerkasi şi Doneţ se presupune că dispar cedînd locul comunităţilor Srednîi Stog (*ibidem*, 194).

Dar cînd se situează sfîrşitul perioadei II? În monografia sa despre cultura Nipru—Doneţ, Teleghin (1968) nu stabilise decît 2 faze în cadrul perioadei II. Ulterior (1973, fig. 63) creează pentru zona *Nadporojie* (care ne interesează într-un mod deosebit, deoarece va deveni zona dinamică a culturii Srednîi Stog) o a treia fază, II C (pentru care, din păcate nu ne face cunoscute caracteristicile ei esenţiale). Triburile Srednîi Stog se presupune c-au apărut la sfîrşitul Perioadei II. Dar dacă se admite un sincronism Nipru—Doneţ II B cu Tripolie A, este de bănuit că etapa

următoare, II C, a fost sincronă cu etapa Tripolie B I (dealtfel, în nivelul Nipru—Doneţ II B apar importuri tripoliene care se pot data tot aşa de bine în Tripolie A ca şi în Tripolie B/I). Asta ar însemna că primele comunităţi Srednîi Stog (a căror aşezare suprapune stratigrafic, la Strilceaia Skelia, aşezarea culturii Nipru—Doneţ) din această zonă nu apar decît în faza următoare, din vremea etapei Tripolie B II (de început, după periodizarea lui Niţu, adică Cucuteni AB_1 şi nu Tripolie B II după Passek, care este sincronă cu etapa Cucuteni B_1). Dealtfel, V.N. Danilenko situează faza *Skelianskaia* (= Strilceaia Skelia) pe durata etapelor Tripolie B I şi B II de început (= Solonceni II).

Noi sîntem de părere că în vremea Tripolie B/I trăiesc în continuare comunităţile Nipru—Doneţ şi că numai la sfîrşitul acestei faze, încep să apară triburile Srednîi Stog, concentrîndu-se în aria *Nadporojie* (vezi Strilceaia Skelia, Pohili, Fedorovka, Maiorka. Aşezarea de la Tetiancine, în zona Cerkasi, este izolată la ora actuală; credem dealtfel că varianta Cerkasi a culturii Nipru—Doneţ îşi continuă încă evoluţia, deoarece are şi ceramică ornamentată cu şnur).

În cursul evoluţiei perioadei I a culturii Srednîi Stog, mai la nord se menţin încă triburile culturii Nipru — Doneţ. Aceste ultime comunităţi sînt în acelaşi timp vecinele estice şi nordice ale celor tripoliene din etapele BII — CI(1?, după periodizarea lui Niţu, adică Cucuteni AB — B_1). Dovezile acestei vecinătăţi stau în prezenţa veselei care indică o influenţă tripoliană nemijlocită, din această vreme, în aşezarea de la Pustinka 5 (pentru care Teleghin vede analogii în monumentele de tip Evminki şi Lukacev: Teleghin 1968, 194; vezi şi fig. 44/15—18; idem, 1969, 122—123, tip Tripolie B II — C I), precum şi în importurile tripoliene (Teleghin 1968, fig. 59/2).

e) Contemporaneinatea culturii Srednîi Stog (din ambele perioade) cu *Kamm* — şi *Grübchenkeramik* este evidenţiată pe de o parte prin observaţiile asupra ceramicii culturii anterioare (Nipru—Doneţ), iar pe de alta prin prezenţa unui lot important de ceramică decorată cu pieptene şi gropiţe în aşezarea de la Dereivka. Teleghin (1969, 101—105, 225—226, 232—233; 1971, 125, 128) situează primele contacte între ceramica ornamentată cu pieptenele şi cu gropiţe şi monumentele culturii Nipru—Doneţ de la sfîrşitul perioadei II, în timp ce perioada Nipru—Doneţ III ar fi în legătură genetică strînsă cu *Kammkeramik* din nord-estul Poloniei (Teleghin 1969, 123). În aşezarea de la Dereivka au ieşit la iveală cinci vase şi 167 fragmente de tip *Kamm*— şi *Grübchenkeramik* (Teleghin 1973, 52), fapt ce indică contemporaneitatea, măcar parţială, a ambelor culturi la acest orizont (*ibidem*, 130).

În loc de concluzie la analiza noastră, noi dorim să subliniem încă o dată, în lumina sincronismelor stabilite, absenţa unor argumente solide care să sprijine teza privitoare la vechimea relaţiilor dintre purtătorii culturii Cucuteni-Tripolie şi aceia ai culturii Srednîi Stog. S-a afirmat că „aproape toţi specialiştii români sînt de acord că ceramica de tip Cucuteni C urmează să fie atribuită contactelor cu triburile stepelor" (Dumitrescu 1981, 594). La ora actuală, par a se detaşa două tendinţe: una care continuă a susţine ipoteza originii stepice a ceramicii de tip C din aria Cucuteni—Tripolie, admiţînd, fără rezerve, sincronismul primei faze a culturii

Srednîi Stog II cu faza Cucuteni A și cu prima etapă a fazei Cucuteni A—B (*ibidem*, 595; punct de vedere analog la S. Marinescu 1981, 83)[6] și alta care-i evidențiază originea locală (Nițu 1977; Comșa 1981, 21), ipoteză postulată, pentru aria tripoliană, cu aproape o jumătate de secol în urmă, de către T. Passek (1935, 133 și urm.).

Cucuteni (după Nițu 1980)	Tripolie (Nițu 1980)	Usatovo	Mihailovka	Srednîi-Stog	Nipru-Doneț	"Kamm-und Grübchenkeramik"	Iamna
		II	II	Iamna	Iamna	? ↑	Drevne-iamnaia
Cucuteni B 2	γ I	I	I	II b		faza tîrzie	?
Cucuteni B1	C I			II a			
Cucuteni AB 2		Triburi înrudite cu Cernavodă I?		I b	III		
Cucuteni AB1	B II			I a			
Cucuteni A 3b	B I			Nipru-Doneț	II c	faza timpurie	
Cucuteni A1-3a	A	?	?		II b		
Precucuteni III	Bugo-nistrian				II a	?	
Precucuteni I-II					I		

Fig. 2. Tabel cronologic.

Deoarece originea ,,ceramicii cu benzi striate" din aria tripoliană nu poate fi explicată prin aporturi ale culturilor Srednîi Stog, Nipru—Doneț, și *Kamm-* și *Grübchenkeramik* (din cauza decalajelor cronologice, a formelor și motivelor ornamentale diferite), noi am considerat că apariția ceramicii C în cadrul așezărilor cucuteniene din etapele finale ale fazei A ,,se datorează unor comunități aflate inițial la marginea ariei Cucuteni—Tripolie (eventual chiar în limitele ariei) care au fost «presate» spre interior (în aria cucuteniană în cazul nostru) de către alte populații mărginașe" (Oprițescu 1978, 12). Ipoteza noastră s-a bizuit și pe constatarea *că formele și motivele ornamentale ale ceramicii Cucuteni C reflectă*

[6] Dacă, la pagina citată, autoarea consideră că ,,elementele Cucuteni C (caracteristice pentru populațiile de stepă și silvostepă de la estul Niprului) au început să înainteze spre vest, traversînd Prutul, la nivelul Cucuteni A3 și au continuat în etapa Cucuteni A4", în nota 23 de la p. 88 aceeași autoare afirmă că descoperirile din Polonia de nord, Silezia și Finlanda ,,ar putea da o explicare mai judicioasă la originea « ceramicii C » și drumului ei pînă în Moldova".

o puternică tradiţie (nu „influenţă" ! vezi Marinescu 1981, 88, nota 23) *Tripolie A* (Opriţescu 1980, 554 şi fig. 5) [7].

ABREVIERI

Cerniş 1975 — E. K. Cerniš, KS, 142, p. 3 şi urm.
Comşa 1972 — F. Comşa, Balcanica 3, p. 59 şi urm.
Comşa 1981 — E. Comşa, MemAntiq, 6—8, 1974—76, p. 16 şi urm.
Danilenko 1974 — V. N. Danilenko, *Eneolit Ukrainti*, Kiev.
Dobrovolski 1952 — A. V. Dobrovolski, Arheologični pamiatki, 4, p. 78 şi urm.
Dumitrescu 1981 — Vladimir Dumitrescu, RRH, 20, 4. 589 şi urm.
Gimbutas 1961 — Marija Gimbutas, în *L'Europe a la fin de l'Age de la Pierre*, Praga p. 193 şi urm.
Idem, 1966 — Marija Gimbutas, în *Chronologies in Old World Archaeology*, Chicago, p. 459 şi urm.
Idem 1977 — Marija Gimbutas, The Journal of Indo—European Studies, 5/4, p. 277 şi urm.
Lagodovskaia şi colab. 1962 — O. F. Lagodovskaia, O. G. Šapošnikova, M. L. Makarević, *Michajlovskoe posselenija*, Kiev.
Marinescu 1981 = S. Marinescu-Bîlcu, *Tîrpeşti. From Prehistory to History in Eastern Romania*, B.A.R., 107, Oxford.
Merpert 1961 = N. J. Merpert, în *L'Europe à la fin de l'Age de la Pierre*, Praga, p. 161 şi urm.
Movşa 1961 = T. G. Movša, SA, 2, p. 186 şi urm.
Idem 1965 = T. G. Movša, KSIA, 105, p. 91 şi urm.
Idem 1972 = T. G. Movša, Arheologia Kiev, 5, p. 3 şi urm.
Nestor 1959 = Ion Nestor, SCIV, 10, 2, p. 247 şi urm.
Niţu 1977 = Anton Niţu, Cercetări istorice, 8, p. 145 şi urm.
Niţu 1980 = Anton Niţu, Cercetări istorice, 11, p. 135 şi urm.
Opriţescu 1976 = Ann Dodd-Opriţescu, Ceramica Cucuteni C din aria Cucuteni, referat pentru doctoral, Iaşi.
Idem 1977 = Ann Dodd-Opriţescu, Primele elemente „stepice" din eneoliticul românesc, teza de doctorat, Iaşi.
Idem 1978 = Ann Dodd—Opiţescu, Primele elemente „stepice" din eneoliticul românesc, rezumatul tezei de doctorat, Iaşi.
Idem 1980 = Ann Dodd-Opriţescu, SCIVA, 31, 4.
Passek 1935 = T. Passek, *La céramique tripolienne*, Leningrad.
Şapoşnikova 1971 = O. G. Šapošnikova, *Arheologia Ukrainskoi RSS*, Kiev, p. 250 şi urm.
Sulimirski 1968 = Tadeusz Sulimirski, *Corded Ware and Globular Amphorae...*, London
Teleghin 1961 = D. J. Telegin, SA, 4, p. 34 şi urm.
Idem 1968 = D. J. Telegin, *Dnipro-Donetz Kultura*, Kiev.
Idem 1969 = D. J. Telegin, ZfA, 3, p. 1 şi urm.
Idem 1973 =D. J. Telegin, *Srednostogovska Kultura epohi midi*, Kiev
Teleghin, Filenko 1982 = D. J. Telegin, O. C. Filenko, SA, 1, p. 80 şi urm.

LES VOISINS DES TRIBUS CUCUTENI—TRIPOLJE A L'EST ET AU NORD—EST

RÉSUMÉ

L'auteur analyse les rapports chronologiques existant entre la civilisation de Cucuteni—Tripolje et celles de Srednij Stog, du Dniepr-Donetz et *Kamm—und—Grübchenkeramik*.

[7] Sîntem îndreptăţiţi să atragem atenţia că aprecieri de genul „tout à fait denuée de fondement" (Dumitrescu 1981, 594) sau „such an unscientific conclusion" (Marinescu, *op. cit.*, 88, nota 23) trebuie să se bizuie pe o lectură corectă a celor scrise de noi şi o prezentare nedeformată a textului incriminat.

A la suite de T. Movša (1961), selon laquelle les tribus de type Srednij Stog II ont été contemporaines des Tripoljens de l'étape B/I, les spécialistes soviétiques (Merpert 1961, Telegin 1973, Danilenko 1974) et étrangers (Gimbutas 1966 ; 1977 ; Comşa 1972 ; Dumitrescu 1981 ; etc...) soutiennent la thèse de l'ancienneté des relations entre les populations des deux aires culturelles, et du rôle joué par les tribus Srednij Stog dans l'apparition du phénomène „Cucuteni C''.

Dans le présent article, l'auteur souligne que les stations tripoljennes attribuées par T. Movša à l'étape B/I (Solonceni II, Dărăbani, Floreşti, Kudrintzi, Kadievtzi) sont en fait plus récentes. Il en résulte que la céramique „Srednij Stog'' de ces stations ne saurait être liée à l'apparition des vases „à lissage en bandes'' (pour l'aire Tripolje) ou de type Cucuteni C à un niveau Tripolje B/I — Cucuteni A3 (d'après Niţu 1980).

En ce qui concerne les importations de céramique tripoljenne dans diverses stations Srednij Stog (Stril'čaja Skelja, Srednij Stog, Grini, Igren VIII, Dereivka), l'auteur en arrive à la conclusion qu'elles ne peuvent constituer des éléments de synchronisation, pour le simple motif qu'elles sont très difficilement encadrables dans le schéma chronologiques de la civilisation de Tripolje (détérioration ou caractère non spécifique), ce dont témoigne d'ailleurs le jeu très fluctuant de leur datation par les chercheurs soviétiques (fig. 1).

Se proposant de cerner plus précisement les limites inférieure et supérieure de la civilisation de Srednij Stog, l'auteur prend en considération la position de celle-ci par rapport aux civilisations du Dniepr-Donetz, *Kamm-und-Grübchenkeramik*, de Michailovka I, Yamna et Maïkop.

Il semble que les premières tribus Srednij Stog (de type Stril'čaja Skelja = phase Ia de la périodisation réalisée par Telegin) n'apparaissent qu'à la fin de l'étape Tripolje B/I. Quant à la dernière phase d'évolution de ces tribus, elle ne dépasse probablement pas l'étape ultime de la civilisation de Cucuteni-Tripolje (Cucuteni B2 — Tripolje C/I), comme semblent l'indiquer les observations stratigraphiques faites à Michailovka.

L'auteur conclut que, dans l'aire tripoljenne, l'apparition de la céramique „à lissage strié'' est antérieure à la céramique de type Srednij Stog II ; qu'il s'agit d'une production locale (cf. Passek 1935), propre à des régions qui se voient englobées dans l'aire tripoljenne à partir de l'étape B/I.

Pour ce qui est du territoire cucuténien (= territoire situé à l'ouest de l'aire tripoljenne), l'apparition de la céramique Cucuteni C est due à des communautés tripoljennes marginales qui, sous la pression des populations voisines (cf,. entre autres, le mouvement Cernavoda I) ont été

poussées vers l'intérieur des terres Cucuteni. Ultérieurement, va se produire ici un phénomène de „cucuténisation", à la suite duquel la céramique Cucuteni C se transformera en une production locale.

EXPLICATION DES FIGURES

Fig. 1. Fluctuations dans la datation des importations de céramique tripoljenne en milieu Srednij Stog. 1 Fragments tripoljens de la station de Srednij Stog; 2 Fragment à décor gravé et cannelures, Stril'čaja Skelja; 3 Fragment à décor peint bichrome, Stril'čaja Skelja; 4 Fragments tripoljens, Piščiki; 5 Vase trouvé dans la sépulture double d'Igren VIII; 6 Civilisation du Dniepr-Donetz (phase II b).

Fig. 2. Tableau chronologique.

DESPRE DATAREA CULTURII SÎNTANA-CERNEAHOV

DE

GH. DIACONU

Cultura Sîntana-Cerneahov s-a dezvoltat în cuprinsul unui vast teritoriu, mărginit la est de stepele din stînga Niprului, la vest de rîul Olt și partea răsăriteană a Transilvaniei, spre nord de ținuturile Volhiniei, iar în sud de linia Dunării și țărmul nord pontic[1].

Denumirea culturii se datorește celor două stațiuni eponime. Prima, Sîntana de Mureș, investigată de Kovács István, este caracteristică ariei vestice, care se întinde pînă la Nistru[2]. Aria răsăriteană a culturii este denumită Cerneahov, după numele unui sat de lîngă Kiev, unde a întreprins cercetări, pentru întîia oară, V. V. Hvoico[3].

În legătură cu originea culturii, aria de formare, apartenența etnică și limitele cronologice s-au purtat și se mai poartă discuții științifice consemnate în literatura de specialitate[4].

În cele ce urmează vom încerca să abordăm problemele limitelor cronologice ale culturii Sîntana-Cerneahov.

Din capul locului trebuie precizat că această cultură s-a constituit în trăsăturile sale de bază (tipuri de așezări și locuințe, cultură materială, rit și ritualuri de înmormîntare etc.), în afara teritoriilor noastre[5]. Nu este mai puțin adevărat însă, că pe măsură ce purtătorii culturii amintite au pătruns la răsărit și sud de Carpați, au încorporat elemente băștinașe care au început a fi identificate și departajate în ultima vreme.

O situație asemănătoare s-a petrecut și în regiunile de silvo-stepă, și stepele nord-pontice, unde confederația de triburi gotice (ostrogoți și heruli), după momentul de staționare de la cotul Bugului nordic și

---

[1] Pentru aria de răspîndire a monumentelor de tip Sîntana de Mureș-Cerneahov și variantele regionale ale culturii, v.M.A. Tihanova, SA, 4, 1957, p. 190; limitele aproximative ale culturii sînt redate și în hărțile publicate de A. K. Ambroz în Arheologia SSSR, D 1—30, Moscova, 1966, pl. 23/2; 24/1; 25/1, 3; 26/1, 2.

[2] Kovács István. Dolgozatok, III/2, Cluj, 1912, p. 250—367.

[3] Rezultatele lui V. V. Hvoico au fost valorificate și publicate de V. P. Petrov în MIA Moscova, 116, 1964, p. 53—117.

[4] Pentru aria răsăriteană a culturii, exemplificăm prin studiul lui D. T. Berozoveț, publicat în SA, 3, 1963, p. 97—110; pentru aria vestică a culturii, v. Gh. Diaconu, *Tîrgșor Necropola din secolele III—IV e.n.*, București, 1965, p. 112 și urm. și B. Mitrea și C. Preda *Necropole din secolul al IV-lea e.n., din Muntenia*, București, 1966, p. 145 și urm. v. mai recent, Volker Bierbrauer, în *Die Völker an der mittleren und unteren Donau im fünften und sechsten Jahrsjhundert*, Viena, 1980, p. 131—142.

[5] La bogata literatură de specialitate care tratează despre această problemă, adăugăm prețioasa contribuție a lui V. I. Kuharenko, *Moghilnik Brest Trișin*, Moscova, 1980, p. 60—70.

[6] Pentru componenta locală din aria vestică a culturii Sîntana de Mureș, v. *Tîrgșor*, p. 126—127.

mlaştinele Pripetului, au migrat spre sud-sud-est, dislocînd şi asimilînd în parte elemente sarmate, proto-slave [7] etc.

Trebuie de asemenea precizat că, în problema pe care ne propunem să o dezbatem, elementele numismatice cu care dorim să operăm sînt mai puţine pentru aria răsăriteană. Astfel, în staţiunea eponimă (Cerneahov) au fost descoperite doar trei monede după cum urmează: una de la Antoninus Pius, a doua de la Marcus Aurelius, iar a treia de la Gordian [8]. În necropola de la Danilovka Balka, într-un mormînt de înhumaţie, a fost descoperită o monedă de la Constantius al II-lea (337—361)[9].

Pentru aria vestică a culturii (Sîntana de Mureş) avem documentate următoarele descoperiri: o monedă de la Constantius al II-lea, într-un mormînt de înhumaţie din necropola de la Leţcani [10]. O monedă de la acelaşi împărat este semnalată şi în perimetrul aşezării aferente necropolei de la Izvoare-Neamţ [11]; două monede de aur, din epoca constantiniană, folosite ca medalioane, au fost găsite în necropola de la Valea Seacă-Bîrlad [12].

Pentru regiunea de la sud de Carpaţi, în necropola nr. 2 de la Pietroasele, în cuprinsul a trei morminte de înhumaţie au fost descoperite monede din argint emise în timpul domniei împăratului Constantius al II-lea, avînd rolul de obol, deoarece erau depuse în mîinile celor decedaţi[13].

În necropola de la Mogoşani, jud. Dîmboviţa, au apărut două monede, una din epoca constantiniană, iar a doua emisă în domnia împăratului Iulian Apostatul [14].

În sfîrşit, într-una dintre cele mai mari şi complexe necropole, cea de la Tîrgşoru Vechi, jud. Prahova, au fost descoperite mai multe monede după cum urmează: în mormîntul 74 de înhumaţie, situată sub bărbie, o monedă emisă în domnia împăratului Hadrian; în mormîntul 125 de înhumaţie, o monedă din argint de la Antonius Pius, tăiată în două, depusă tot ca obol, pe torace; în mormîntul 225 de inhumaţie, o monedă perforată din vremea împăratului Comodus, situată lingă lobul urechii drepte; în sfîrşit într-o crotovină, la adîncimea de —0,65 m, deasupra scheletului mormîntului 96, situat la 1,25 m, o monedă emisă în domnia împăratului Honorius (395—423) [15].

[7] Pentru componenta sarmată, v. G.B. Fedorov, MIA Moscova, 89, 1960; pentru alte etnii din aria răsăriteană, menţionăm lucrările arheologilor kieveni, M. I. Braicevski, E. V. Mahno ş.a.

[8] V. P. Petrov, *op. cit.*, p. 117.

[9] E. A. Simonovici, KSKiev, 48, 1952, p. 66; v. şi M. B. Sukin. KSMoscova, 158, 1979, p. 18.

[10] Cătălina Bloşiu, ArhMold, 8, 1975, p. 214, 255, fig. 18/8.

[11] R. Vulpe, *Izvoare. Săpăturile din 1936—1948*, Bucureşti, 1957, p. 316—317, fig. 332.

[12] V. Palade, Dacia, N.S., 24, 1980, p. 248, fig. 19 a.b. Autorul semnalează o monedă de la Constantius al II-lea în atelierul nr. 16, *ibidem*, p. 253 şi alta de la acelaşi împărat, perforată, folosită ca pandantiv în mormînt, *ibidem*, p. 253; prima monedă-medalion aparţine monetăriei lui Constantius Chlorus, iar a doua împăratului Constantius al II-lea, *ibidem*, p. 253; O monedă de la Constantius al II-lea este semnalată şi în necropola de la Bogdăneşti jud. Vaslui, v.C. Preda, SCIV, 26, 1975, 4, p. 449 şi nota 36.

[13] Cercetări inedite aparţinînd lui Marius Constantinescu, membru al şantierului Pietroasele. Descoperirile sînt menţionate în Dacia, N.S., 1977, p. 216—217, fig. 23/1—3.

[14] Gh. Diaconu, *Necropola de la Mogoşani*, Tîrgovişte, 1970, p. 32.; O monedă AE Constans este semnalată într-un mormînt de incineraţie de la Roşiorii de Vede, v.C. Preda, *op. cit.*, 449 şi nota nr. 38.

[15] Gh. Diaconu, *Tîrgşor*, p. 58.

La capătul celor prezentate observăm că pentru aria răsăriteană a culturii Cerneahov, cea mai timpurie monedă găsită în morminte este aceea de la Cerneahov, emisă în domnia împăratului Antoninus Pius, iar cea mai tîrzie, cea din necropola de la Danilovka Balka, care datează din domnia împăratului Constantius al II-lea [16]. Examinarea riguroasă a tuturor elementelor de datare, valabile pentru aria răsăriteană a culturii, nu ne îngăduie să operăm cu moneda de la Antonius Pius de la Cerneahov pentru fixarea începuturilor culturii în regiunea kieveană în vremea împăratului amintit, fie şi pentru motivul că, la data despre care este vorba, goţii erau fixaţi încă în regiunea cotului Bugului nordic şi la izvoarele Pripetului, aşa după cum a demonstrat-o cu competenţă I.V. Kuharenko [17]. De pe atari baze goţii atacă şi distrug, la mijlocul sec. III e.n., Olbia (248), Tyrasul (250), şi alte centre nord-pontice. Cît priveşte moneda de la Constantius al II-lea, descoperită în necropola de la Danilovka-Balka, poziţia acesteia este justificată, fiind folosită acolo într-o etapă de maximă înflorire a culturii Cerneahov în aria răsăriteană.

Revenind la aria vestică, Sîntana de Mureş, observăm că cea mai timpurie monedă a fost descoperită în necropola de la Tîrgşor şi anume aceea de la împăratul Hadrian, găsită sub bărbia scheletului de copil din mormîntul 74. În cazul dat este evident că moneda a fost refolosită, fiind depusă ca obol în mormîntul citat. Dealtfel, în domnia împăratului Hadrian nu puteau fi făcute înmormîntări pentru purtătorii culturii Sîntana de Mureş, la Tîrgşor. După cum se ştie în vremea împăratului amintit sînt abandonate termele şi castrul de la Tîrgşor, din motive economico-strategice şi sub presiunea dacilor liberi şi a sarmaţilor [18].

În sfîrşit, nici moneda din mormîntul 96 de înhumaţie, emisă în domnia împăratului Honorius, nu poate fi luată în consideraţie, cînd se judecă limita finală a înmormîntărilor de tip Sîntana de Mureş. Am arătat la locul potrivit că moneda a ajuns în groapa mormîntului ulterior înmormîntării [19]. Dealtfel, pentru a curma discuţia cu privire la această monedă a cărei prezenţă în umplutura mormîntului 96 de la Tîrguşor a prilejuit şi prilejuieşte lansarea unor ipoteze de lucru nefundamentate, este de ajuns să amintim că în ceea ce ne priveşte, vom accepta un atare termen final al datării culturii Sîntana de Mureş-Cerneahov în momentul în care în aria susnumitei culturi va fi descoperită o astfel de monedă în urna unui mormînt de incineraţie, sau la nivelul scheletului unui mormînt de înhumaţie. În elgătură cu cele exprimate ţinem să precizăm că în cele peste 10 000 de morminte din aria culturii Sîntana-Cerneahov, cercetate pînă în prezent, nu a fost descoperită nici o monedă care să depăşească anul 400.

În ceea ce priveşte aşezările corespunzătoare culturii Sîntana de Mureş-Cerneahov dispunem de date potrivit cărora apar monede timpurii, dar mai ales din perioada constantiniană.

---

[16] E. A. Simonivici, *op. cit.*

[17] I. V. Kuharenko, *op. cit.*

[18] Monumentele romane de la Tîrgşoru Vechi sînt contemporane cu acelea de la Mălăieşti şi Drajna de Sus din acelaşi judeţ. La Drajna ultima monedă este din vremea împăratului Hadrian. Monumentele romane au fost părăsite după incendiere, motiv pentru care Gh. Ştefan concluzionează că romanii au plecat în grabă din regiunea colinară munteană, probabil şi sub presiunea dacilor liberi şi a sarmaţilor.

[19] V. mai sus nota 15.

Pentru aria vestică a culturii, Sîntana de Mureș, am dori să relevăm descoperirea tezaurului din așezarea de la Orhei, R.S.S. Moldovenească, cuprinzînd monede de la Constantinus al II-lea (337—361) și tezaurul de la Lukașevka, R.S.S. Moldovenească, unde primele piese aparțin monetăriei lui Constantius al II-lea (337—350), iar ultimele sînt emise în domnia împăratului Iulian Apostatul (361—363) [20].

Pentru aria vestică a culturii putem opera și cu conținutul tezaurului de la Valea Strîmbă, datat cu monedă emisă în domnia împăratului Gratian [21].

Tot pentru aria apuseană a culturii, ne ajută în problema datării descoperirile din castrul de la Pietroasele, jud. Buzău. Aici, în nivelul barăcilor militare, aparținînd garnizoanei castrului, am găsit o monedă de la Constantius al II-lea, iar într-o locuință semiîngropată din castru, care este ulterioară barăcilor, și aparține purtătorilor culturii Sîntana de Mureș, a fost descoperită o monedă emisă în domnia împăratului Valens [22]. Dar despre situația de la Pietroasele vom mai avea prilejul să revenim.

La capătul celor expuse constatăm că în ceea ce privește fixarea limitelor cronologice pentru data de început, ca și pentru cea de sfîrșit, a culturii Sîntana de Mureș, nu dispunem de elemente numismatice. Ca atare socotim că nu poate fi vorba de începutuile culturii în vremea împăraților Hadrian — Antoninus Pius și nici despre fixarea etapei finale a culturii în timpul împăratului Honorius. Ceea ce trebuie să reținem în schimb, în lumina descoperirilor monetare, este constituit de împrejurarea potrivit căreia în numeroase morminte, dar și în așezări, apar monede din perioada constantiniană și pînă în aceea a împăratului Valens. Monedele despre care este vorba, prin prezența lor, marchează etapa de maximă dezvoltare a culturii sus amintite. Așa stînd lucrurile, este necesar să operăm în continuare cu elemente de datare descoperite în aria culturii carpice de la est de Carpați și a culturii dacilor liberi de la sud de Carpați, în ale căror teritorii au pătruns și s-au așezat la un moment dat purtătorii culturii Sîntana de Mureș.

Cele mai timpurii monede din așezările carpice, potrivit celor semnalate de Gh. Bichir, sînt emisiuni din domnia împăraților Traian-Hadrian și pînă la Faustina a II-a (161—176) [23]. Cît privește moneda de la Aurelian, descoperită întîmplător la Căbești-Milești, nu se poate opera cu ea, deoarece în literatura de specialitate sînt prezentate confuz condițiile de găsire, și ca atare folosirea acesteia duce la interpretări eronate [24].

După părerea noastră, moneda emisă în domnia împăratului Aurelian, descoperită în așezarea de la Căbești-Milești, poate fi folosită pentru datarea orizontului cultural de tip Sîntana de Mureș din Moldova. Afirmația noastră se sprijină între altele pe relatările lui Gh. Bichir, care întrunul din studiile sale notează următoarele : *În legătură cu moneda desco-*

---

[20] M. B. Sukin, *op. cit.*, p. 18, notele 4, 5.

[21] Zoltan Szekely, FoliaArch, 5, 1945, p. 95—99; idem, *Aluta*, 1, 1969, pl. XI, 1—8.

[22] V. Dacia, N.S., 21, *op. cit.*, fig. 23/4.

[23] Gh. Bichir, *Cultura carpică*, București, 1973, p. 128, tabelul nr. 11.

[24] *Ibidem*, p. 129, tabelul nr. 11, cu precizarea din săpături, dar din nota lui B. Mitrea publicată în cronica săpăturilor, reiese că moneda nu a fost găsită în săpături ci adusă de C. Buzdugan spre identificare, v. SCIV, 15, 1964, 4, p. 575.

perită la Căbești-Milești adăugăm că ea poartă urme ale trecerii prin foc; a fost găsită de C. Buzdugan pe fundul unei colibe incendiate, conținînd resturi de ceramică zgrunțuroasă, similară celei răspîndite în provincia Dacia și în așezările de tip Chilia-Militari din Muntenia (Gh. Bichir, Dacia, N.S., 11, 1967, p. 220—221).

Din cele cunoscute pînă în prezent, în așezările și necropolele carpice, nu au apărut vase sau fragmente de vase din pastă zgrunţuroasă de origine romană, similare celor din Dacia romană, sau regiunea de la sud de Carpaţi, în aria culturii Chilia-Militari. În schimb, după cum se știe, o atare ceramică este cît se poate de bine documentată în așezările și necropolele purtătorilor culturii Sîntana de Mureș-Cerneahov. Așadar, prezenţa unei asemenea categorii ceramice la Căbeşti-Milești, însoţită de moneda emisă în domnia împăratului Aurelian, dovedește, credem mai degrabă, că, încă de la finele secolului al III-lea e.n., la Căbești-Milești era instalată o comunitate aparţinînd purtătorilor culturii Sîntana de Mureş, ci nu una de carpi tîrzii.

În perimetrul necropolelor carpice, cea mai timpurie monedă este aceea de la Dumitreștii Gălăţii, emisă în domnia împăratuluiAntoninus Pius (138—161), iar cea mai tîrzie, se socoate că ar fi aceea de la Poienești, aparţinînd Otaciliei Severa (244—249) [25]. În sfîrșit, prelungirea culturii carpice în primele decenii ale secolului al IV-lea [26] e.n., pe baza epitetului de *Carpicus maximus*, atribuit unor împăraţi (v. Constantin cel Mare 318—319), sau a știrilor cuprinse în diploma de la Avellino, 7 ianuarie 304, sau cea de la Granaione (Grosetto), 7 ianuarie 306, pot fi explicate în sensul că în cazurile amintite poate fi, mai degrabă, vorba de carpi care îi stînjeneau pe romani de pe alte baze ca Dacia, Pannonia sau alte provincii, în care între timp aceştia au pătruns sau au fost transplantaţi.

Pentru aria dacilor liberi de la sud de Carpaţi, descoperirile reflectă o situaţie mai precară, în sensul că monedele lipsesc din mormintele dacilor liberi. Într-un singur caz, la Tîrgşoru Vechi, în mormîntul 147 de incineraţie, a fost depusă sub urnă o monedă de la Septimius Severus (193—211) [27].

În schimb, potrivit descoperirilor din aşezări, sînt semnalate monede timpurii la Mătăsaru, jud. Dîmboviţa, unde Gh. Bichir a descoperit o monedă de la Hadrian, dar leagă mai degrabă începuturile aşezării pe baza descoperirilor monetare în vremea împăratului Antoninus Pius [28].

Pentru vestul Munteniei, menţionăm că în aşezarea de la Tîrgşoru Vechi au apărut mai multe monede de la Elagabal, Gordian şi Filip Arabul [29]. De la aceiaşi împăraţi avem documentate monede şi în aşezarea dacilor liberi de la Străuleşti-Bucureşti [30]. La Dulceanca, jud. Teleorman,

---

[25] Gh. Bichir, *op. cit.*, p. 129, tabelul nr. 11; Monedele de la Poienești nu au fost descoperite în morminte, v. R. Vulpe, Materiale, 1, 1953, p. 308—309.

[26] *Ibidem*, p. 153—184, tabelul nr. 13.

[27] Gh. Diaconu, *Tîrgșor*, p. 32.

[28] Gh. Bichir, Thraco-Dacica, 2, 1980, p. 88.

[29] Gh. Diaconu, SCIVA, 28, 1977, 2, p. 213.

[30] Margareta Constantiniu, MatIstMuz, 6, p. 56, fig. 8/5, 6.

este prezentă o monedă de la Gordian al III-lea (238—244) şi o a doua de la Gallienus (250—263) [31]. În aşezarea de la Mătăsaru, jud. Dîmboviţa este semnalată, pentru faza finală, o monedă emisă în domnia împăraţilor Gallienus-Aurelian [32].

În sfîrşit, cele mai tîrzii monede descoperite în perimetrul unei aşezări atribuite dacilor liberi de la sud de Carpaţi se socoate că ar fi două exemplare de la Galerius-Maximinian (302—303), găsite la Udeni [33].

Din cele prezentate reiese că, dacă ar trebui să ţinem seama de datele cu care operează specialiştii pentru fixarea termenelor finale ale culturilor carpice şi a dacilor liberi de la sud de Carpaţi, ar trebui să admitem că ambele culturi durează pînă în primele decenii ale secolului al IV-lea e.n. şi implicit să acceptăm momentul pătrunderii şi instalării purtătorilor culturii Sîntana-Cerneahov în regiunile de la Dunărea de Jos după această dată [34].

Din lipsa unor elemente numismatice sigure privind datarea culturii carpice şi a dacilor liberi de la sud de Carpaţi (v. Căbeşti, pentru carpi, moneda de la Aurelian şi Udeni, dacii liberi, monede de la Gallerius-Maximinian), sîntem nevoiţi să apelăm la alte elemente de datare.

Pentru regiunea de la răsărit de Carpaţi, observăm că încă din a doua jumătate a sec. III e.n., în necropola de la Bărboasa-Gălăneşti şi altele, apar piepteni lucraţi din trei plăci, asamblaţi cu nituri, se înmulţesc pandantivele-căldăruşă, apare fenomenul arderii secundare a vaselor şi podoabelor în ruguri, precum şi obiceiul de a depune ritual în morminte materii răşinoase(*Urnenharz*), cele înşirate reprezentînd elemente certe nordice, pe care le explicăm prin prezenţa unor triburi alogene pătrunse în mediul carpic, probabil încă din a doua jumătate a sec. III e.n. [35].

---

[31] Suzana Dolinescu-Ferche, *Aşezări din secolele III şi VI e.n., în sud-vestul Munteniei — Cercetările de la Dulceanca*, Bucureşti, 1974, p. 34, fig. 14 şi p. 49, fig. 32, 2, a, b.

[32] Gh. Bichir, *op. cit.*, p. 88—90.

[33] Idem, Dacia, N.S., 24, 1980, p. 175. Din cronica numismatică publicată în Dacia N.S., 10, 1966, p. 411/44, reiese că una din monedele de la Udeni, aflată într-o colecţie particulară din Timişoara, a fost găsită întîmplător în perimetrul comunei sus amintite în anul 1928. În legătură cu datarea antichităţilor de la Udeni, Gh. Bichir se sprijină pe analogia dintre o fibulă cu piciorul întors pe dedesubt, descoperită la Udeni (v. Dacia, N.S., 24, 1980, p. 161, fig. 4/7), cu două fibule cu piciorul întors pe dedesubt, de la Dulceanca (*Ibidem*, fig. 4/15, 4/14), apaţinînd tipului dacic, care pe bună dreptate la Dulceanca sînt asociate cu o fibulă cu piciorul întors pe dedesubt de tip gotic (v. *Ibidem*, fig. 4/13).

Pe de altă parte, fibula cu picior întors pe dedesubt, de tip dacic de la Dulceanca, publicată şi în articolele lui Gh. Bichir sub fig. 4/18, găsită într-o locuinţă cu monedă emisă în domnia împăratuui Gallienus, este socotită ca făcînd parte din seria fibulelor evoluate cu piciorul întors pe dedesubt, de tip gotic de la Izvoare-Neamţ (*Ibidem*, nota 101). O examinare sumară a fibulelor amintite le apropie doar prin prezenţa butonilor plasaţi la extremităţile axului.

În legătură cu datarea şi asocierea fibulelor cu piciorul întors pe dedesubt de tip dacic şi gotic, v. Gh. Diaconu, Dacia, N.S., 15, 1971, p. 267, tabelul nr. VI.

[34] V. mai ales poziţia lui Gh. Bichir exprimată în Dacia şi Thraco-Dacica.

[35] Pierderea supremaţiei politice a carpilor în regiunile de la răsărit de Carpaţi trebuie fixată în domnia împăratului Galerius. De la această dată înainte, chiar dacă carpii mai sînt menţionaţi, trebuie să admitem că îi stînjeneau pe romani de pe alte baze de pornire. Elementele nordice din necropolele carpice sînt în atenţia antropologului N. Miriţoiu care pregăteşte un studiu ce va vedea lumina tiparului în curînd. Cel mai timpuriu monument de tip Sîntana de Mureş din Moldova este în curs de investigare. Este vorba de necropola cu morminte de incineraţie de la Dolheştii Mari, V. M. Ignat, Materiale şi cercetări arheologice, Tulcea, 1980, p. 243—345.

Aceeaşi situaţie este valabilă şi pentru dacii liberi de la sud de Carpaţi, unde au fost descoperiţi, pentru a doua jumătate a sec. III e.n., pieptenii de care aminteam, vasele mari de provizii (*Kraussengäfässe*), fibule cu piciorul întors pe dedesubt de tip gotic şi alte elemente, care în lumina descoperirilor de la Tîrgşor, Străuleşti, Dulceanca, Udeni şi alte centre ne dovedesc că în perioada împăraţilor Gallienus-Aurelian în mediul băştinaş pătrunseseră elemente nordice [36].

În ce priveşte limita finală a culturii Sîntana de Mureş, eliminînd moneda de la Honorius din mormîntul 96 de la Tîrgşor, pentru motivele arătate, trebuie să admitem pînă la noi probe că, în răstimpul dintre anii 376—381, goţii pierduseră supremaţia politică în regiunile de la Dunărea de Jos şi au trecut în imperiu, aşa după cum ne indică şi izvoarele scrise [37].

Ştirile din izvoarele scrise sînt confirmate şi de unele descoperiri arheologice. Astfel, la Gherăseni, jud. Buzău, nivelul aşezării de tip Sîntana de Mureş este sigilat de morminte huno-alano-ostrogote datate cu diademă şi oglindă de tip Cmi-Brigetio (anii 425—430) [38].

În sfîrşit, la Pietrosele, jud. Buzău, aşa după cum aminteam, nivelul aşezării de tip Sîntana de Mureş datează din timpul domniei împăratului Valens [39]. În vara anului 1982, am descoperit un bordei de tip Sîntana de Mureş al cărui nivel a fost tăiat de morminte de înhumaţie datate cu vas şi fibulă din argint (anii 400—425), aparţinînd probabil unor cete de huno-alano-ostrogoţi [40].

Rezumînd cele expuse sîntem nevoiţi că constatăm că pentru necropolele şi aşezările de tip Sîntana de Mureş-Cerneahov nu dispunem în stadiul actual al cercetărilor de dovezi numismatice sigure pentru fixarea limitelor de început şi sfîrşit ale culturii amintite. Concentrarea monedelor constantiniene şi post constantiniene în aria culturii Sîntana -Cerneahov marchează şi ilustrează etapa de maximă înflorire şi dezvoltare a culturii despre care este vorba în perioada în care goţii au primit între altele şi subsidii însemnate din partea imperiului.

În stadiul actual al cercetărilor, pînă la descoperirea unor dovezi numismatice sigure, sîntem nevoiţi în continuare să operăm cu alte elemente de datare pentru precizarea începutului şi sfîrşitului culturii.

---

[36] În ce ne priveşte ne menţinem punctul de vedere potrivit căruia după etapa Gallienus-Aurelian în regiunea de la sud de Carpaţi se stabilesc purtătorii culturii Sîntana de Mureş. În legătură cu originea pieptenilor din trei plăci asamblaţi cu nituri a se vedea ipotezele formulate de noi în SCIV, 23, 1972, 3, p. 467—468.

[37] Ammianus Marcellinus, în FHDR, II, p. 135 şi urm.

[38] V. I. Teodorescu a cercetat grupul de morminte din sec. V e.n. de la Gherăseni, jud. Buzău. Materialul este inedit, dar a fost comunicat de către descoperitor la unele sesiuni ştiinţifice. Pentru relaţia dintre aşezarea de la Gherăseni şi un mormînt din secolul al V-lea e.n., v. Gh. Diaconu, SCIVA, 23, 1977, 3, p. 434, fig. 3, p. 441, fig. 8, p. 444 fig. 11/1,2, 3,7.

[39] Dacia, N.S., 21, 1977.

[40] Fibula are unele analogii cu exemplarele de la Nichiteni şi Soporu de Cîmpie. Pentru Nichiteni, V. N. Zaharia, M. Petrescu-Dîmboviţa, Em. Zaharia, în *Aşezări din Moldova de la paleolitic pînă în secolul al XVIII-lea*, Bucureşti, 1970, p. 254, pl. CXXXIII/23; pentru Soporu de Cîmpie, v.D. Protase, Materiale, 8, 1962, p. 534, fig. 7.

Ipoteza noastră, potrivit căreia cultura amintită, în aria ei vestică, poate fi datată între anii 270—275 şi 376—381 rămîne să fie confirmată sau infirmată de noi dovezi numismatice şi de o altă natură.

UBER DIE CHRONOLOGIE DER SÎNTANA-CERNEA-HOVKULTUR

ZUSAMMENFASSUNG

Die Überprüfung der münzfunde aus dem Bereich der Sîntana de Mureş-Cerneahovkultur und ihre Verbindung mit den ähnlichen Datierungselementen aus der, südlich und östlich der Karpaten gelegenen, Kultur der freien Daker oder aus dem Horizont der hunisch-alanisch-ostgotischen Entdeckungen, gestatten dem Verfasser, auch im weiteren, die chronologischen Grenzen der Sîntana de Mureş-Cerneahovkultur, zwischen den Jahre 270—275—376—380 zu setzen.

NOI CERCETĂRI ŞI SĂPĂTURI ARHEOLOGICE ÎN AŞEZĂRILE PALEOLITICE DE LA IZVORUL ALB—BICAZ

DE

FLOREA MOGOŞANU şi MIHAI MATEI

În urma săpăturilor efectuate în anii 1981 şi 1982, au fost obţinute noi date privind stratigrafia etapelor de locuire paleolitică din cele două puncte, situate în raza satului Izvorul Alb-Bicaz : Baicu şi Picioru Gol.

După cum am arătat într-o notă anterioară [1], sondajele executate în anii 1979 şi 1980 atestau prezenţa mai multor etape de locuire gravetiană, în ambele puncte. Menţionam în aceeaşi notă faptul că majoritatea pieselor au fost descoperite la suprafaţă, datorită eroziunii puternice a solului, eroziune amplificată în ultimul sfert de veac de oscilaţiile sezoniere ale nivelului apelor lacului de acumulare de la Bicaz (mai ales datorită valurilor care bat în permanenţă malurile, desgolindu-le). Mai trebuie amintit de asemenea faptul că, în cîteva sondaje efectuate pe terasa Baicu, am descoperit, în poziţie stratigrafică sigură, 85 de piese de silex la diferite adîncimi şi în depozite geologice deosebite, menite — aşa cum precizam în nota mai sus amintită — să ne sugereze o anumită succesiune culturală.

Plecînd de la ideea că aproape toate aşezările paleolitice din zonă se găsesc pe botul teraselor, în cursul anului 1981, datorită nivelului foarte ridicat al apelor, am renunţat la săpăturile de pe terasa Baicu şi ne-am concentrat cercetările asupra punctului Picioru Gol, o unitate geomorfologică deosebită, un pinten de deal care coboară în pantă, mai lină sau mai rapidă, pînă în marginea lacului. Este lesne de înţeles că, datorită acţiunii gravitaţionale, în punctul Picioru Gol se petrec scurgeri permanente şi chiar alunecări (dislocări), în pachete, a straturilor. În două din asemenea pachete, care păstrează intactă coloana stratigrafică pe o grosime de aproximativ 2,50 m, am efectuat cîteva sondaje în urma cărora au fost scoase la iveală cîteva piese de silex de Prut. Poziţia lor stratigrafică pare să indice prezenţa a două niveluri gravetiene, aparţinînd primei perioade de pătrundere a gravetianului oriental în ţara noastră. Lipsesc pînă în clipa de faţă dovezile care să ateste prezenţa aşa-numitului gravetian final, constatare pe care am făcut-o încă de la început, pe baza studiului tipologic şi litologic al materialelor recoltate numai de la suprafaţă.

În vara anului 1982, prinzînd — aşa cum ne-am dorit — un ,,sezon bun'', în care apele lacului de acumulare erau mult scăzute, ne-am apro-

[1] Florea Mogoşanu şi Mihai Matei, SCIVA, 32, 1981, 3, p. 413—421.

piat cu o secţiune lungă pînă aproape de botul terasei Baicu. Spre surprinderea noastră, judecînd după felul cum sînt amplasate aşezările paleolitice din zonă (numai pe botul teraselor şi al dealurilor), nu am descoperit decît trei piese de menilit între 0,10—0,15 m adîncime.

Şi totuşi trebuia aflat locul de provenienţă al celor aproximativ 700 de piese de silex, descoperite la suprafaţa solului, multe din ele tipice.

Cu acest gînd, am revenit la metoda iniţială, practicată în anul 1979, şi anume aceea de a efectua sondaje restrînse în diferite puncte ale terasei Baicu, cea mai întinsă terasă cercetată de noi pînă în momentul de faţă.

Încă de la primul sondaj (secţiunea a VI-a), amplasat pe latura de nord a terasei (la debarcader), în marginea vechiului vad al pîrîului Izvorul Alb, am avut plăcuta surpriză de a descoperi, într-o situaţie stratigrafică certă, cîteva piese tipice gravetiene şi, mai important, patru unelte aurignaciene. Aceste descoperiri ne-au amintit de prima secţiune, deschisă în anul 1979, singurul loc în care au fost marcate stratigrafic (prin cîteva piese, într-adevăr) toate etapele de locuire de pe terasa Baicu, inclusiv o piesă (atipică) care — socoteam noi atunci — „ar putea sugera, ţinînd seama de stratigrafia unor aşezări paleolitice de la Ceahlău (circa 20 km), existenţa pe terasa Baicu a unui strat de cultură aurignaciană" [2]. Iată că descoperirile din 1982 vin să confirme această ipoteză.

În legătură cu centrul aşezărilor gravetiene, tot în vara anului 1982, a fost revelatoare mărturisirea unui muncitor de pe şantierul nostru, care obişnuia să ne ofere an de an loturi de materiale paleolitice, fără însă de a ne preciza locul de descoperire: o bună parte din materialele gravetiene fuseseră scoase la iveală de cetăţeanul nostru cu prilejul evacuării unor pivniţe sau bazine prin curţile oamenilor, care alcătuiesc cătunul Baicu. Este, deci, explicabil „secretul" acestor descoperiri faţă de noi cei care avem menirea să le scoatem la lumină. O cercetare la faţa locului a dus la constatarea că materialul gravetian, foarte bogat, a fost găsit între 0,90—1,20 m adîncime, într-un depozit lutos, roşcat gălbui, etaj geocronologic în care au fost descoperite primele etape de locuire ale gravetianului oriental. Sperăm că în viitor, cu mult tact şi cu multă putere de convingere, să obţinem permisiunea proprietarilor de a efectua săpături restrînse, nepăgubitoare, în curţile şi grădinile lor.

Aşadar, adunînd toate datele obţinute în cei patru ani de cercetare la Izvorul Alb-Bicaz se pot trage, provizoriu, următoarele concluzii:

În punctul Picioru Gol au fost sesizate două etape de locuire gravetiană, aparţinînd — aşa cum am mai precizat — primei perioade a gravetianului oriental în Moldova.

Pe terasa Baicului, cu o stratigrafie verticală şi orizontală mult mai complexă, au fost stabilite cinci etape de locuire paleolitică: aurignacian mijlociu, două niveluri gravetiene din prima perioadă de desfăşurare a acestei culturi şi alte două aparţinînd perioadei finale a gravetianului.

Pentru aurignacian, cele patru piese tipice au fost prinse stratigrafic la limita de contact dintre stratul brun cu nuanţe gălbui şi cu infiltraţii cenuşii albăstrui şi cu stratul de la baza profilului, alcătuit din depu-

[2] *Ibidem* p. 414.

neri roşcate, din ce în ce mai aprinse către adînc, care acoperă aluviunile terasei [3]. Este vorba în primul rînd de o piesă combinată, un gratoar-rabot (funcţia de rabot este clar indicată de o lovitură specifică pe partea ventrală) cu laturile lungi retuşate (retuşe parţial scalariforme), care sugerează utilizarea lor ca racloar dublu convex. Un alt gratoar simplu pe capăt de lamă lungă, de gresie, este caracteristic aurignacianului mijlociu de pe terasele Bistriţei (cursul superior). Celelalte două piese sînt burine, unul diedru de menilit şi celălalt multiplu, intens folosit, de şist negru de Audia (deci, ca în toate aşezările aurignaciene din zonă, nu sînt folosite decît numai rocile locale).

Pentru primele două niveluri gravetiene au fost scoase la iveală opt piese de silex, trei din primul nivel şi cinci din al doilea nivel. Cele din primul nivel (care poate fi omologat cu gravetianul mijlociu, potrivit vechii periodizări) reprezintă, tipologic, un gratoar pe capăt de lamă, un fragment de lamă cu latura stîngă retuşată (retuşe în formă de solzi) şi o lamă simplă cu urme vizibile de întrebuinţare (de subliniat că toate piesele sînt din silex de Prut). Piesele din al doilea nivel (care poate fi şi el pus în legătură cu gravetianul superior de la Ceahlău) sînt mai puţin tipice: două fragmente de lamă, un fragment de nucleu şi două aşchii.

Pentru aşa-numitul gravetian final au fost descoperite mult mai multe piese, majoritatea însă au fost recoltate de la suprafaţă. Numai trei piese (toate din melinit) au fost scoase la iveală din secţiunea a V-a, dinspre botul terasei ; două burine plane şi un fragment de lamă. Amintim că pe terasa Baicu, cu prilejul săpăturilor din 1979 şi 1980 au fost distinse stratigrafic două niveluri aparţinînd aşa numitului gravetian final, după noi, ele aparţin ultimei perioade gravetiene, cu o desfăşurare, în timp şi în spaţiu, destul de complexă, insuficient definită.

O ultimă remarcă privind cercetările de pe terasa Baicu se referă la faptul că, spre deosebire de celelalte aşezări paleolitice din zonă, unde straturile se suprapun, concentrîndu-se — aşa cum s-a mai spus — pe botul teraselor sau al dealurilor, în acest punct etapele de locuire sînt dispersate pe o suprafaţă de cîteva hectare. Cea mai întinsă locuire, dar sporadică, aparţine ultimei perioade gravetiene, iar cea mai restrînsă, aurignacianului. Aria locuirilor celorlalte etape gravetiene, cărora le-a fost stabilită prezenţa şi poziţia stratigrafică, rămîne să fie delimitată cu prilejul cercetărilor viitoare.

În încheiere, dorim să ne oprim puţin asupra aurignacianului descoperit pe terasa Baicu, mai precis asupra poziţiei lui stratigrafice.

Iată, deci, o nouă dovadă, o nouă situaţie stratigrafică arheologică, care confirmă neîndoielnic faptul că, în jumătatea de nord a Moldovei, aurignacianul mijlociu precede cele mai timpurii valuri de pătrundere ale gravetianului oriental în această parte a ţării. Situaţii asemănătoare au mai fost întîlnite la Dîrţu, Bistricioara-Lutărie (pe terasele Bistriţei superioare, com. Ceahlău)[4], peşterea Stînca-Ripiceni [5] şi Ripiceni-Izvor (Prutul mijlociu). [6].

---

[3] Vezi profilul stratigrafic publicat în acelaşi loc, p. 414.

[4] C. S. Nicolăescu-Plopşor, Alexandru Păunescu, Florea Mogoşanu, Dacia, N.S., 10, 966, p. 5–116.

[5] N. N. Moroşan, Anuarul Institutului geologic al României, 19, 1938, p. 8–32.

[6] *Ibidem*, p. 33–52; Al. Păunescu, Dacia, N.S., 9, 1965, p. 5–31.

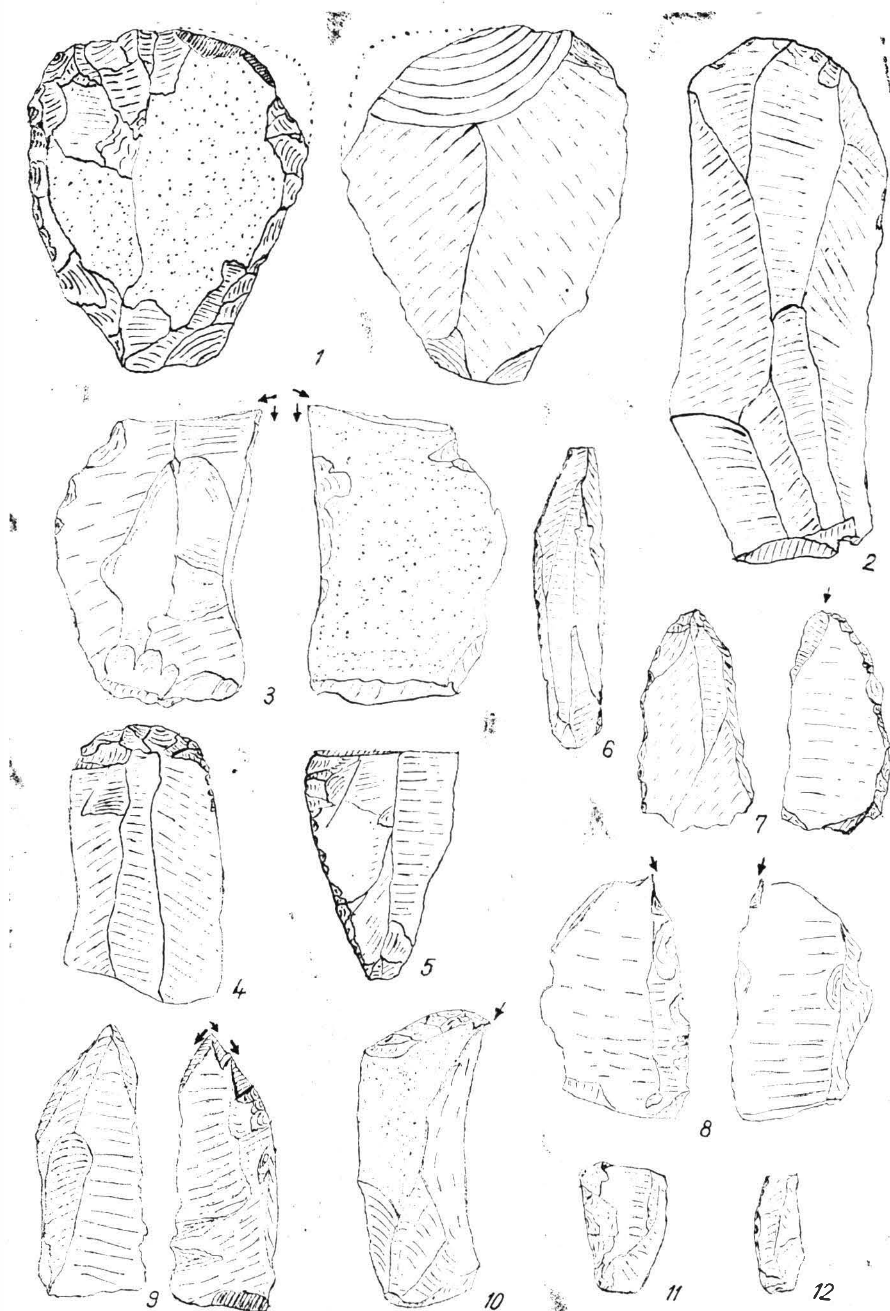

Fig. 1. Izvorul Alb-Bicaz (Baicu) : 1 — 3 (aurignacian mijlociu) : 4 — 8 (gravetian). Picioru Gol : 9— 12 (gravetian).

Mai mult decît atît, se pare că decalajul cronologic dintre aurignacianul mijlociu şi cea mai veche dovadă de locuire gravetiană din Moldova este destul de întins, dacă ţinem seama de faptul că între aceste două culturi se interpune, în cîteva aşezări, un aurignacian superior, numit deseori aurignacian pregravetian [7]. De menţionat că, în zona de care ne ocupăm, nu s-a descoperit nici o aşezare paleolitică care să dovedească o contemporaneitate a aurignacianului mijlociu cu gravetianul şi nici măcar una care să reducă din decalajul cronologic, ce desparte în timp aceste două culturi.

De asemenea, nu pot fi ignorate nici datările absolute de C_{14}, obţinute de laboratoarele din Berlin [8] (R.D. Germană), Groningen (Olanda) şi Krueger Geochron (S.U.A.), pentru aşezările paleolitice de la Bistricioara-Lutărie (jud. Neamţ), Lespezi (jud. Bacău), Ripiceni-Izvor, Mitoc şi Crasnaleuca (jud. Botoşani), datări care fixează limitele cronologice ale aurignacianului mijlociu aproximativ între 24—27 000 de ani, iar cele ale primei perioade gravetiene (cu cel puţin patru etape de locuire) între 16—20 000 de ani (deci, o distanţă de circa 4 000 de ani). Chiar dacă cineva nu ar acorda prea mult credit acestor date absolute, rămîn însă situaţiile stratigrafice, clare şi neîndoielnice, de neînlocuit în arheologie, care exclud total un sincronism între aurignacianul mijlociu şi gravetianul din Moldova.

Ţinînd seama de faptul că, în această parte a ţării, au fost descoperite cele mai numeroase aşezări paleolitice (eşalonate de-a lungul întregului pleistocen superior) şi că pentru cele mai importante au fost obţinute date absolute (realizate în laboratoare de prestigiu), la care mai pot fi adăugate şi rezultatele acumulate de cercetătorii sovietici pentru regiunile învecinate, socotim că nord-estul României (Moldova) merită o nouă cercetare geocronologică [9], un nou studiu cronostratigrafic[10], cu totul aparte, care să elimine unele semne de întrebare şi să pună în ordine firească succesiunea culturilor paleoliticului superior.

NOUVEAUX RECHERCHES ET FOUILLES ARCHÉOLOGIQUES DANS LES STATIONS PALÉOLITHIQUES DE IZVORUL ALB — BICAZ

RÉSUMÉ

À la suite des fouilles et recherches archéologiques effectuées en 1981—1982 dans les deux stations (Baicu et Picioru Gol) d'Izvorul Alb — Bicaz (Moldavie), de nouvelles données concernant la stratigraphie des habitats paléolithiques ont pu être obtenues. Une stratigraphie archéo-

[7] C. S. Nicolăescu-Plopşor, Al. Păunescu, Fl. Mogoşanu, *op. cit.*, p. 23, 24.

[8] Numai datările efectuate de acest laborator au fost publicate, restul ne sînt cunoscute dar nu au fost încă publicate (vezi: M. Bitiri şi M. Cârciumaru, SCIVA, 32, 1981, 1, p. 3).

[9] Aceasta cu atît mai mult cu cît vechea stratigrafie, bazată pe cronologia celor trei würmuri (alpină), mult prea simplă, nu mai corespunde stadiului actual al cercetărilor paleolitice (vezi plasarea primelor etape gravetiene în depozitele Würmului $_2$).

[10] S-ar putea să fie vorba numai de o reaşezare şi de o redimensionare, în schema generală, a unor coloane stratigrafice deja studiate.

logique sûre a permis de déterminer cinq étapes d'habitation : un niveau Aurignacien moyen et quatre niveaux du Gravettien.

La position stratigraphique de l'Aurignacien moyen de la terrasse de Baicu (Izvorul Alb) constitue la 5e preuve pour cette zone relativement restreinte (moitié nord de la Moldavie) qui confirme, une fois de plus, l'antériorité de cette culture par rapport à l'étape gravettienne la plus ancienne. Les dates C14 obtenues dans les Laboratoires de Berlin, Groningen et Krueger Geochron (U.S.A.) viennent encore corroborer cette situation archéologique : elles marquent un décalage chronologique entre ces deux cultures d'au moins quatre millénaires.

En tenant compte du fait que c'est dans cette zone qu'ont été découvertes le plus grand nombre de stations paléolitiques (échelonnées sur toute la durée du Pléistocène supérieur), et que nous possédons pour les plus importantes d'entre elles des dates absolues (C14), auxquelles peuvent également s'ajouter les résultats des recherches archéologiques soviétiques pour les régions voisines, les auteurs désirent une recherche pluridisciplinaire, pour la réalisation d'une nouvelle chronostratigraphie, qui permette d'obtenir une succession sûre des cultures du Paléolithique supérieur du nord-est de la Roumanie.

EXPLICATION DES FIGURES

Fig. 1. Izvorul Alb-Bicaz (Baicu) : 1—3 (aurignacien moyen) : 4—8 (gravettien). Picioru Gol : 9—12 (gravettien).

CETATEA GETO-DACICĂ DE LA BUNEŞTI, JUD. VASLUI

DE

VIOLETA VETURIA BAZARCIUC

Cercetările de suprafaţă organizate de Muzeul huşean în ultimii ani, pe teritoriul comunei Buneşti-Avereşti, au dus la depistarea unor noi staţiuni arheologice din diferite perioade ale istoriei străvechi. Dintre acestea o importanţă aparte o prezintă descoperirea cetăţii geto-dacice de la „Dealul Bobului", în primăvara anului 1978.

Staţiunea este situată pe un promontoriu, la S—E de satul Buneşti, la circa 3 km N—E de şoseaua interjudeţeană Huşi—Dolheşti—Iaşi. Sistemul de apărare îl constituie un val ce se păstrează în partea de sud cu înălţimea de 9 m, continuîndu-se spre E şi N—E. În partea de nord şi vest valul nu se mai poate urmări, zona fiind actualmente afectată de alunecările de teren.

În cele patru campanii de cercetări arheologice (1978—1981) s-a săpat o suprafaţă de 800 m.p. În total s-au dezvelit 30 locuinţe de tip semibordei şi 10 gropi menajere. În ultima campanie de săpături (1981) în două secţiuni (S XXIX şi S XXXV) au apărut, la adîncimea de 0,30—0,35, oase răvăşite provenite de la schelete umane, recuperîndu-se cu această ocazie cîteva obiecte de podoabă: o fibulă celtică de tip Latène B2 şi trei brăţări din bară de bronz cu secţiune rotundă, cu capetele libere, similare cu alte exemplare descoperite la Buneşti în locuinţe şi în tezaurul apărut în anul 1979 [1].

Din punct de vedere stratigrafic s-a stabilit un singur nivel de locuire din a doua epocă a fierului, ce apare imediat sub stratul vegetal, la — 0,35—0,40 m. În partea de nord şi nord-vest nivelul dacic suprapune o locuire neolitică aparţinînd culturii Cucuteni. Locuinţele cercetate au în general forma rectangulară cu colţurile uşor rotunjite, aria ocupată de chirpicul de la pereţi atingînd 40 — 60 m.p. Acoperişul era susţinut din bîrne de lemn, cum o demonstrează descoperirea unei bîrne carbonizate în L 21, iar pereţii erau construiţi din nuiele, urmele acestora fiind imprimate în chirpicul de la toate locuinţele dezvelite. S-a putut constata că locuinţele erau dispuse în cel puţin două şiruri paralele la o distanţă de 4—6 m între ele. Sistemul de încălzire îl constituia o vatră simplă, situată de obicei în colţurile de N—E sau N—V.

Gropile menajere au gura de formă circulară, cu diametrul de 1,50—2 m, îngustîndu-se spre fund.

Cercetările arheologice efectuate în cetate au scos la iveală un valoros material constînd din ceramică, unelte şi arme din fier, obiecte de podoabă din argint şi bronz, unelte din piatră şi pămînt ars, monede etc.

Ceramica are cantitativ proporţia cea mai mare în cadrul materialului arheologic descoperit.

---

[1] V. V. Bazarciuc, SCIVA, 32, 1981, 4, p. 563—570.

SCIVA, tomul 34, nr. 3, Bucureşti, iulie—septembrie 1983, p. 249—273

5—c. 1340 13

După compoziţia pastei şi tehnica de lucru, ea se împarte în patru categorii principale :

I. ceramica grosieră lucrată cu mîna, din pastă cu mult degresant în compoziţie, arsă neuniform ;

II. ceramica fină lucrată cu mîna din pastă de bună caliatate, de culoare brun-roşcată şi cenuşie ;

III. ceramică locală lucrată la roată din pastă de bună calitate, de culoare roşie-cărămizie şi cenuşie ;

IV. ceramica de import elenistică.

I. Din prima categorie ceramică au fost modelate vasele mari şi mijlocii în formă de clopot, vasele bitronconice şi străchinile.

1. *Vasele de tip clopot* (î = 45 — 66 cm) au pereţii arcuiţi ; gura este mai largă decît fundul, observîndu-se la unele exemplare o uşoară faţetare a buzei arcuite spre interior. Decorul îl constituie proeminenţele conice unite cu un brîu alveolar, butonii rotunzi dispuşi imediat sub buza vasului sau ornamentele plastice în relief sub forma literei Ω. Pe unele exemplare se întîlneşte brîul alveolar ce înconjoară întreaga suprafaţă a vasului în formă de ghirlandă (fig. 8/3 — 4 ; 9/1 — 11).

2. *Vasele bitronconice* (înălţimea maximă 80 cm) au gîtul arcuit, gura de obicei largă, muchia buzei tăiată drept ori uşor rotunjită şi îngroşată. Ele sînt prevăzute cu apucători semicirculare, plasate imediat sub diametrul maxim, cît şi cu ornamente în relief în forma unor virgule mari situate la partea superioară a vasului. Se remarcă de asemenea că numărul acestor ornamente variază de la un exemplar la altul între două şi patru (fig. 8/1 — 2).

3. *Străchinile* apar într-un număr mare de exemplare, întregi şi fragmentare. Dimensiunile lor ating pînă la 72 cm în diametru. Forma este tronconică, fundul bine profilat, buza rotunjită sau lată, arcuită uşor spre interior. Frecvent străchinile au două apucători semicirculare. Semnalăm la unele exemplare şi prezenţa torţilor laterale, cît şi apariţia unui ornament din grupe de cîte trei nervuri în relief (fig. 13/1, 3, 4 ; 17/1,6 — 9).

II. Ceramica fină, lucrată cu mîna din pastă bine frămîntată cu mai puţin degresant în compoziţie, are aspect mai îngrijit, remarcîndu-se slipul de culoare gălbuie pe unele vase. La Buneşti din această pastă au fost modelate oalele mici şi mijlocii în formă de clopot, oalele cu două torţi, cănile, ceştile, capacele, străchinile.

1. *Oalele mici şi mijlocii* în formă de clopot prezintă aceleaşi detalii tipologice ca şi exemplarele descrise mai sus, aparţinînd primei categorii ceramice (fig. 9).

2. *Oalele cu două torţi* prezintă două variante :

a) oale cu corpul bitronconic, gîtul înalt, buza dreaptă uşor arcuită în afară. Pe linia de maximă curbură au două proeminenţe conice găurite (fig. 12/1 — 3) ;

b) oale cu corpul ovoidal şi buza uşor răsfrîntă spre exterior. Pe pîntecul vasului sînt fixate două torţi verticale cu secţiune rotundă (fig. 12/4).

3. *Cana cu o toartă.* În cele patru campanii de săpături a apărut un număr mare de căni întregi şi întregibile, de la miniaturi (fig. 16/1 — 5) pînă la exemplare ce ating înălţimea de 20 cm (fig. 10). Se pot distinge

două variante principale: cănile cu corpul ovoidal şi cănile cu corpul bitronconic. Toarta cănilor este uşor supraînălţată şi se prinde de corp pe linia diametrului maxim. Semnalăm prezenţa torţilor cu linie mediană adîncită, cît şi a proeminenţelor perechi ce apar în dreptul prinderii torţii de corp.

4. *Ceaşca*. Exemplarele cunoscute pînă în prezent la Buneşti au pereţii arcuiţi şi toarta uşor supraînălţată (fig. 11/1—4). La unele exemplare decorul îl formează şase proeminenţe conice sau un brîu alveolar dispus între două proeminenţe aflate lateral lîngă toartă. Se cunosc şi ceştile ce au în dreptul torţii două mici proeminenţe; unele exemplare cu pereţii aproape drepţi prezintă o singură proeminenţă ce servea ca apucătoare (fig. 11/5).

5. *Capacele* sînt reprezentate într-o proporţie redusă (3 exemplare). Ele au corpul tronconic sau circular cu o tortiţă pentru prindere, în secţiune rotundă (fig. 13/6—7).

Tot în categoria capacelor vom încadra şi o piesă descoperită în 1978, ce are corpul tronconic cu două perforaţii laterale. Marginea buzei este ornamentată cu un şir de alveole adincite. Piesa în discuţie nu-şi găseşte analogii în celelalte descoperiri geto-dacice.

6. *Străchinile* au forme identice cu cele descrise la prima categorie ceramică, remarcîndu-se în plus şi apariţia tipurilor cu pereţii arcuiţi ce dau aspecul unui bol. Nu lipsesc exemplarele ce prezintă suprafaţa exterioară lustruită (fig. 13/5; 17/4, 8, 10).

III. Ceramica lucrată la roată este prezentă într-o cantitate foarte mică faţă de ceramica lucrată cu mîna. Pînă în prezent nu au apărut decît două căni întregi, un castron fragmentar şi cîteva fragmente de la căni şi străchini. Fragmentele provin de la străchini cu buza îngroşată, răsfrîntă spre exterior, cu umărul reliefat şi corpul rotunjit. Cele două căni întregi au apărut în campania anului 1981, în locuinţele L 26 şi L 28. Cana din L 26, lucrată din pastă de culoare cenuşie, are gîtul cilindric şi fundul inelar (fig. 14/4). Cealaltă cană, din locuinţa 28, este lucrată din pastă de culoare roşie-cărămizie, cu gîtul înalt cilindric buza răsfrîntă spre exterior, toarta uşor supraînălţată, pîntecul rotunjit şi fundul inelar (fig. 14/3).

Ceramica descoperită la Buneşti se poate încadra pe baza analogiilor în faza veche şi mijlocie a ceramicii geto-dacice după tipologia lui Ion Horaţiu Crişan [2], cunoscută în marile staţiuni geto-dacice cercetate pe întregul teritoriu al ţării noastre [3].

IV. Ceramica de import grecească este reprezentată prin numeroase fragmente de amfore, unele întregibile (fig. 14/5—6 şi 18/1—8), dintre care trei au ştampile ce nu pot fi identificate datorită corodării puternice

[2] I. H. Crişan, *Ceramica daco-getică*, Bucureşti, 1969, p. 65—150.

[3] Formele ceramice de la Buneşti îşi găsesc analogii in descoperirile de la Enisala, Zimnicea, Murighiol, Poiana, Fîntînele, Ghenci: G. Simion, Thraco-Dacica, 1, 1976, p. 152, fig. 5/1, 3, 4, 8, 9, 11; A. D. Alexandrescu, Dacia, N.S., 24, 1980, p. 68, fig. 14; I. H. Crişan, *op. cit.*, p. 112, fig. 40; E. Bujor, Materiale, 5, 1959, p. 372; R. şi Ecaterina Vulpe, Dacia, 3—4, 1927—1932, p. 285, fig. 29; I. H. Crişan, Drobeta, 1, 1976, p. 36, fig. 1.

a pastei. După formă şi compoziţia pastei, au putut fi identificate amfore de Thasos, Sinope, Heracleea Pontica, Cos şi Rhodos. De origine grecească sînt şi fragmentele de oenochoe, askos şi amforete ce sînt specifice perioadei cuprinse între sec. IV şi începutul sec. II î.e.n. [4]. Remarcăm şi prezenţa unei farfurii elenistice cu fundul inelar, acoperită cu firnis, de culoare roşie-închisă. Importurile greceşti sînt exemplificate şi de fragmente provenind de la vase de tip kantharos, dintre care unul întregibil (fig. 14/1), cu analogii la Enisala [5] şi Mangalia [6], cît şi de o statuetă fragmentară (fig. 14/2) ce îşi găseşte analogii la Histria [7].

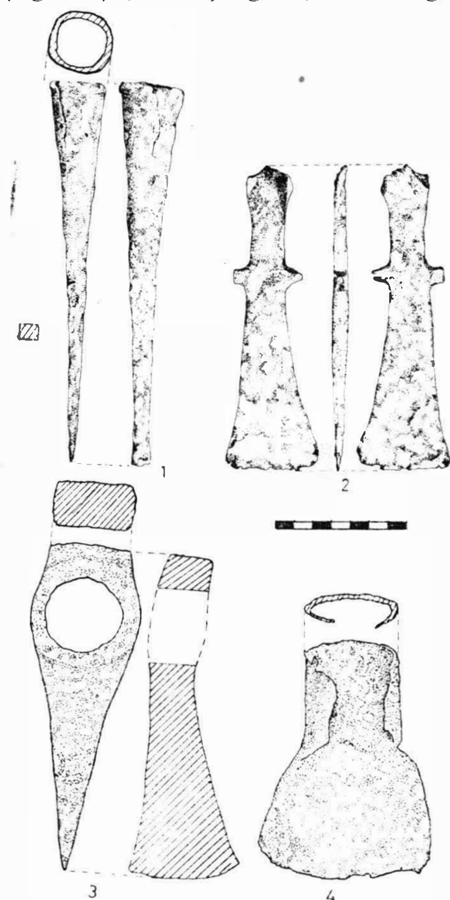

Fig. 1. Buneşti. Depozitul nr. 1 de unelte din fier.

Uneltele. Spre deosebire de alte staţiuni din această perioadă cercetate în Moldova, la Buneşti a apărut o cantitate mare de unelte din fier, prezente în locuinţe şi în două depozite descoperite în campania anului 1980. Uneltele sînt reprezentate prin topoare cu gaură de înmănuşare, topoare cu dulie deschisă, seceri, dornuri, compase, punctatoare, cleşti pentru forjă etc. Topoarele cu gaură de înmănuşare transversală (9 ex.) au adesea o adîncitură ce înconjoară gaura de înmănuşare pe ambele feţe (fig. 2/2—3 ; 5/3,6), detaliu tipologic ce nu se găseşte pe piesele descoperite în cetăţile dacice mai tîrzii.

Topoarele cu dulie deschisă (13 ex.) au marginile superioare îndoite în formă de aripioare, corpul trapezoidal, iar tăişul uşor rotunjit (fig. 1/4 ; 2/4,5 ; 6/1—9). La unele exemplare se cunosc în mod evident urmele de tocire, piesele avînd probabil multiple utilizări în gospodăria geto—dacică [8].

Aşa cum arătam mai sus, la Buneşti s-au descoperit şi două depozite de unelte cu următorul inventar :

Depozitul I : un topor cu gaură de înmănuşare transversală, un dorn, un topor cu aripioare laterale, un topor cu dulie deschisă (fig. 1).

---

[4] Informaţii de la dr. Maria Coja care a identificat materialul grecesc de la Buneşti şi căreia îi mulţumim şi pe această cale.
[5] G. Simion, *op. cit*, fig. 6/17, 21.
[6] C. Preda, Elena Bîrlădeanu, Pontica, 12, 1979, p. 104, pl. 7/2.
[7] Emil Condurachi şi colaboratorii, Materiale, 6, 1959, p. 267, fig. 1/3.
[8] I. Glodariu şi E. Iaroslavschi (*Civilizaţia fierului la daci*, Cluj-Napoca, 1979, p. 80—81) înclină să considere acest tip de unealtă drept bardă folosită pentru tîmplărie.

Depozitul II: două topoare cu dulie deschisă, un brăzdar de plug (?) și două topoare cu gaură de înmănușare transversală (fig. 2).

Luînd în discuţie primul depozit trebuie să subliniem faptul că a apărut împreună cu cinci monede de tip Huși-Vovriești și o fibulă de argint de tip tracic, cu arcul fațetat. Unele din piesele citate sînt cunoscute în cultura materială a geto-dacilor, dar prezența toporului cu aripioare (fig. 1/2) ridică un semn de întrebare deoarece la Bunești nu există un nivel hallstattian. Este bine cunoscut faptul că piesa în discuție este atribuită de obicei epocii hallstattiene, așa cum este cazul descoperirilor

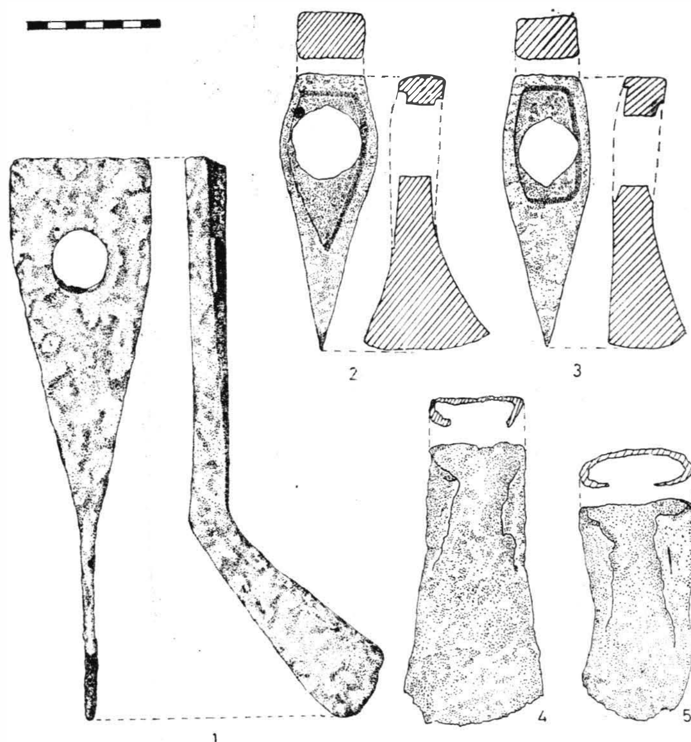

Fig. 2. Bunești. Depozitul nr. 2 de unelte din fier.

de la Ferigile[9] și Cotnari[10]. Prezența sa în depozitul I și datarea sa mai tîrzie este justificată de contextul în care a apărut și poate fi explicată prin păstrarea și folosirea piesei o perioadă de timp mai îndelungată, în spațiul de la răsărit de Carpați.

Din depozitul II, piesa ce nu-și găsește analogii deocamdată în descoperirile geto-dacice este brăzdarul de plug(?), cu bază triunghiulară ce prezintă o gaură de înmănușare și cu lama curbată la vîrf, dispusă oblic față de bază (fig. 2/1).

[9] Al. Vulpe, *Necropola hallstattiană de la Ferigile*, București, 1967, fig. 19/16.
[10] A. C. Florescu, Rev. Muz. Mon., 1, 1980, p. 17, fig. 19.

Încă din prima campanie de săpături, la Bunești au apărut nenumărate fragmente de zgură și cîteva unelte din fier ce dovedeau că în cetate au existat ateliere pentru prelucrarea fierului, fapt confirmat în campaniile următoare prin descoperirea unor dornuri tronconice cu partea activă dreaptă (fig. 1/1 ; 4/1) sau ascuţită (fig. 4/2—6), a unui punctator

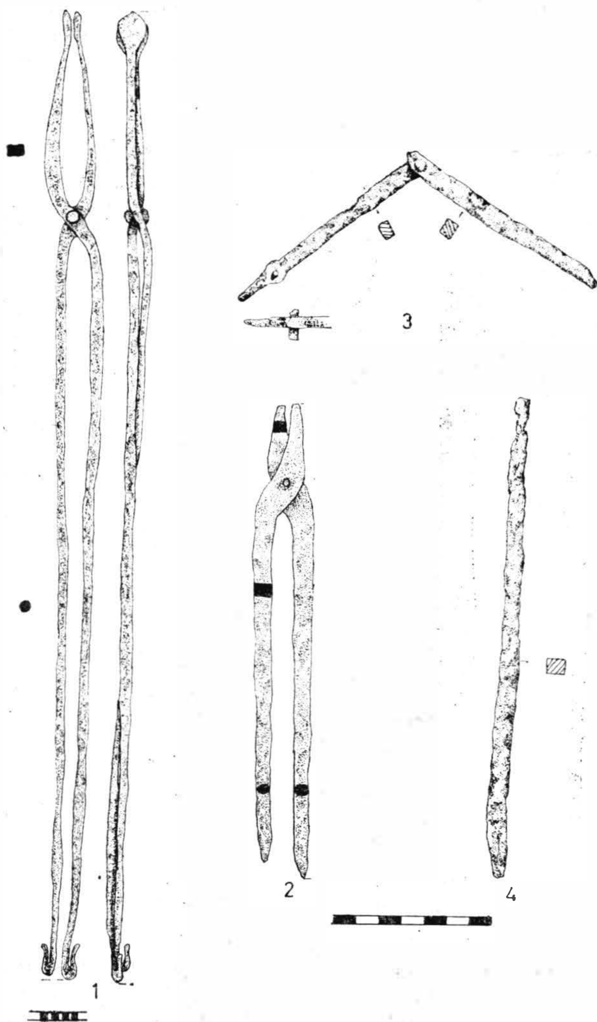

Fig. 3. Bunești. Cleşti de forjă (1—2); compas (3); punctator (4).

(fig. 3/4), a unui compas (fig. 3/3) și a doi cleşti pentru forjă. Unul din aceștia, cu lungimea de 1,07 m, are brațele cu secțiune rotundă, la gură lățite și rotunjite. Ele se termină la partea opusă sub forma unei bucle (fig. 3/1). Cel de-al doilea cleşte (fig. 3/2) are brațele cu secțiune dreptunghiulară, rotunjită la partea inferioară (1 = 21 cm). Punctatorul

descoperit în groapa 5 (cu corpul cu secţiune rectangulară) (fig. 3/4) îşi găseşte analogii la Grădiştea Muncelului[11].

Deşi aceste piese sînt frecvente în descoperirile dacice datate în epoca de apogeu a civilizaţiei geto-dacice, prezenţa lor în cetatea de la Buneşti demonstrează că cel puţin cu două secole înainte dacii foloseau unelte avansate din punct de vedere tehnic.

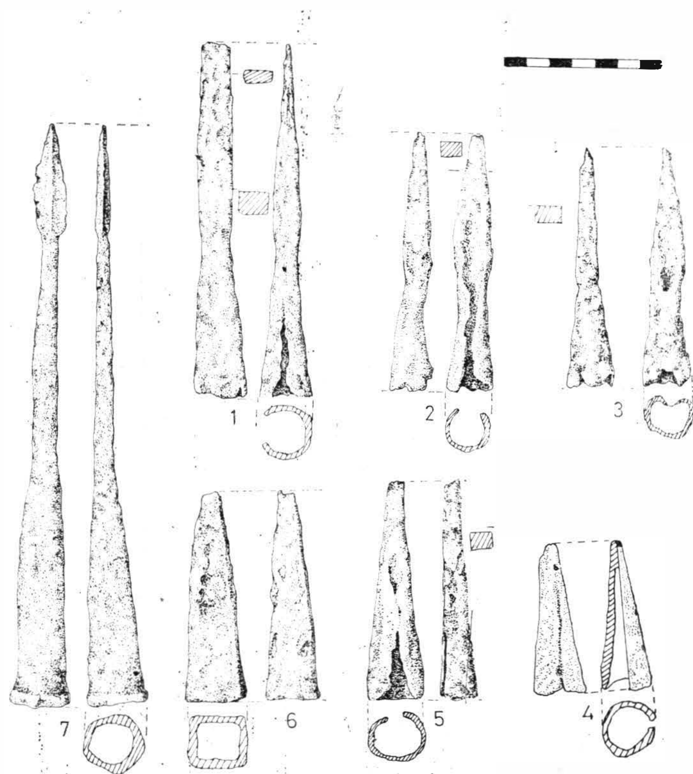

Fig. 4. Buneşti. Dornuri (1—6); vîrf de lance (7).

O frecvenţă mare în descoperirile de la Buneşti o au secerile (20 buc.), ce au lama curbată, terminată cu un cîrlig pentru fixarea mînerului (fig. 7/1—8). Tăişul era zimţat, aşa cum apare la un exemplar conservat foarte bine din locuinţa 28.

Cuţitele au lama uşor curbată (în secţiune lenticulară); pe ele era nituit mînerul din os sau lemn (fig. 7/9—11).

Armele din fier sînt reprezentate prin călcîie de lance, două vîrfuri de lance cu foaia scurtă, în secţiune romboidală şi tubul lung (fig. 4/7), şi o buterolă de sabie celtică. Vîrfurile de lance se apropie de exemplarul descoperit în staţiunea de la Botoşana[12], datat în sec. III—II î.e.n. Buterola de sabie celtică păstrează cele două proeminenţe ce sînt speci-

[11] I. Glodariu şi E. Iaroslavschi, *op. cit.*, p. 54—55, fig. 20.
[12] Silvia Teodor, SCIVA, 31, 1980, 2, p. 201, fig. 11/4.

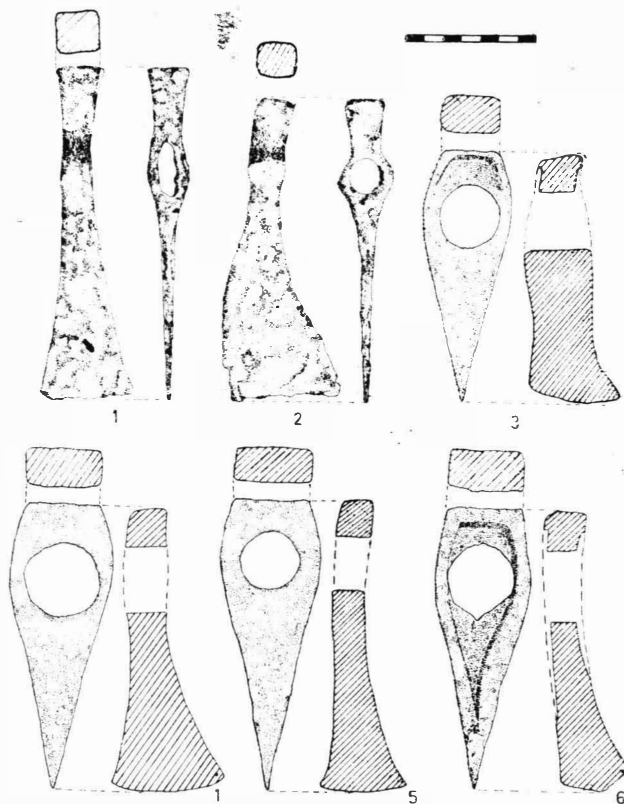

Fig. 5. Buneşti. Topoare cu gaură de inmănuşare transversală

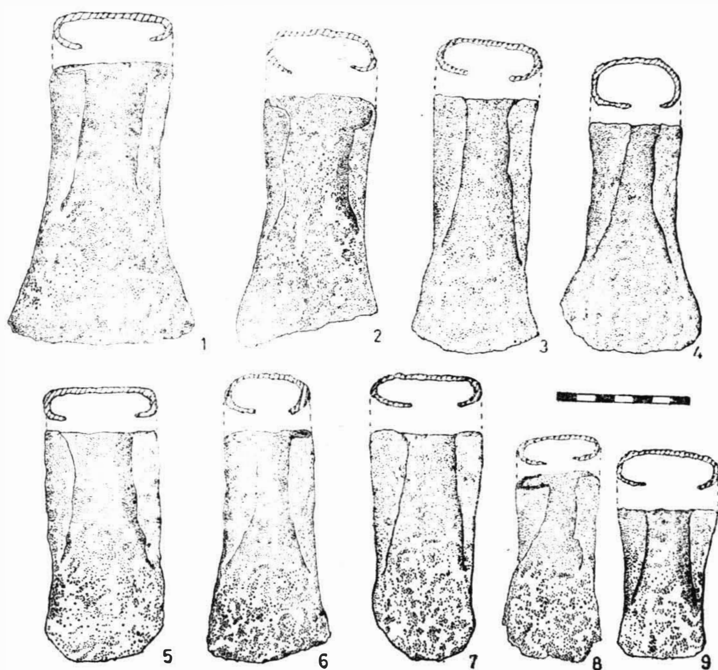

Fig. 6. Buneşti. Topoare cu dulie deschisă.

fice Laténe-ului B2 şi îşi găseşte analogii la Cluj-Gheorghieni, în Transilvania[13]. La Buneşti au apărut şi săgeţi de tip „scitic", în trei muchii, din bronz, cu analogii şi în alte descoperiri din aceeaşi vreme[14].

Unelte din lut ars şi piatră. Marea majoritate a obiectelor din lut ars o constituie fusaiolele sferice sau aplatizate şi cele bitronconice, unele

Fig. 7. Buneşti. Seceri (1—8); lame de cuţit (9—11).

din ele decorate pe linia diametrului maxim cu incizii. Alături de piesele modelate din lut (fig. 15/1—6) apar şi fusaiole lucrate din cioburi de vase autohtone sau de amfore greceşti (fig. 15/7). Tot în categoria uneltelor

[13] I. H. Crişan, ActaMN, 10, 1973, p. 56, fig. 1/a.
[14] Săgeţi de acest tip au fost descoperite la Poiana, Enisala etc.

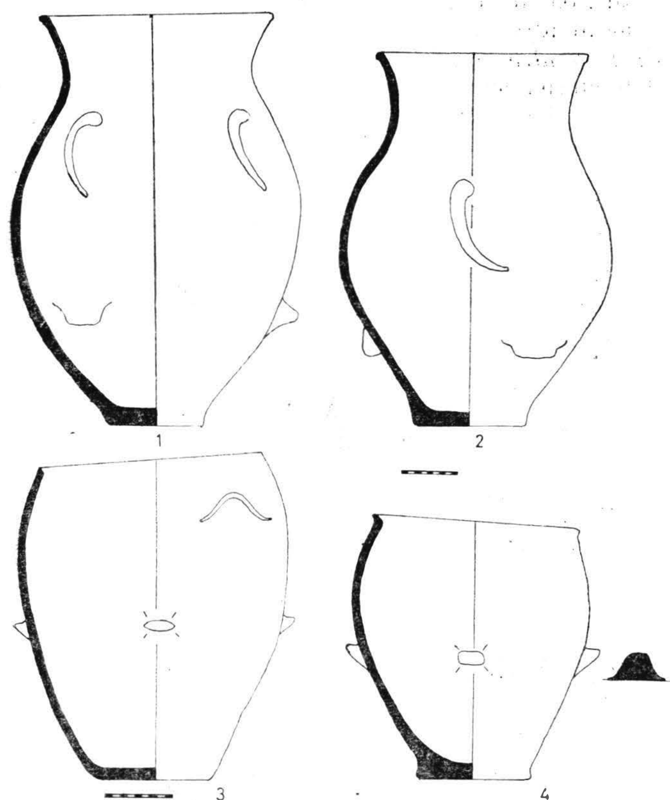

Fig. 8. Bunești. Vase bitronconice lucrate cu mîna (1—2); vase clopot (3—4).

din lut se încadrează și cele două piese (fig. 15/8—9) pe care recent Mircea Babeș înclină să le considere calapoade foloste în procesul modelării vaselor [15].

În campania anului 1981 a apărut și o placă rotundă perforată, a cărei destinație nu o cunoaștem. Piese asemănătoare au fost descoperite în așezarea de la Ciumești [16] și în cimitirul de la Pișcolt [17].

Obiectele din piatră sînt reprezentate prin trei cute prismatice, unele prezentînd o perforație la partea superioară.

Obiectele de podoabă ocupă un rol important în cadrul descoperirilor de la Bunești, fiind variate ca formă și material. De o deosebită valoare este tezaurul compus din obiecte de podoabă de argint, apărut în anul 1979, asupra căruia nu insistăm, fiind deja publicat [18]. Alături de acest tezaur, obiecte de podoabă din argint, bronz și sticlă au apărut atît în

---

[15] M. Babeș, SCIVA, 31, 1980, 1, p. 23—31.
[16] I. H. Crișan, *Ceramica daco-getică*, p. 141, pl. 41/19.
[17] Informații de la Vlad Zirra, căruia îi mulțumim și pe această cale.
[18] V. V. Bazarciuc, *op. cit.*, p. 563—570.

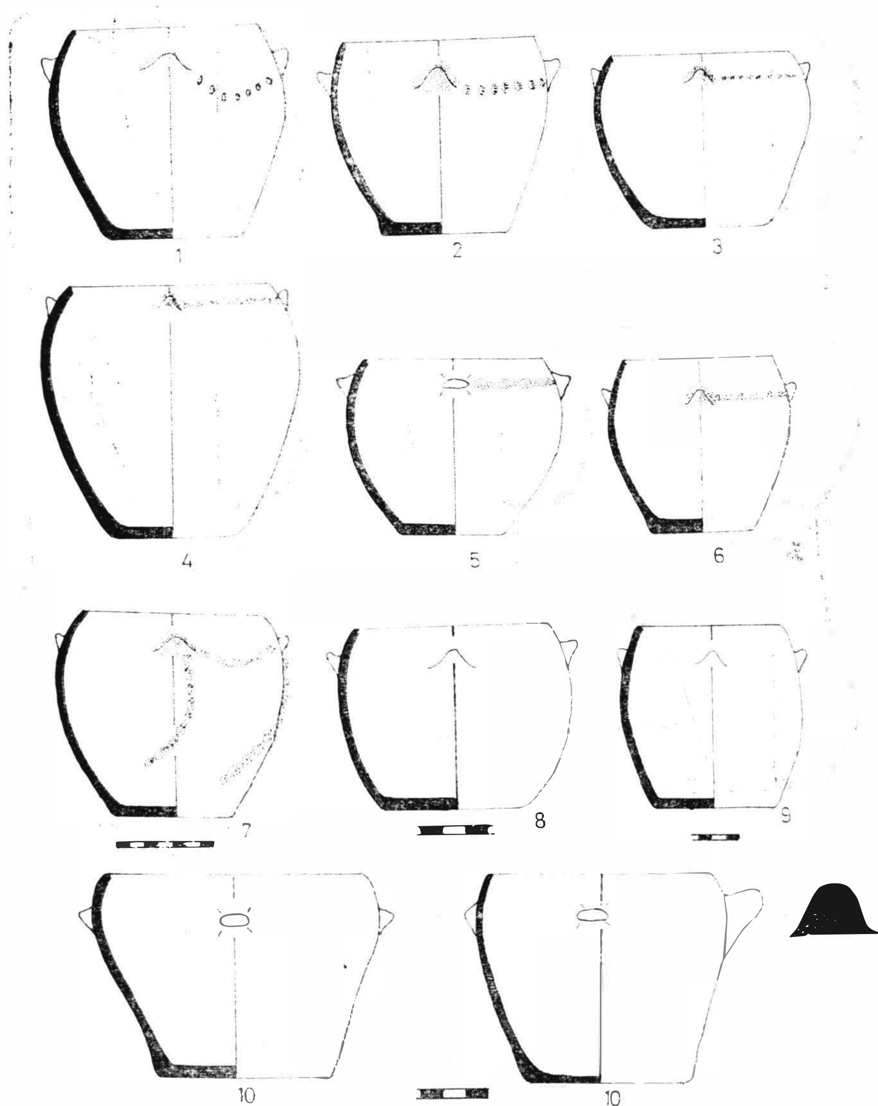

Fig. 8. Buneşti. Vase bitronconice lucrate cu mîna (1—2); vase clopot (3—4).

locuinţe, cît şi în strat. Din argint şi bronz au fost lucrate brăţări, fibule, cercei şi verigi.

În stadiul actual al cercetărilor, *brăţările* de la Buneşti se pot grupa în două tipuri principale:

1. Brăţări din bară de argint sau bronz cu capetele libere.

2. Brăţări din sîrmă de argint sau bronz, spiralice, terminate cu protome de şerpi.

Fig. 10. Bunești. Căni lucrate cu mîna.

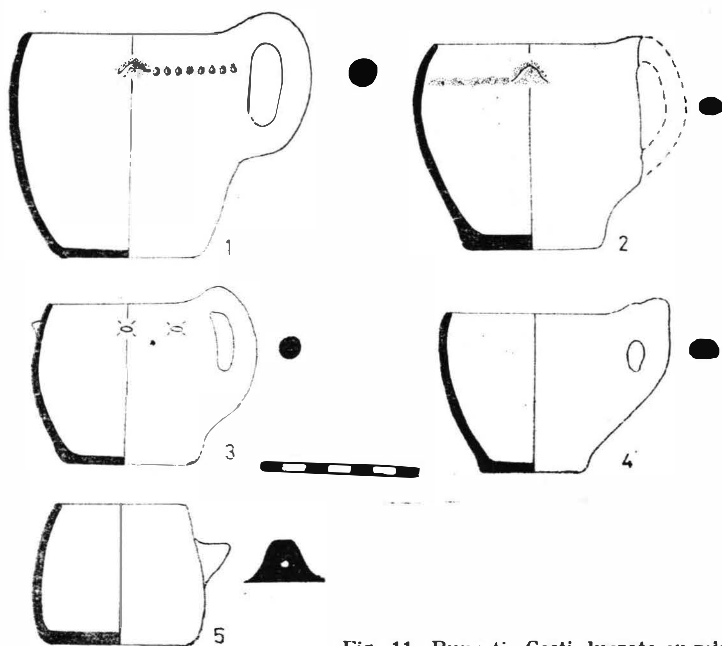

Fig. 11. Bunești. Cești lucrate cu mîna.

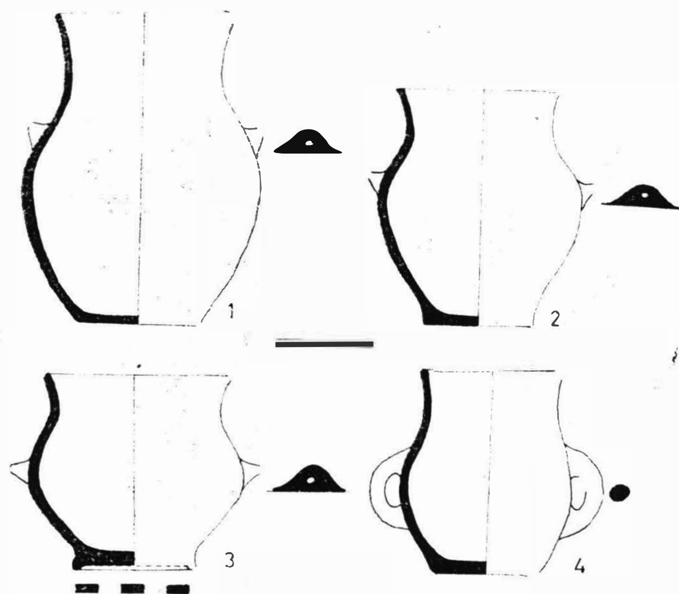

Fig. 12. Bunești. Vase cu două torți .

Fig. 13. Bunești. Străchini lucrate cu mîna (1–5); capace (6–7).

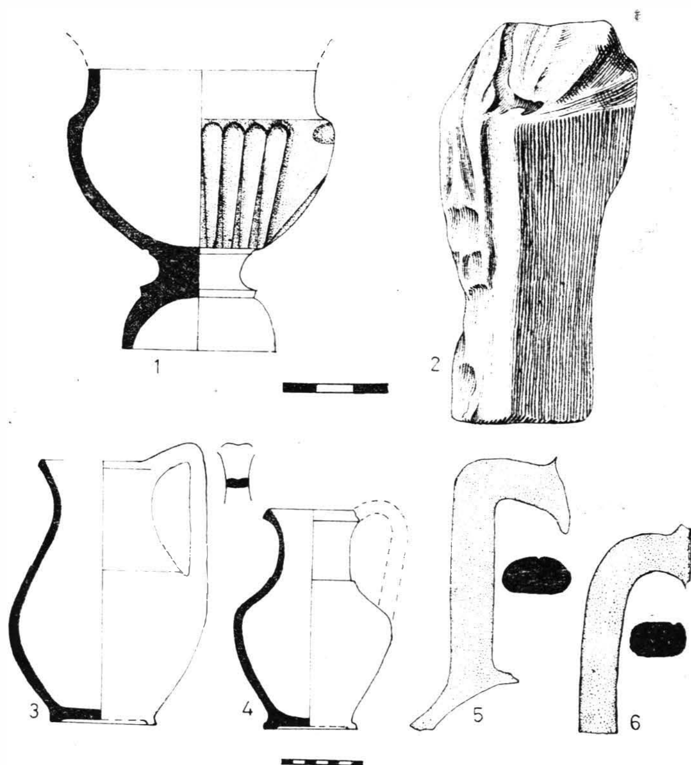

Fig. 14. Bunești. Kantharos (1); fragment de teracotă (2); căni locale lucrate la roată (3—4); torți de amfore (5—6).

Tipul 1. a. Brățară din bară de argint cu secțiune octogonală, cu capetele libere depărtate. La ambele capete pe cele cinci fațete exterioare are un decor format din cerculețe cu punct adîncit (D = 6 cm, gr = 6,5 cm. Muzeul Huși, inv 4750, fig. 23/1).

b. Brățară similară din argint, pe cele cinci fațete are un decor format din puncte adîncite (D = 6 cm, gr. = 4,5 cm, inv. 4748; fig. 23/2).

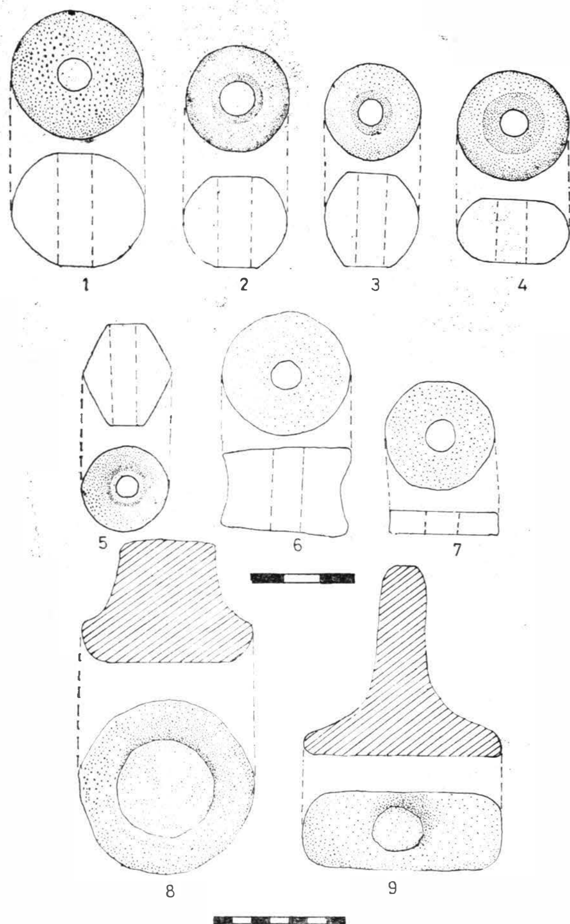
c. Brățară similară din argint (D = 6 cm, gr. = 4,5 cm, inv. 4749), cu ornament format din puncte și hașuri (fig. 23/3).

Alături de aceste exemplare din argint au apărut și opt brățări din bară de bronz prezentînd analogii cu exemplarele descrise de noi mai sus (fig. 24).

Tipul 2. În campania anului 1981, în locuința 21 s-au descoperit și două brățări spiralice din argint (fig. 22/1—2), împreună cu două fibule de tip tracic (fig. 22/3—4), pe care le descriem mai jos:

a. brățară spiralică din sîrmă de argint cu secțiunea rotundă; are două spire și jumătate terminate la capete cu protome de șerpi. Spre deosebire de brățările spiralice cunoscute la Bunești, această brățară are reprezentarea deosebită a corpului de șarpe prin patru grupe de linii incizate dispuse oblic, între care se cruță o porțiune pe care este adîncit un triunghi de o parte și alta. Capul șarpelui este redat pe capătul

Fig. 15. Buneşti. Fusaiole (1—7) şi calapoade pentru modelatul ceramicii (8—9).

spiralei, ochii sînt adînciţi în metal, după care urmează trei linii circulare adîncite (fig. 22/1; gr. = 0,4 cm, D = 6,1 cm, inv. 4744).

b. brăţară spiralică din sîrmă de argint, cu secţiunea rotundă, similară cu cea descrisă mai sus (fig. 22/2; gr. = 0,3 cm, D = 6 cm, inv. 4745).

Alte piese:

c. brăţară spiralică din sîrmă de bronz, cu secţiunea rotundă; are trei spire terminate cu protome de şerpi. Reprezentarea capului de şarpe este simbolizată prin două linii ce se întretaie în forma literei X (gr. = 0,4 cm, D = 4,6 cm, inv. 4746 — fig. 19/9).

d. brăţară similară din bronz inv. 4747).

Brăţările cu capatele libere din argint şi bronz sînt cunoscute în mediul dacic, prin piesele descoperite la Poiana [19], Enisala [20], Zimnicea[21],

[19] L. Mărghitan, *Tezaure geto-dacice*, Bucureşti, 1976, fig. 12/1.
[20] G. Simion, *op. cit.*, p. 150, fig. 7.
[21] A. D. Alexandrescu, *op. it.*, p. 119, fig. 71/8.

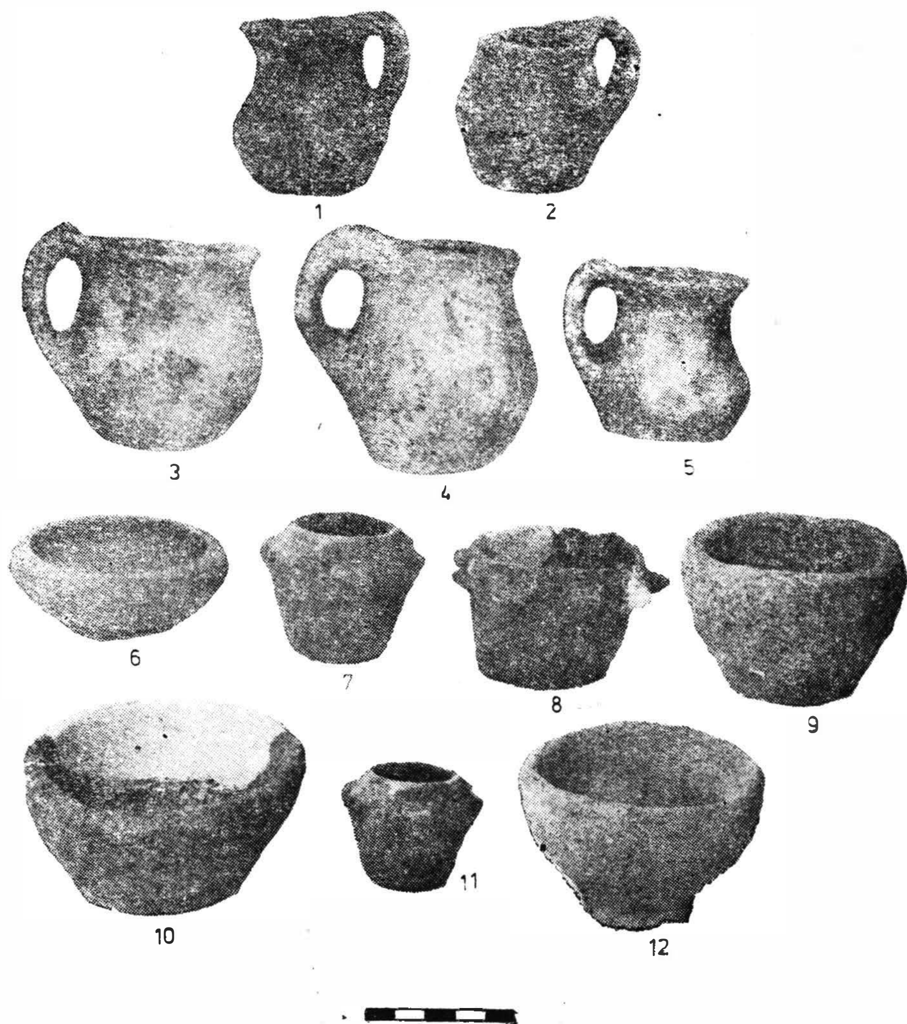

Fig. 16. Bunești. Vase miniaturale.

Brățările spiralice cu protome de șerpi apar frecvent în lumea geto-dacică atît în faza de început a culturii geto-dacice, cît și în perioada de maximă înflorire, fiind probabil o piesă de podoabă preferată. Ni se pare demnă de remarcat apariția celor două exemplare din campania 1981, care reprezintă o nouă variantă a brățărilor spiralice cunoscute la Bunești. Ele își găsesc unele asemănări cu brățara din tezaurul de la Herăstrău—București, datat în sec. I î.e.n. [22]. Putem emite ipoteza că acest tip de brățară a apărut mai devreme și a avut o circulație mai mare. *Fibule.* În descoperirile de la Bunești se cunosc două tipuri de fibule:

[22] R. Florescu, H. Daicoviciu, L. Roșu, *Dicționar enciclopedic de artă veche românească*, București, 1980, p. 88.

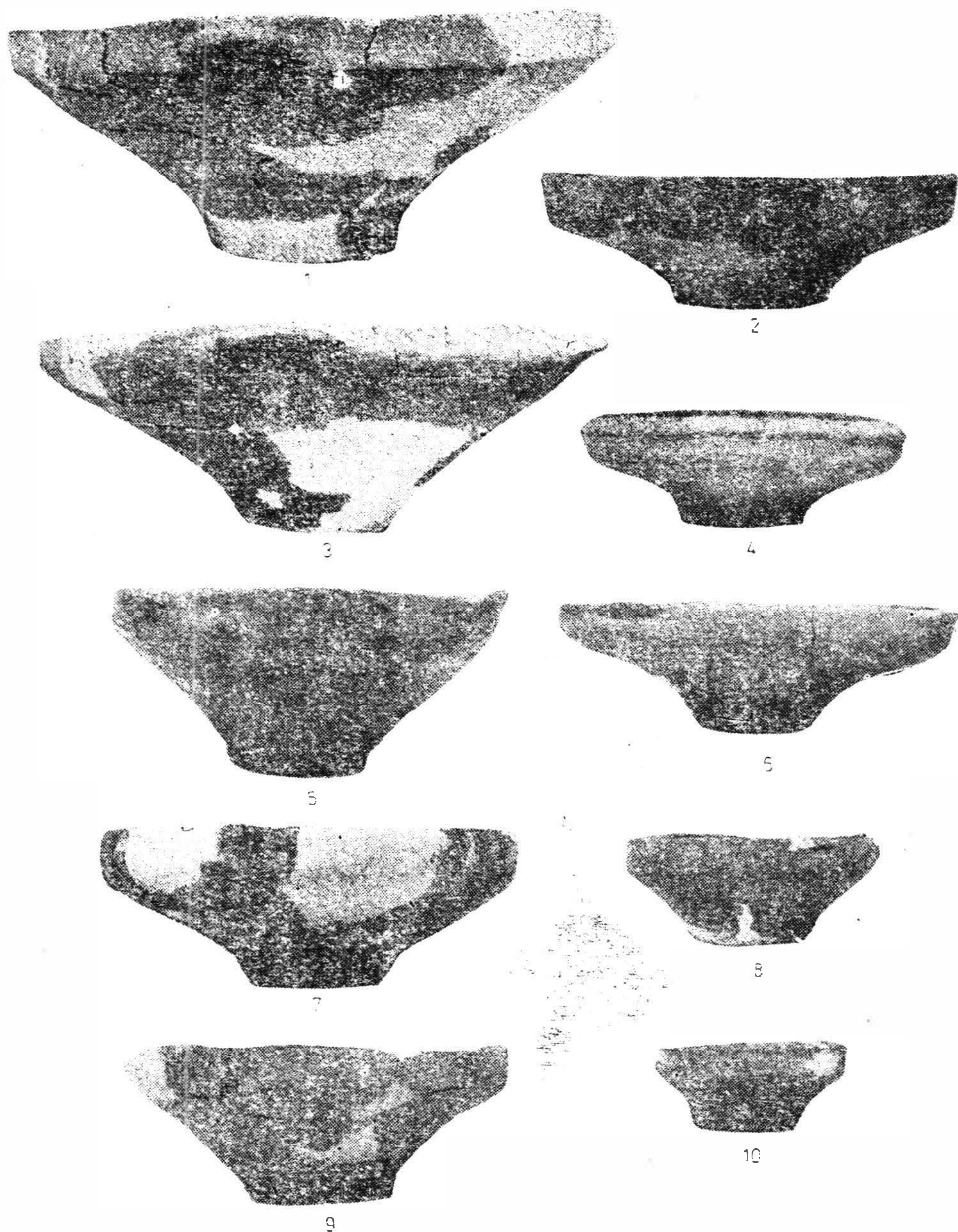

Fig. 17. Bunești. Străchini lucrate cu mîna.

1. Fibule de tip tracic; 2. Fibule de tip celtic.

1. ***Fibulele de tip tracic*** sînt lucrate din argint (3 ex.) și bronz (16 ex. — fig. 19/1—8)[23]. Marea majoritate au arcul fațetat, iar picio-

[23] Fibulele tracice din bronz imită exemplarele din argint de la Bunești și își găsesc analogii la Zimnicea, Epureni-Huși, Bîrlad-Țugueta, vezi V. V. Bazarciuc, *op. cit.*, p. 563—570.

rul se termină cu un buton piramidal. Ne vom opri doar asupra celor două fibule de tip tracic care au apărut în locuința 21 împreună cu brățările spiralice din argint descrise de noi mai sus (fig. 22/3—4):

Fig. 18. Bunești. Amfore grecești și torți.

a. Fibulă de tip tracic din argint; arcul are secțiunea octogonală, iar piciorul se termină cu un buton piramidal mare, ornamentat cu linii adîncite în grupe de cîte trei ce formează un triunghi (l = 4,4 cm., inv. 4742)

b. Fibulă similară din argint (l = 4,4 cm, inv. 4743)

2. *Fibule de tip celtic.* Pînă în prezent au apărut şapte fibule din bronz de tip Latène B2 cu sferă pe picior, fără ca acesta să se prindă de corp (fig. 20/1—5) [24].

În campania anului 1978 a apărut şi o fibulă din fier în stare fragmentară, cu sferă mare, ce are piciorul prins de corp (tip Latène C).

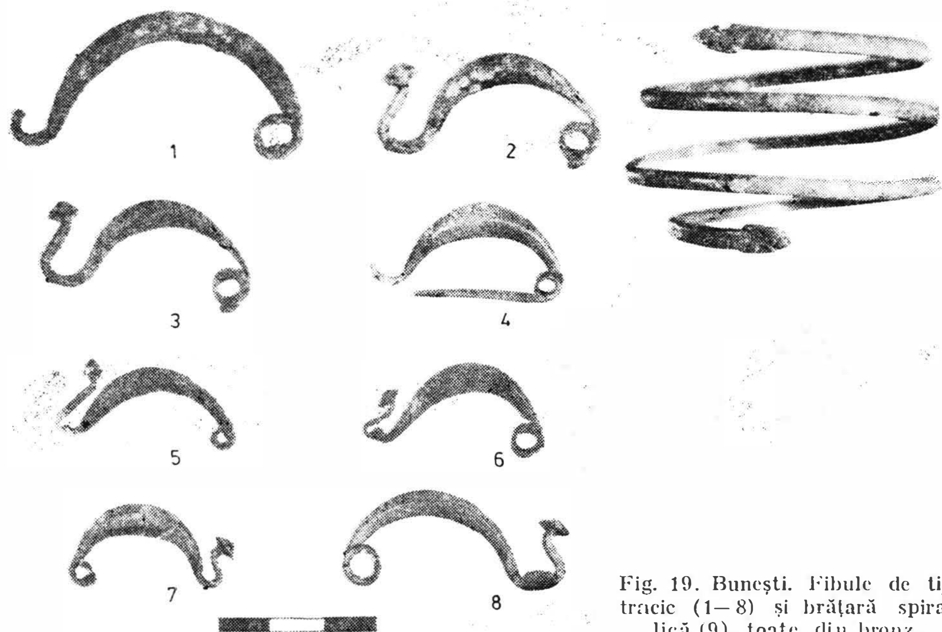

Fig. 19. Buneşti. Fibule de tip tracic (1—8) şi brăţară spiralică (9), toate din bronz.

Mărgele. La Buneşti s-au descoperit numeroase mărgele din pastă de sticlă, diverse ca formă şi colorit (fig. 21). Trebuie menţionate în primul rînd perlele cu măşti umane. Două dintre ele au fondul albastru şi faţa galbenă iar ochii sînt redaţi cu cercuri albastre şi albe, cu un cerc albastru plin la mijloc. Pe margini au un şir de bobiţe albe sau galbene (fig. 21/4, 6). Cealaltă perlă, pe fond negru, are o faţă bleu-verde şi una galbenă iar ochii sînt redaţi cu negru şi galben. Prezintă aceleaşi proeminenţe galbene ca şi la exemplarele precedente (fig. 21/2—3). În campania anului 1981, în locuinţa 25 a apărut şi o mască cu turban (fig. 21/5). [25]. Perle cu măşti umane au mai fost descoperite la Mangalia [26] (datate la sfîrşitul sec. IV î.e.n.), Fîntînele [27] (sec. II î.e.n.), Zimnicea [28] (sec. III î.e.n.), Aţel-Bratei [29] (Latène C). Alături de perlele cu măşti

[24] Fibulele celtice au analogii în descoperirile de la Peţelca, Şeica Mică etc.; cf. I. H. Crişan, ActaMN, 10, 1973, fig. 7/1,2

[25] Masca cu turban are analogii la Olbia şi Larnaca (Cipru); vezi Th. E. Haevernik, Madrider Mitteilungen, 18, 1977, p. 152—232, pl. 1/539; fig. 5/534 etc.

[26] C. Preda, Elena Bîrlădeanu, *op. cit.*, p. 105, fig. 1.

[27] I. H. Crişan, SCIV, 26, 1975, 1, p. 47.

[28] A. D. Alexandrescu, *op. cit.*, p. 103, fig. 52/8.

[29] I. H. Crişan, Sargetia, 10, p. 75, fig. 5.

umane au mai apărut și mărgele cu ochi pe fond albastru, maroniu și verde. Nelipsite sînt mărgelele albastre, cu linii vălurite de culoare galbenă (fig. 21/1) [30].

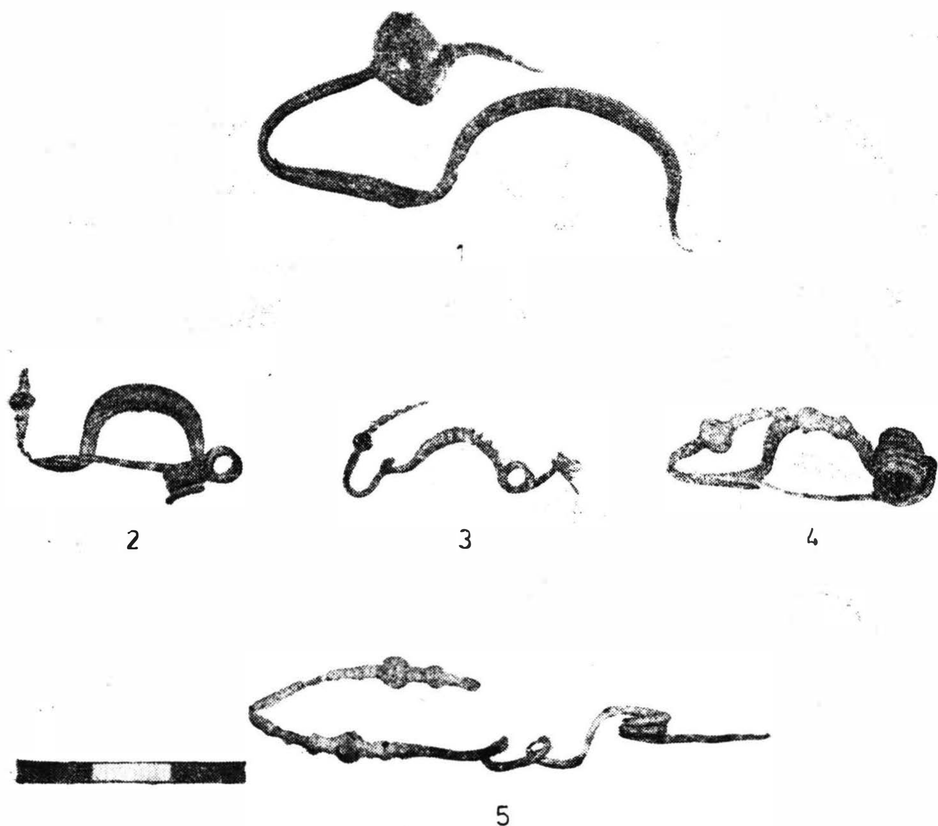

Fig. 20. Bunești. Fibule de tip celtic, din bronz.

Materialul arheologic descoperit este completat de zece monede din argint de tip Huși-Vovriești, ce sînt prezente atît în locuințe, cît și în depozitul I.

Datare. În sprijinul datării nivelului geto-dacic de la Bunești stau în primul rînd analogiile pe care le comportă materialul arheologic. Ceramica își găsește analogii în toate stațiunile de pe teritoriul țării noastre datate în sec. IV—III și III—II î.e.n. Ceramica grecească, ce se plasează între sfîrșitul sec. IV și începutul sec. II î.e.n., sprijină datarea locuirii din cetate în această perioadă de timp. Monedele din argint, de tip Huși-Vovriești, confirmă această datare. Desigur nu putem trece cu vederea nici materialul celtic descoperit, ce se încadrează în aceeași perioadă (în primul rînd fibulele de schemă Latène B2 și buterola de sabie).

[30] Vezi R. și Ecaterina Vulpe, *op. cit.*, p. 324, fig. 105; G. Simion, *op. cit.*, p. 160, fig. 10; A. D. Alexandrescu, *op. cit.*, p. 103, fig. 52; I. Oberländer-Tîrnoveanu, E. Oberländer-Tîrnoveanu, Peuce, 8, 1980, p. 77 și următoarele; E. Bujor, *op. cit.*

Cercetările întreprinse în cetatea de la Buneşti aduc noi contribuţii la cunoaşterea unor aspecte ale vieţii materiale şi spirituale a geto-dacilor din Moldova în perioada amintită. S-a putut constata că

Fig. 21. Buneşti. Mărgele din pastă de sticlă.

cetăţile de pămînt sînt concentrate în număr mare în Podişul Central Moldovenesc (Creţeşti, Tirzii, Moşna, Arsura) şi au jucat un rol important în organizarea politico-militară a societăţii locale. Pe baza descoperirilor de la Buneşti confirmă faptul că aceste cetăţi erau intens locuite.

Prezența unui număr însemnat de unelte din fier, cît și a ustensilelor necesare prelucrării fierului, demonstrează progresul realizat în domeniul metalurgiei. Întrucît nu exista minereu de fier în zonă, acesta cu siguranță a fost procurat pe calea schimburilor intertribale.

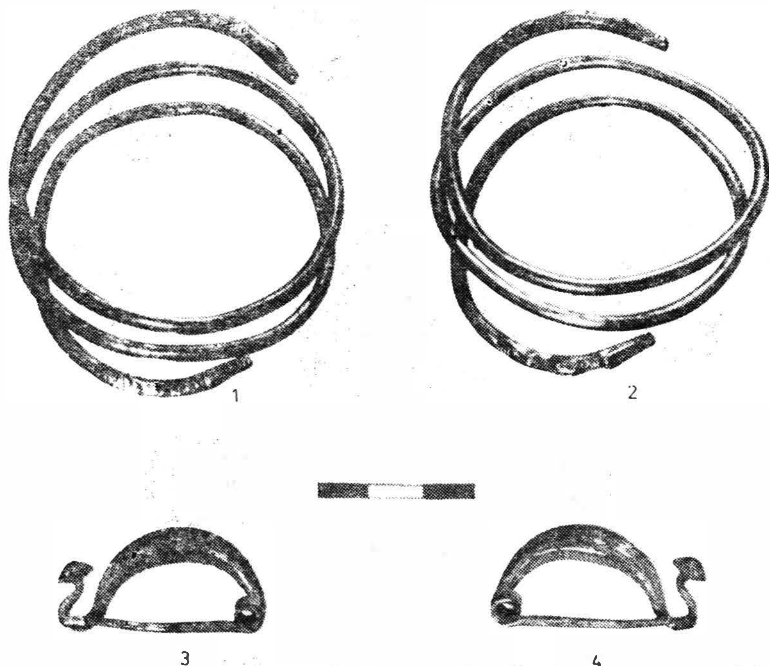

Fig. 22. Buncești. Podoabe din argint din locuința 21; brățări (1—2); fibule (3—4).

Prezența unui număr mare de unelte agricole, cît și a unor vase cu boabe de grîu carbonizat, ne indică rolul deosebit pe care l-a jucat agricultura în economie. Țesutul este una din ocupațiile ce cunoaște o mare dezvoltare, fapt demonstrat de prezența celor peste două sute de fusaiole descoperite pînă în prezent.

În evoluția formelor ceramice surprindem menținerea unor forme vechi, cu mici transformări. Apar totodată și forme noi, evoluate față de faza veche a culturii geto-dacice. În acest sens amintim apariția vaselor cu două torți, ce nu se cunosc în perioada anterioară. Pe parcursul sec. III î.e.n. se mențin vasele de tip clopot cu pereții ușor arcuiți spre interior, ornați de cele mai multe ori cu brîul în ghirlandă. Alături de butonii conici apar și pastilele buton, dispuse în general la partea superioară a vasului, cît și alte ornamente plastice în relief. Imitația formelor grecești se observă la unele străchini și în profilul elegant al unor căni. De menționat este și proporția mică a ceramicii lucrate la roată, care va deveni tot mai abundentă pe parcursul secolelor următoare. Descoperirile

de la Buneşti aduc o lumină nouă asupra culturii geto-dacice timpurii din Moldova, care, datorită puternicei dezvoltări locale sub influenţe greceşti şi celtice, trece la un nou stadiu de dezvoltare, caracteristic celei de-a doua epoci a fierului.

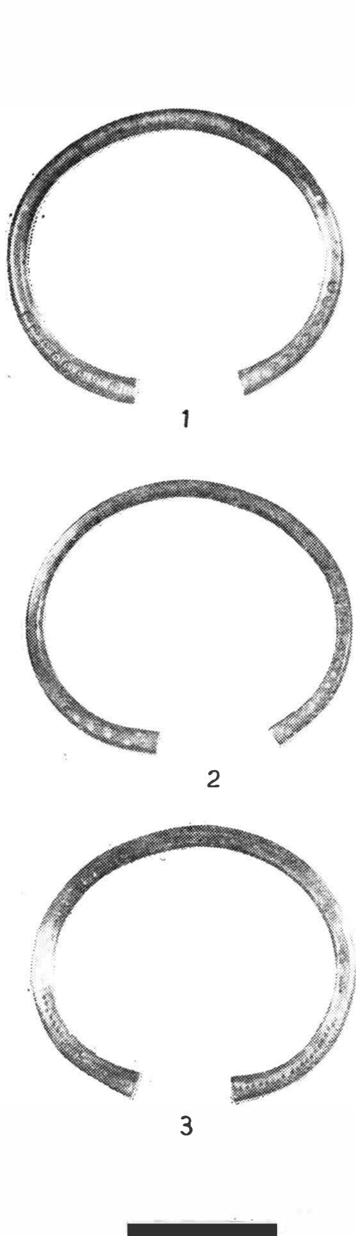

Fig. 23. Buneşti. Brăţări cu capetele libere din argint.

Fig. 24. Buneşti. Brăţări cu capetele libere, din bronz.

L'ÉTABLISSEMENT FORTIFIÉ GÉTO-DACE DE BUNEŞTI (DÉP. DE VASLUI)

RÉSUMÉ

L'auteur présente les principales découvertes faites au cours des campagnes de fouilles de 1978-1981 dans l'établissement fortifié situé sur la colline dite ,,Dealul Bobului'' de Bunești (dép. de Vaslui). Le matériel archéologique récolté est aussi abondant que varié : poterie, outils et armes en fer, objets de parure en argent, bronze, fer et verre, monnaies d'argent. A côté des produits autochtones, on a également trouvé de nombreux objets d'importation grecs, ainsi que certains objets de provenance celtique.

La poterie est en majeure partie façonnée à la main (vases- cloche, vases bitronconiques, cruches, tasses, écuelles) et appartient aux phases ancienne et moyenne d'évolution de la céramique géto-dace selon la classification de I.H.Crișan. Les vases autochtones tournés apparaissent en proportion réduite, par exemple les cruches des habitations 26 et 28. La céramique hellénistique d'importation consiste principalement en amphores provenant de Thasos, Sinope, Cos et Rhodes ; d'autres formes de vases n'apparaissent que rarement, par exemple le kantharos.

Les outils en fer ont été trouvés, en trés grand nombre, dans deux dépôts et dans certaines habitations. La présence de scories de fer et d'outils de forge (des pinces par exemple) prouve l'existence dans l'établissement d'une production métallurgique locale.

Parmi les objets de parure, on remarque les fibules de type thrace et celles de type celtique (sept pièces Latène B2 et une pièce Latène C1), de massifs bracelets ouverts et d'autres en spirale, en argent et en bronze ; de même, de nombreuses perles en pâte polychrome, parmi lesquelles quelques-unes à masque humain. Les dix monnaies découvertes appartiennent au type Huși—Vovriești, qui imite les monnaies macédoniennes de Philippe II.

Compte tenu des analogies, le matériel archéologique découvert à Bunești se situe entre la fin du IVe siècle et le début du IIe siécle av.n.è., illustrant une phase ancienne d'évolution de la culture géto—dace au cours du second âge du fer.

EXPLICATION DES FIGURES

Fig. 12. Buneşti. Vases à deux anses.
Fig. 13. Buneşti. Ecuelles façonnées à la main (1—5); convercles (6—7).
Fig. 14. Buneşti. Kantharos (1), fragment de terre cuite (2); cruches tournées (3—4), anses d'amphores (5—6).
Fig. 15. Buneşti. Fusaïoles (1—7) et outils pour le modelage de la céramique (8—9).
Fig. 16. Buneşti. Vases en miniature.
Fig. 17. Buneşti. Ecuelles façonnées à la main.
Fig. 18. Buneşti. Amphores grecques et anses.
Fig. 19. Buneşti. Fibules de type thrace (1—8) et bracelet en spirale (9), tous en bronze.
Fig. 20. Buneşti. Fibules de type celtique en bronze.
Fig. 21. Buneşti. Perles en pâte de verre.
Fig. 22. Buneşti. Bijoux en argent de l'habitation n° 21 : bracelets (1—2) et fibules (3—4).
Fig. 23. Buneşti. Bracelets ouverts en argent.
Fig. 24. Buneşti. Bracelets ouverts en bronze.

CERAMICA SMĂLȚUITĂ DE FACTURĂ BIZANTINĂ DIN SUD-VESTUL ROMÂNIEI

DE

DUMITRU ȚEICU

Cercetările arheologice întreprinse în spaţiul dintre Dunăre şi Mureș au identificat un important număr de aşezări şi necropole din perioada feudală timpurie. Zona de sud a Banatului, un ţinut deluros cu largi depresiuni intramontane, străbătut de apele Bîrzavei, Caraşului și Nerei, a fost mai intens cercetată, identificîndu-se peste 30 de aşezări și puncte cu urme de locuire din perioada medievală timpurie [1]. Sigur, descoperirile nu lipsesc nici din zona de cîmpie din nordul Banatului. S-au efectuat, astfel, cercetări în aşezările situate de-a lungul malurilor Timişului, Begăi şi Mureşului [2].

Cele aproape 50 de aşezări identificate pe teren în spaţiul bănăţean reprezintă încă un număr mic, comparativ cu numărul celor atestate în izvoarele scrise din secolele X — XIV [3]. Cercetările arheologice din unele aşezări, fără a fi exhaustive, au adus importante date cu privire la amplasarea, întinderea așezării, tipul de locuință și totodată a structurii culturii materiale [4].

Ceramica smălţuită a apărut cu preponderenţă în inventarul locuinţelor din așezările medievale investigate (fig. 1). Cele mai numeroase descoperiri se concentrează în zona deluroasă din sudul Banatului. De altminteri, aici au fost cercetate, în bună parte, așezările de la Gornea în punctele Zomoniță și Țărmuri [5], Moldova Veche-Rît [6], în Valea Dunării și cea de la Ilidia-Săliște [7], din depresiunea Oraviţei. O descoperire întîmplătoare pe Valea Bîrzavei, la Gherteniş, vine să confirme prezenţa acestei ceramici deosebite în aşezările medievale de aici. În zona de cîmpie din nordul Banatului ceramica smălţuită a apărut în aşezarea de la Zăbrani-Sătuţ [8]. Prezenţa ei sporadică în acest spaţiu pare să se dato-

[1] E. Iaroslavschi şi G. Lazarovici, ActaMN, 16, 1979, p. 454—460; I, Uzum și Gh. Lazarovici, Crisia, 4, 1974, p. 47—50; I. Uzum, Banatica, 4, 1977, p. 215 și urm.; idem, Banatica, 5, 1979, p. 225 şi urm.

[2] Fl. Medeleț şi I. Bugilan, Tibiscus, 3, 1974, p. 87; V. Boroneanţ, Ziridava, 6, 1976, p. 57—68; M. Blăjan și E. Dörner, Ziridava, 10, 1978, p. 123 și urm.

[3] Șt. Pascu, *Voievodatul Transilvaniei*, I, Cluj-Napoca, 1972, p. 152—159; II, 1979, p. 30—31.

[4] R. Popa, SCIVA, 30, 1979, 4, p. 555 si urm.

[5] I. Uzum, *op. cit.*, p. 216 și urm., publică o parte din locuințele de pe terasa Dunării de la Țărmuri. Atelierul de olărie din aceeaşi aşezare a fost publicat separat, I. Uzum și D. Țeicu, ActaMN, 15, 1978, p. 295—305.

[6] I. Uzum, Banatica, 5, p. 225 și urm.

[7] Aşezarea de la Ilidia este încă în curs de cercetare. S-au făcut săpături în anii 1973—1974 și 1979—1982 de un colectiv format din Ștefan Matei, Ilie Uzum și Dumitru Țeicu.

[8] V. Boroneanţ, *op. cit.*, p. 57.

SCIVA, tomul 34, nr. 3, Bucureşti, iulie—septembrie 1983, p. 274—286

reze mai degrabă unei carenţe a cercetării aşezărilor medievale timpurii. Prin culoarul situat în zona de vest a Cîmpiei Române, ea a pătruns pînă în zona Crişurilor, fiind astfel atestată prin descoperirile de la Biharia [9] și Voivozi[10]. În fortificaţiile din sudul Banatului cercetate pînă în prezent, ceramica smălţuită a apărut la Mehadia [11] şi la Ilidia [12] (fig. 1). Urciorul

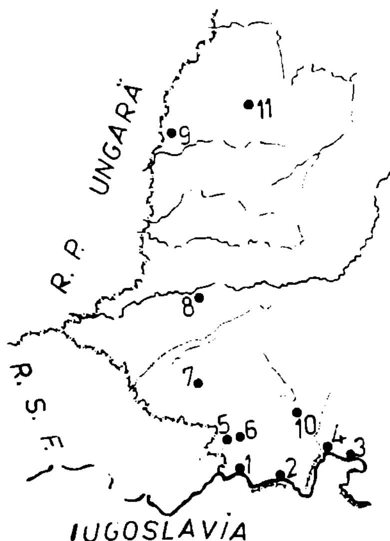

Fig. 1. Harta cu răspîndirea ceramicii smălţuite în vestul şi sud-vestul României: 1 Moldova Veche (jud. Caraş-Severin), 2 Gornea (jud. Caraş-Severin), 3 Drobeta Turnu-Severin (jud. Mehedinţi), 4 Orşova (jud. Mehedinţi), 5 Ilidia (jud. Caraş-Severin), 6 Socolari (jud. Caraş-Severin), 7 Ghertenis (jud. Caraş-Severin), 8 Zăbrani (jud. Arad), 9 Biharea (jud. Bihor), 10 Mehadia (jud. Caraş-Severin), 11 Voivozi (jud. Bihor).

găsit la Gornea-Ţîrcheviște în cadrul inventarului funerar al necropolei feudale constituie, deocamdată, o descoperire singulară, izolată [13].

Ceramica smălţuită se prezintă diferenţiat din punct de vedere al pastei, al arderii și al smalţului. În genere, pentru aşezările din sudul Banatului, este caracteristică ceramica lucrată dintr-o pastă arsă roșu-cărămiziu, brună, brun-cărămizie ori cenușie. În așezarea de la Gornea-Zomoniță ceramica smălţuită a apărut în inventarul locuinţei B_7 și ea este lucrată dintr-o pastă arsă roșu-cărămiziu ori brun-cenuşiu, cu un mare amestec de nisip și mică [14]. Calitatea degresantului conferă vasului un aspect zgrunţuros. Ceramica găsită la Gornea-Țărmuri, pe aceeaşi terasă a Dunării pe care se află și locuinţele de la Gornea din punctul Zomoniţă, se deosebește ca factură de cea găsită în locuința B_7 [15]. Pasta din care sînt lucrate vasele este arsă la culoare roșie, cenuşie sau brună ori neagră,

[9] La Biharia a apărut în cursul cercetărilor ceramică cu glazură verde şi neagră. Am avut posibilitatea să vedem aceste materiale prin amabilitatea dr. Sever Dumitraşcu căruia îi mulţumim și pe această cale.

[10] Informaţiile cu privire la descoperirile de la Voivozi ne-au fost puse la dispoziţie de către dr. Radu Popa căruia îi aducem toate mulţumirile şi pe această cale.

[11] Materiale inedite în Muzeul judeţean de etnografie și istorie locală Caransebeş.

[12] Cetatea se află la 7 km sud-est de aşezarea medievală de la Ilidia, în hotarul satului Socolari. În vara anului 1978 s-a executat un sondaj de verificare.

[13] I. Uzum, Banatica, 3, 1975, p. 136, fig. 6.

[14] Locuinţa în care a apărut ceramica smălţuită este de tipul bordeiului. În toate aşezările cercetate pînă acum acest tip de locuinţă este caracteristic.

[15] I. Uzum, *op. cit.*, p. 218—219.

arderea a fost uniformă şi a pătruns în toată structura peretelui vasului. În aşezarea de la Moldova Veche, pe terasa Dunării în punctul Rît, ceramica smălţuită s-a găsit în locuinţele B_1, B_2, B_9[16]. Vasele au fost lucrate dintr-o pastă nisipoasă fină, arsă brun-cărămiziu şi cenuşiu. Cercetările din anii 1973 şi 1979 în aşezarea de la Ilidia—Sălişte au scos la lumină ceramică

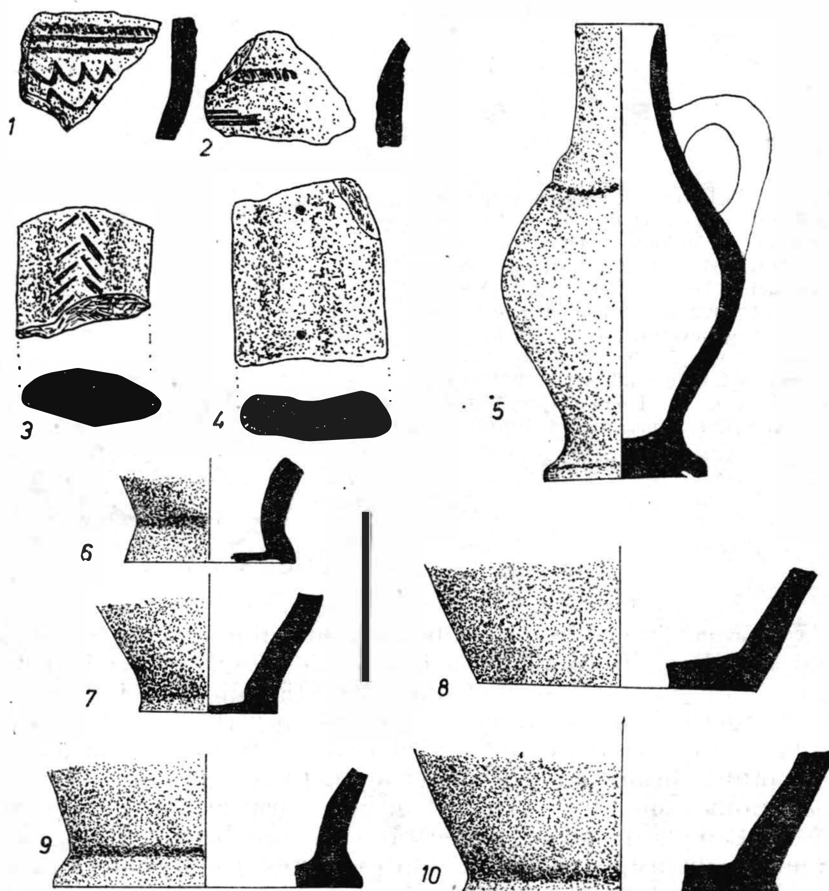

Fig. 2. Ceramică smălţuită de la Ilidia-Sălişte (1—4, 6, 7, 9), Gornea-Zomoniţă (8, 10), Gornea-Tîrchevişte (5).

smălţuită în cadrul mai multor locuinţe[17]. Din punctul de vedere al facturii, se disting net două categorii: apare ceramică lucrată din pastă nisipoasă arsă uniform la roşu şi cea de-a doua categorie, care este lucrată dintr-o pastă arsă incomplet, cenuşie ori neagră. La Zăbrani-Sătuţ ceramica găsită în locuinţă este lucrată dintr-o pastă grosolană însă bine arsă[18].

Cu excepţia urciorului găsit în cimitirul de la Gornea-Ţîrchevişte, ceramica smălţuită s-a găsit în stare fragmentară, încît cu greu se pot reconstitui în întregime tipurile de vase. Urciorul este tipul de vas cel

---

[16] Idem, Banatica, 5, 1979, p. 239.
[17] St. Matei şi P. Iambor, ActaMN, 17, 1980, p. 515.
[18] V. Boroneanţ, *op. cit.*, p. 59.

mai frecvent întîlnit în toate așezările și fortificațiile cercetate. Fragmente din corpul urcioarelor s-au recuperat din așezarea de la Gornea-Țărmuri (fig. 3/2, 3, 5, 8), Moldova Veche-Rît (fig. 4/4), Ilidia-Săliște (fig. 2/6, 7, 9) și Gornea-Zomoniță (fig. 2/8, 10). Vasele au în genere corpul bombat,

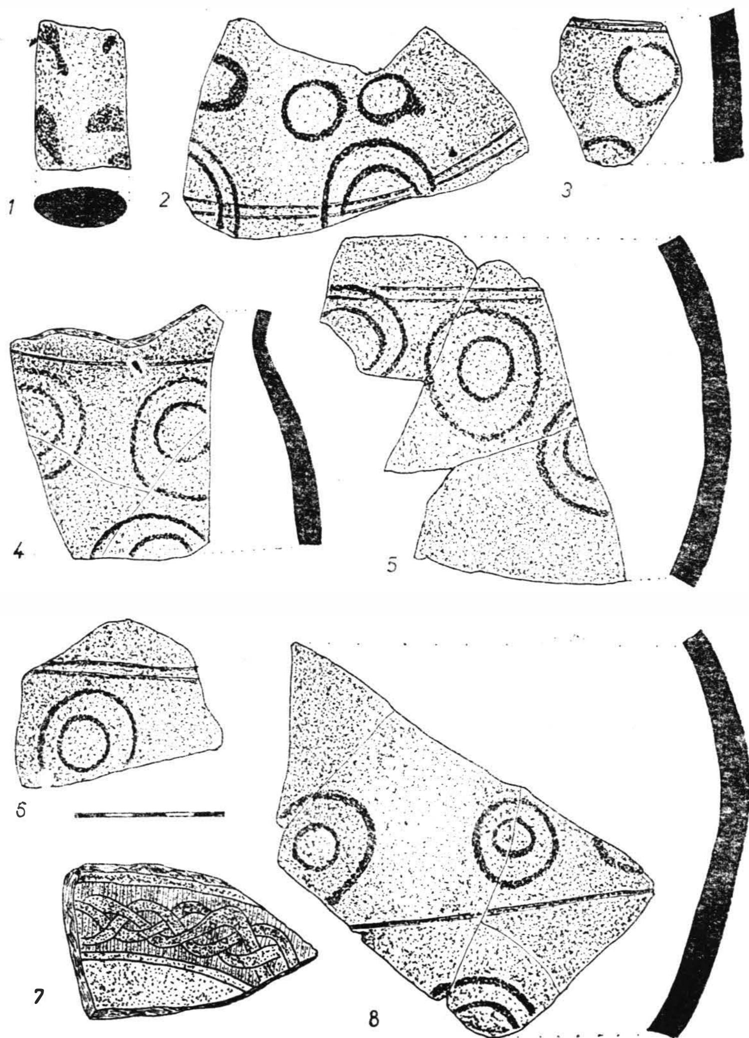

Fig. 3. Gornea-Țărmuri. Ceramică smălțuită.

gîtul rotund și prelung din el desprinzîndu-se mănușa urciorului. Pereți vasului au uneori o grosime apreciabilă (cca un centimetru), așa cum întîlnim bunăoară la exemplarele din așezarea de la Gornea-Țărmuri. Nu putem stabili dimensiunile exacte ale urcioarelor întrucît nici una din forme nu este întregibilă, ele aveau, probabil, înălțimea de cca 30—35 cm[19].

[19] C. Nicolescu și P. Petrescu, *Ceramica românească tradițională*, București, 1974, p. 36.

Cana cu o toartă este tipul de vas ce-l intîlnim în locuinţa de la Gornea-Zomoniţă (fig. 4/1). Buza este verticală, dreaptă şi legată de corpul vasului printr-un gît şănţuit. Vasul avea o toartă lată. În aşezarea de la Gornea-Ţărmuri şi de la Ilidia-Sălişte se întîlnesc fragmente provenind de la vase joase, deschise, de tipul farfuriei şi al străchinii. În aşezarea de la Gornea-Ţărmuri s-a găsit un fragment provenind de la o farfurie (fig. 3/7). Vasul a fost lucrat dintr-o pastă arsă roşu şi este acoperit numai la interior cu un smalţ verde-oliv. Din aceeaşi locuinţă provine un fragment de la o strachină cu picior inelar. Vasul a fost lucrat dintr-o pastă bună, arsă roşu, iar pe suprafaţa interioară a fost aplicat un strat de smalţ verde. Un alt tip de strachină se cunoaşte din aceeaşi locuinţă de la Ţărmuri. Buza este scurtă şi oblică, iar pe marginea exterioară este şănţuită. În zona de contact cu corpul vasului, aceasta se bombează uşor (fig. 4/2). Din aşezarea de la Ilidia-Sălişte provine un tip de strachină cu marginea înaltă şi corpul mai adînc (fig. 4/3). Ambele tipuri de străchini sînt acoperite cu un smalţ de nuanţă verde închisă.

Ornamentele, după modul de realizare, se grupează în următoarele tipuri : 1 — pictate cu angobă pe corpul vasului înainte de smălţuire ; 2 — incizate în pastă ; 3 — în relief pe corpul vasului ; 4 — aplicate pe corpul vasului. În general, marea majoritate a ceramicii smălţuite este decorată cu cercuri pictate din humă albă ori de altă nuanţă —în tehnica cu cornul. Acestea sînt dispuse în şiruri paralele pe corpul vasului (fig. 4/4), alteori în registre de cercuri concentrice (fig. 3), iar alteori chiar în registre de cercuri care se întretaie (fig. 5/3). Motivele se întîlnesc pe ceramica de la Moldova Veche, Gornea şi Ilidia. Ceea ce le diferenţiază sînt nuanţele cromatice în care au fost realizate motivele pictate. Astfel, la Gornea-Ţărmuri ele au o nuanţă albă, la Moldova Veche-Rît sînt de un galben închis, iar la Ilidia sînt de un verde deschis ceea ce le diferenţiază de fondul verde măsliniu al vaselor. Motivele acestea se întîlnesc cel mai frecvent pe urcioare. În aşezarea de la Gornea-Ţărmuri s-a găsit un gît de urcior cu smalţ verde oliv sub care apare un desen cu linii subţiri de culoare neagră în motivul de tip reţea (fig. 5/7). În aceleaşi nuanţe cromatice a fost lucrată o farfurie, doar motivul fiind diferit. Într-un chenar realizat sub formă de bandă a fost desenat motivul entrelac-ului (fig. 3/7).

Se întîlnesc apoi pe ceramica smălţuită o serie de motive comune cu ale ceramicii uzuale. Acestea sînt realizate prin incizare pe corpul vasului. Distingem astfel banda de linii paralele (fig. 5/9) acelaşi motiv combinat cu linia în val (fig. 5/10), ori combinat cu un brîu în relief crestat (fig. 2/2, 5/11). Pe torţile vaselor, îndeosebi în aşezarea de la Ilidia-Sălişte, se întîlnesc crestături alveolare dispuse în diferite motive (fig. 5/13, 14 şi 2/3). Aceleaşi motive şi acelaşi mod de realizare îl întîlnim pe numeroase vase de uz comun din aşezarea de la Ilidia. De remarcat că o parte din motivele incizate se combină cu cele pictate cu cornul.

În ceea ce priveşte motivele în relief de pe corpul vaselor, acestea se întîlnesc sub forma unor brîuri crestate, ca pe urciorul de la Zăbrani-Sătuţ, ori pe cele de la Ilidia-Sălişte. Motivele aplicate se întîlnesc sub forma unor mici butoni dispuşi în şir vertical pe toarta vasului, cum este cazul celor de la Mehadia şi Ilidia (fig. 2/4).

Smalțul ceramicii din așezările feudale din sudul Banatului este în genere de culoare verde. Desigur, în ceea ce privește nuanțele cromatice, cît și calitatea smalțului apar diferențe atît între așezări, cît și în cadrul aceleiași așezări. În locuința de la Gornea-Zomoniță cana este acoperită cu un smalț verde la exterior și pe o parte a buzei la interior.

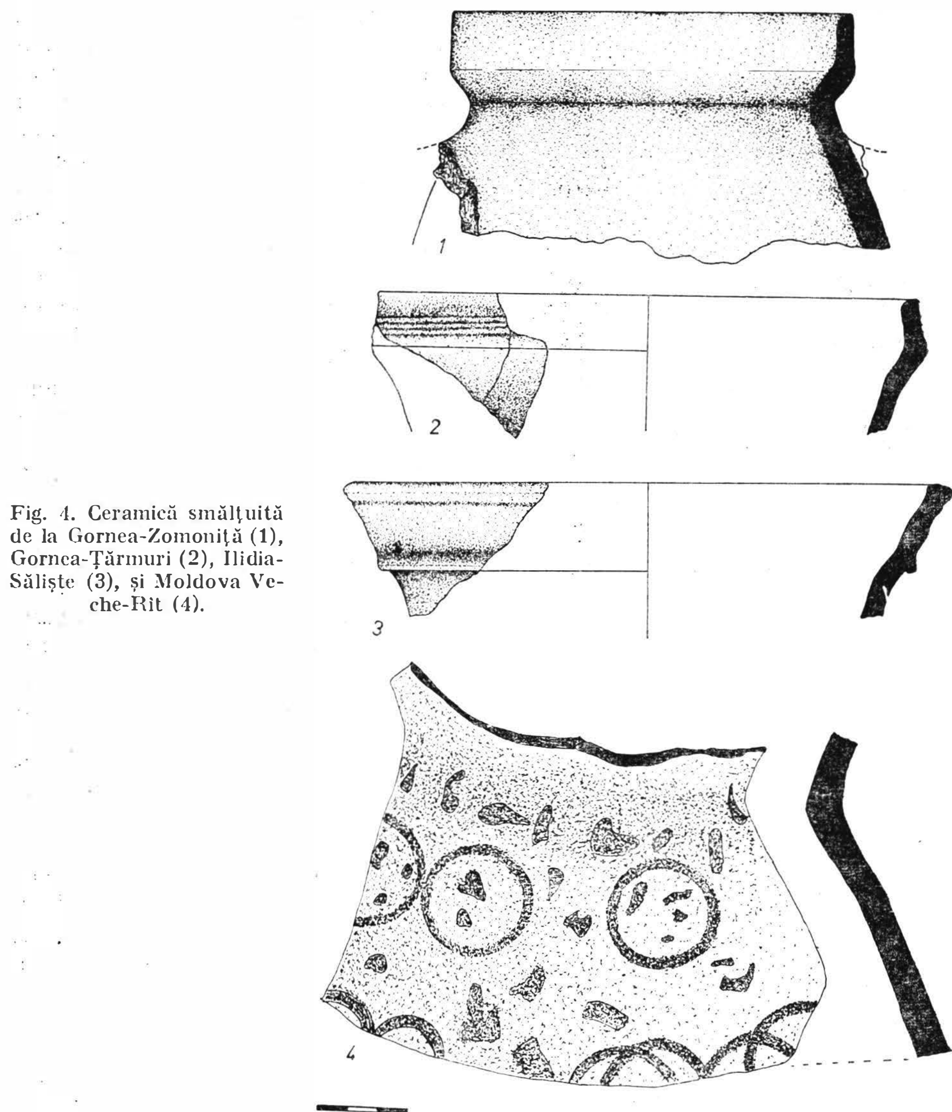

Fig. 4. Ceramică smălțuită de la Gornea-Zomoniță (1), Gornea-Țărmuri (2), Ilidia-Săliște (3), și Moldova Veche-Rit (4).

Pe ceramica din locuința B_3 de la Gornea-Țărmuri smalțul este aplicat atît la interior, cît și la exterior pe o parte din urcioarele găsite. Urcioarele lucrate din pastă arsă cenușiu au aplicat un strat de smalț fin, compact, de nuanță verde-oliv atît la interior, cît și la exterior. În ceea ce privește

vasele lucrate din pastă arsă de culoare brună, acestea au aplicat un smalţ de nuanţă verzuie doar la exterior. Stratul de smalţ a fost aplicat peste angoba albă ce acoperea corpul vasului. În aşezarea de la Moldova Veche-Rît vasele smălţuite au o nuanţă verde-oliv, fiind acoperite numai la exterior; doar un fragment de la un fund de urcior este acoperit şi la interior. Aceeaşi nuanţă verde o întîlnim pe vasele din pastă arsă roşu din aşezarea de la Ilidia-Sălişte. Vasele executate din pastă brună, din aşezarea sus-numită, au aplicat un smalţ transparent, datorită însă culorii pastei acesta pare a avea o culoare neagră mată. La Cetatea Ilidiei, smalţul aplicat pe vase are aceeaşi culoare verde însă de o nuanţă mată, diferită de cea din aşezarea de la Ilidia-Sălişte.

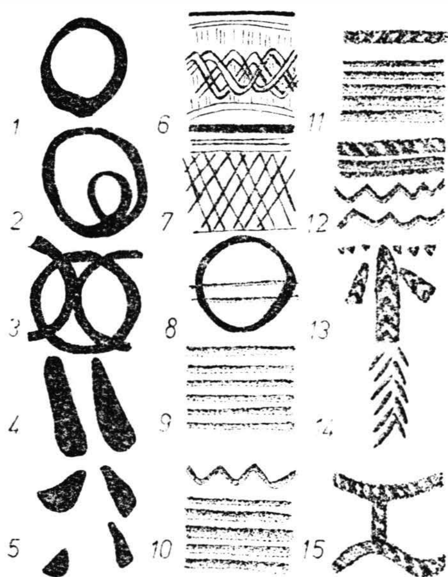

Fig. 5. Motive ornamentale pe ceramica smălţuită din sud-vestul României.

Ceramica smălţuită, cunoscută şi folosită încă din epoca romană şi romană tîrzie, se răspîndeşte din nou în regiunea Dunării de Jos odată cu veacul al X-lea[20]. În secolele XI—XIII, aria de răspîndire a acestei categorii ceramice se lărgeşte şi se diversifică. Ea se va difuza atît pe culoarul Dunării aşa cum jalonează acest drum descoperirile de la Turnu Severin[21], Gornea, Moldova Veche[22], cît şi pe arterele de comunicaţii ce străbat zona subcarpatică. În veacul al XIII-lea ceramica smălţuită se întîlneşte în cetăţile feudale[23], la curţile domneşti[24], în cadrul mănăstirilor, ajungînd pînă în inventarul locuinţelor din aşezările rurale[25].

[20] P. Diaconu şi D. Vîlceanu, *Păcuiul lui Soare*, 1, Bucureşti, 1972, p. 89 şi urm.; C. Nicolescu, *Moştenirea artei bizantine în România*, Bucureşti, 1971, p. 38—42: I. Barnea, *Dinogetia*, Bucureşti, 1972, p. 230 şi urm.

[21] Al. Bărcăcilă, Materiale, 5, 1959, p. 784—787, fig. 7—8; B. Slătineanu, *Studii de artă populară*, Bucureşti, 1972, p. 96, fig. 1, 3 şi pl. 5 a—b; M. Davidescu, BMI, 39, 1970, 3, p. 9; idem, *Monumente medievale din Turnu Severin*, Bucureşti, 1979, p. 21, 31.

[22] I. Uzum, *op. cit.*, p. 219.

[23] M. Davidescu, *op. cit.*, p. 21, 31.

[24] Ceramica cu glazură verde decorată cu cercuri de angobă albă se cunoaşte din săpăturile de la reşedinţa de la Curtea de Argeş, datată în prima jumătate a veacului al XIII-lea. cf. *Cultura bizantină în România*, Bucureşti, 1971, p. 157, categ. 234. (în continuare se va cita *Cultura bizantină*). Pentru descoperirile mai vechi de la Curtea de Argeş a se vedea V. Drăghiceanu, BCMI, 10—16, 1917—1923, p. 70, pl. 11 şi fig. 303—304, iar pentru cercetările recente L. Bătrîna şi A. Bătrîna, Cercetări arheologice, Bucureşti 1982, p. 101—102. În ceea ce priveşte ceramica găsită la Tîrgovişte a se vedea: *Cultura bizantină*, p. 166, categ. 307—310; P. Diaconescu şi C. Ionescu, Materiale, Oradea, 1979, p. 351—357.

[25] N. Constantinescu, *Coconi. Un sat din Cîmpia Română în epoca lui Mircea cel Bătrîn. Studiu arheologic şi istoric*, Bucureşti, 1972, p. 129 şi urm.; E. Busuioc şi D. Vîlceanu, SCIVA, 27, 1976, 4, p. 509—515.

Momentul apariţiei şi difuzării ceramicii smălţuite în spaţiul dintre Dunăre şi Mureş este condiţionat, la stadiul actual al cercetărilor, de contextul inventarului arheologic al locuinţelor, cît şi de analogiile de care dispunem în spațiile învecinate. Așezarea de la Gornea-Țărmuri a

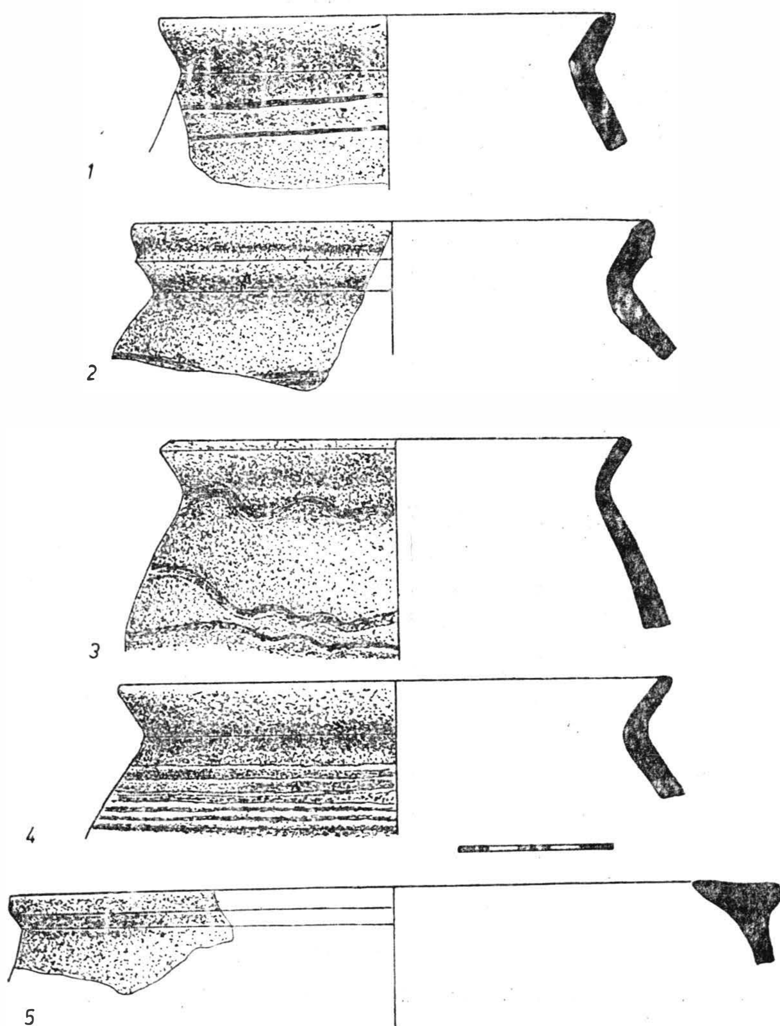

Fig. 6. Gornea-Zomoniță. Ceramică de uz comun din locuința B_7.

fost datată în secolele XI–XIII, locuirea mai intensă fiind în veacul al XII-lea. Ceramica smălţuită găsită în bordeiul 3, din aşezarea mai sus pomenită, pe baza analogiilor cu ceramica de la Capidava, Dinogetia, Păcuiul lui Soare şi a unor descoperiri din zonă, a fost datată în secolele XI–XII [26]. Ceramica smălţuită din aşezarea de la Ilidia-Sălişte este

[26] I. Uzum, *op. cit.*, p. 221.

încadrată în aceeaşi perioadă, adică secolele XI—XII. Locuirea de pe terasele Dunării de la Moldova Veche-Rît, pe baza inventarelor complexelor cercetate a fost stabilită între secolele XI—XIII. Din aceeaşi perioadă a fost datată şi ceramica smălţuită de aici [27].

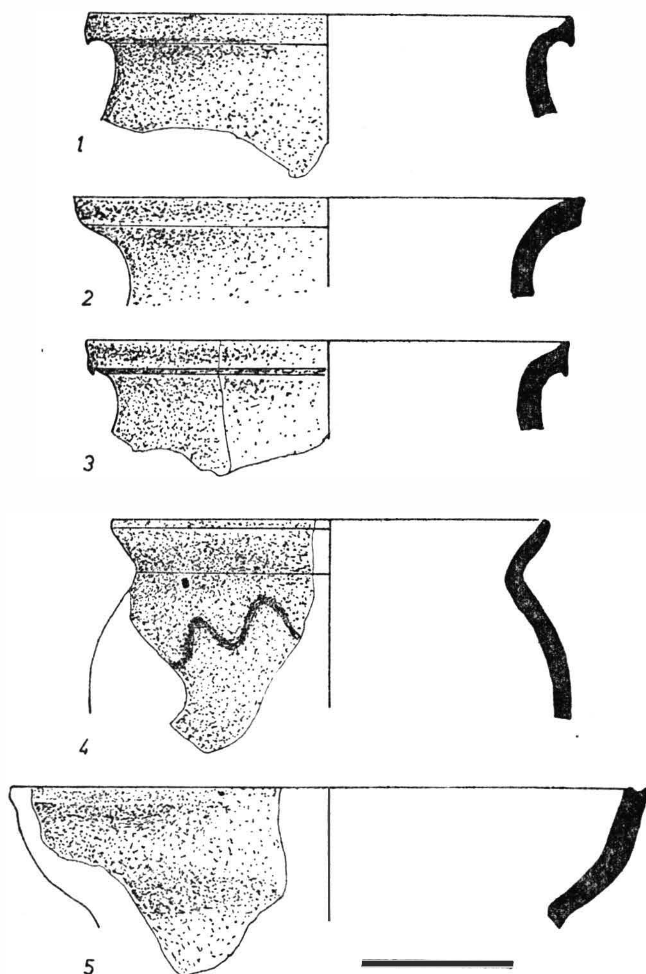

Fig. 7. Gornea-Ţărmuri. Ceramică de uz comun din locuinţa B_3.

Locuinţa B_3 de la Gornea-Ţărmuri oferă puţine elemente pentru fixarea unei datări mai strînse. Ceramica uzuală găsită alături de cea smălţuită este lucrată dintr-o pastă dură, arsă la culoarea brună, neagră, negru-brună şi mai rar cărămizie. Forma cea mai frecvent întîlnită este oala simplă fără toartă (fig. 7). Alături de aceasta se întîlnesc şi forme joase, deschise, cum sînt bunăoară strachina şi opaiţul. Fragmentele de opaiţe, cunoscute din aşezare, sînt lucrate din pastă arsă roşu şi cărămiziu, cu o ardere completă în toată structura peretelui. Înălţimea

[27] Idem, Banatica, 5, 1979, p. 250.

vasului nu depășește 2 cm, iar pe margini se observă urme de arderi [28]. Sprijinindu-ne pe datarea certă a unor locuințe de la Ilidia-Funii și Ilidia-Oblița, putem data ceramica din locuința de la Cornea-Țărmuri în veacul al XIII-lea.

Nici locuința B_2 de la Moldova Veche, unde a apărut majoritatea ceramicii smălțuite, nu aduce prin inventarul său elemente certe de datare. Ceramica uzuală din complex, din punct de vedere al facturii și formelor sale, aparține veacului al XIII-lea. În raport cu ceramica de la Gornea-Țărmuri, cea de la Moldova Veche reprezintă un aspect mai evoluat. Se remarcă penetrația unei ceramici de mai bună factură, lucrată din pastă arsă la roșu alături de ceramica tradițională mai grosieră. Vasele acestea de ceramică roșie, care se apropie din punct de vedere al facturii de ceramica smălțuită, reprezintă sigur produsele unor ateliere specializate. Atît în locuințele de la Gornea, cît și în cele de la Moldova Veche lipsesc cazanele de lut, ceea ce plasează locuințele într-o perioadă ulterioară secolului al XII-lea.

Locuința de la Ilidia-Săliște, în care s-a găsit ceramica smălțuită, a cunoscut mai multe refaceri succesive. În etapa finală de locuire, datată în secolul al XIII-lea, se plasează și descoperirile cu ceramică smălțuită. Ea se întîlnește și în cursul veacului următor atît în cadrul așezării, cît și la cetatea feudală.

Cea mai timpurie apariție a ceramicii smălțuite în zona de sud a Banatului, la stadiul actual al cunoștințelor, se dovedește a fi cea găsită la Gornea-Zomoniță, datînd din secolele XI—XII. În locuința B_7, care este de fapt o locuință atelier, întrucît în colțul ei sud-estic s-a aflat un cuptor metalurgic, s-a găsit ceramică cu smalț verde alături de ceramică uzuală, zgură și minereu. Atît din punct de vedere al facturii, cît și al smalțului, aceasta se diferențiază față de ceramica similară de la Gornea-Țărmuri ori de la Moldova Veche și Ilidia. Ea își găsește analogii apropiate în descoperirile de la Biharia care sînt datate în veacurile XI—XII. Urciorul smălțuit decorat cu brîuri în relief de la Zăbrani-Sătuț se circumscrie în aceeași epocă. Dealtfel, penetrația ceramicii smălțuite pe culoarul Dunării, în zona de vest a țării noastre, în perioada sus-menționată, era de așteptat în lumina descoperirilor mai vechi de la Drobeta Turnu-Severin [29].

Cele mai timpurii descoperiri de urcioare cu smalț verde, decorate cu cercuri de angobă albă ori de altă nuanță, care în așezările din sudul Banatului constituie majoritatea ceramicii smălțuite, se plasează în prima jumătate a veacului al XIII-lea. În așezarea de la Păcuiul lui Soare, urcioarele decorate cu cercuri din angobă albă au apărut în locuințe datate din veacul al XIII-lea și pînă în prima jumătate a secolului următor [30]. La Coconi și la Tîrgoviște, acestea au fost atribuite veacului al XIV-lea [31]. Descoperirile similare de la Drobeta Turnu-

[28] Cu privire la opaițele din secolele XIII—XIV a se vedea P. Diaconu și S. Baraschi, *Păcuiul lui Soare*, II, București, 1977, p. 66, pl. 9; E. Busuioc și D. Vîlceanu, *op. cit.*, p. 504, fig. 4/6.

[29] C. Nicolescu și P. Petrescu, *op. cit.*, p. 36 și notele 107, 108.

[30] C. Nicolescu și R. Popa, Dacia, N.S., 9, 1965, p. 338, fig. 1 a; P. Diaconu și S. Baraschi, *op. cit.*, p. 96, fig. 80.

[31] N. Constantinescu, *op. cit.*, p. 140, pl. 48/8, 11—13; P. Diaconescu și C. Ionescu, *op. cit.*, p. 356.

Severin şi Cetatea Grădeţului aparţin veacului al XIII-lea [32]. În zonele vecine Banatului de la sudul Dunării, motivele cu cercuri de angobă aşternută sub smalţ au fost folosite de meşterii olari în diverse combinaţii, aşa cum se întîlnesc pe ceramica de la Ribnica [33]. Nu cunoaştem deocamdată descoperiri similare în cadrul ceramicii smălţuite de pe teritoriul Ungariei.

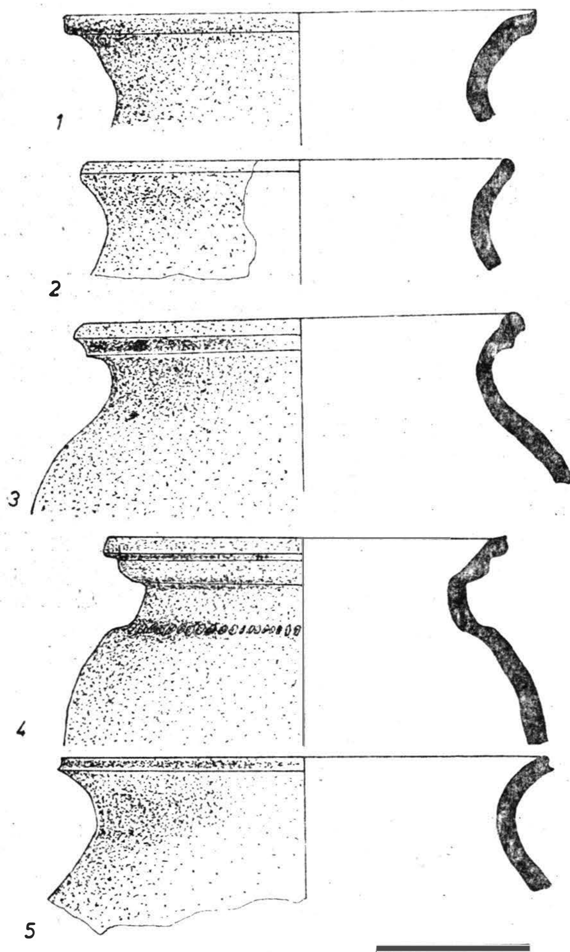

Fig. 8. Moldova Veche-Rit. Ceramică de uz comun din locuinţa B_2.

Originea ceramicii smălţuite pictate cu cornul trebuie căutată, fără îndoială, în centrele bizantine de producţie [34]. Vasele smălţuite ornamentate în acest mod se cunosc ca provenind de la Constantinopol şi

[32] M. Davidescu, *op. cit.*, p. 21, 31.

[33] D. Minić, Balcanoslavica, 3, 1974, p. 69, pl. 6/10. Cu privire la folosirea motivului cercurilor, fie pictate fie incizate în cadrul olăriei medievale din Serbia, a se vedea M. Bajalović şi H. Pešić, ZborNM, 9–10, 1979, p. 470–473, fig. 2.

[34] C. Nicolescu şi Radu Popa, *op. cit.*, p. 338; P. Diaconu şi S. Baraschi, *op. cit.*, p. 98.

Pergamon [35]. Sigur, încă din veacurile XI—XII dar îndeosebi în cursul veacului al XIII-lea procedeul smălţuirii a fost asimilat de meşterii locali, apărînd astfel o serie de centre de olărie dincolo de hotarele Imperiului bizantin. În acest fel, la începutul veacului al XIV-lea, în Valea Moraviei şi a Dunării funcţionau mai multe centre de olărie care asimilaseră tehnica smalţului [36]. Şi în spaţiul nord-dunărean, în mediul feudal românesc, funcţionau ateliere ce cunoşteau folosirea smalţului. Un astfel de atelier a funcţionat la Coconi şi Curtea de Argeş [37]. Pentru ceramica smălţuită din aşezările bănăţene, nu se pot deocamdată preciza centrele de producţie din care provine. În aşezarea rurală de la Gornea-Ţărmuri a fost cercetat un atelier de olărie, dar care producea numai ceramică uzuală [38]. În stadiul actual al cercetărilor atelierele nord-dunărene par să producă ceramică smălţuită doar începînd din veacul al XIV-lea. Asemenea ateliere se pare că funcţionau în centrele feudale importante ale vremii, ori în aşezările cu caracter urban [39].

Cercetările arheologice au pus în evidenţă date importante cu privire la etapele penetraţiei şi răspîndirii ceramicii smălţuite în spaţiul vestic al României. Prezenţa ei în aşezările de pe linia Dunării, în veacul al XI-lea, este dovedită prin descoperirile mai vechi, de la Drobeta Turnu-Severin ori mai recente, de la Gornea. În veacurile XII—XIII ea este vehiculată în tot spaţiul vestic al României din zona deluroasă din sudul Banatului, pe Valea Mureşului şi pînă în regiunea Crişurilor. Ceramica cu smalţ verde decorată cu cercuri de angobă albă constituie un lot numeros şi relativ uniform în cadrul ceramicii smălţuite descoperite în aşezările din regiunea bănăţeană a Dunării, ce îşi află corespondentul în descoperirile similare de la Dunărea de Jos răsăriteană, fapt explicabil al acestei similitudini fiind influenţa comună ce o suferă cele două zone din partea civilizaţiei bizantine [40].

GLASIERTE KERAMIK BIZANTINISCHER MACHART IM SÜDWESTEN RUMÄNIENS

ZUSAMENFASSUNG

Die archäologischen Grabungen konnten im Raum zwischen Donau und Marosch eine grosse Zahl frühfeudaler Siedlungen ausmachen. Die glasierte Keramik kam vorrangig in den Wohnungen der untersuchten Siedlungen zutage (Abb. 1). Die Mehrheit der Entdeckungen sind in

[35] O. Wulff, *Altchristliche und mittelalterliche byzantinische und italienische Bildwerke*, II, Berlin, 1911, pl. 28, nr. 2 205; W. F. Volbach, *Mittelalterliche Bildwerkle aus Italien und Byzanz*. Bildwerke des Kaisers Fridrich Museums, Zweite Auflage, Berlin und Leipzig, 1930, p. 231, pl. 31, numerele 6 325, 6 326, 6 329, 9 544, 9 548, 9 550.

[36] M. Bajalović şi H. Pešić, Starinar, 30, 1979, p. 49—52; D. Minić, Starinar, 30, 1979, p. 46—47.

[37] L. Bătrîna şi A. Bătrîna, *op. cit.*, p. 101, pl. 3. Atelierul datează din secolul al XIV-lea.

[38] I. Uzum şi D. Ţeicu, *op. cit.*, p. 296.

[39] Radu Popa, Studii, 17, 1964, 1, p. 107, şi urm.; P. Diaconu şi S. Baraschi, *op. cit.*, p. 30—32. L. Bătrîna şi A. Bătrîna, *op. cit.* pl. 3.

[40] R. Teodorescu, *Bizanţ, Balcani, Occident la începuturile culturii medievale româneşti (secolele X—XIV)*, Bucureşti, 1974, p. 330 şi urm.

Südbanat konzentriert, in den Siedlungen von Gornea, Moldova Veche, Ilidia. In der Nordbanater Ebene fand man glasierte Keramik in der Siedlung von Zăbrani-Sătuţ. Sie weist Besonderheiten auf von Standpunkt der verwendeten Paste, der Brennung und Glasierung.

Die Paste, aus der die Keramik hergestellt ist, ist von guter Qualität und auf schnellaufendem Rad gearbeitet. Ihre Farbe reicht von ziegelrot über bräunlich bis bräunlich-ziegelrot und grau. Die Glasur der Keramik aus den Siedlungen und Festungen des Südbanat ist grün. Die Farbnuancen und die Qualität der Glasur sind in den verschiedenen Siedlungen unterschiedlich, aber auch im Rahmen derselben Siedlung gibt es Abweichungen.

Mit Ausnahme des Krugs, der in der Nekropole von Gornea-Ţîrchevişte (Abb. 2/5) gefunden wurde, ist alle andere glasierte Keramik fragmentär. Die häufigsten vorgefundenen Formen sind der Krug (Abb. 2/6, 7,9), die Kanne (Abb. 4/1) und die Schüssel (Abb. 4/2,3). Als meistverwendetes Ornament der Keramik mit grüner Glasur erscheinen Kreise mit weisser oder andersfarbiger Angobe. Dieses Motiv ist in parallelen Strängen geordnet, die sich manchmal überschneiden (Abb. 5/1,3). Neben aufgemalten Motiven gibt es auch eingeritzte, die mit denen auf der Gebrauchskeramik identisch sind (Abb. 5/9, 10). Die beiden Motive sind manchmal auf dem Corpus des Gefässes kombiniert (Abb. 5/8). Eine andere Kategorie von Ornamenten sind jene, die auf das Gefäss angebracht wurden und im Relief erscheinen (Abb. 2/2,5).

Die Keramik mit grüner Glasur, die mit Kreisen geschmückt ist, und aus den Siedlungen von Gornea, Moldova Veche und Ilidia stammt wird auf das XIII. Jahrhundert datiert. Am frühesten erschien sie — bisherigen Forschungen zufolge — im Südbanat in der Siedlung von Gornea — Zomoniţă (XI—XII). Die Funde aus dem Banater Raum weisen Analogien auf mit der Keramik aus den zeitgenossischen Siedlungen und Befestigungen der angrenzenden Gegenden von Biharea, Drobeta — Turnu Severin, Curtea de Argeş, Coconi und Păcuiul lui Soare.

ABBILDUNGVERZEICHNIS

Abb. 1. Karte der Verbreitung der glasierten Keramik im Westen und Südwesten Rumäniens: 1 — Moldova-Veche (Kreis Karasch-Severin), 2 — Gornea (Kreis Karasch-Severin), 3 — Drobeta — Turnu Severin (Kreis Mehedinţi), 4 — Orşova (Kreis Mehedinţi), 5 — Ilidia (Kreis Karasch Severin), 6 — Socolari (Kreis Karasch Severin), 7 — Ghertenis (Kreis Karasch Severin), 8 — Zăbrani (Kreis Arad), 9 — Biharea (Kreis Bihor), 10 — Mehadia (Kreis Karasch Severin), 11 — Voivozi (Kreis Bihor).

Abb. 2. Glasierte Keramik von Ilidia-Sălişte (1—4,6, 7, 9) und Gornea Zomoniţă (8, 10) sowie Gornea-Ţîrchevişte (5).

Abb. 3. Gornea-Ţărmuri. Glasierte Keramik.

Abb. 4. Glasierte Keramik von Gornea-Zomoniţă (1), Gornea-Ţărmuri (2) Ilidia-Sălişte (3) und Moldova Veche-Rit (4).

Abb. 5. Verzierungsmotive auf der glasierten Keramik aus dem Südwesten Rumäniens.

Abb. 6. Gornea-Zomoniţă. Gebrauchskeramik aus der Wohnung B_7.

Abb. 7. Gornea-Ţărmuri. Gebrauchskeramik aus der Wohnung B_3.

Abb. 8. Moldova Veche-Rit. Gebrauchskeramik aus der Wohnung B_2.

NOI TOPOARE DE ARAMĂ DIN NORD-ESTUL OLTENIEI (II)

DE

GH. I. PETRE-GOVORA

În colecția muzeului Govora Băi, în ultima vreme, a mai intrat o serie de topoare din cupru, descoperite în zona jud. Vîlcea, dintre care două exemplare de tipul topoarelor cu brațele opuse, iar alte două cu un tăiș și cu gaură de înmânușare transversală. Dintre topoarele cu brațele opuse, primul exemplar (fig. 1/1) a fost descoperit întîmplător în punctul „La Plutonier" din com. Prundeni de către muncitorul Gh. Andronie, cu

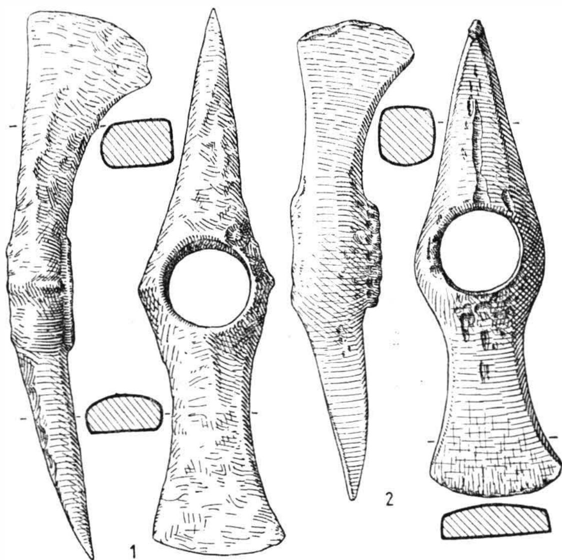

Fig. 1. Topoare de aramă cu brațele „în cruce". 1 Prundeni; 2 Racovița.

ocazia unor săpături în anul 1978. Toporul este bine conservat, a avut inițial o patină de culoare verzuie înlăturată de descoperitor, care a șlefuit și suprafețele ambelor tăișuri. Exemplarul are un profil longitudinal, ușor curbat spre partea inferioară. Tubul de înmânușare are un manșon inelar, ușor accentuat în partea superioară. Dimensiuni : lungime totală 0,21 m, diam. găurii de înmânușare 0,032 m, greutate 0,747 kg.

Cel de-al doilea topor (fig. 1/2) a fost găsit întîmplător de locuitorul Gh. Paroș, pe viroaga unui pîrîiaș, în punctul „Gruiul Lupului" din com. Racovița, prin anul 1960. Piesa își păstrează patina verzuie și cîntărește 0,802 kg. Are brațele relativ scurte avînd lungimea totală 0,18 m.

SCIVA, tomul 34, nr. 3, București, iulie—septembrie 1983, p. 287—289

Topoarele de la Prundeni și Racovița, aparțin tipului Jászladány, care, în linii generale, indiferent de varianta lor tipologică, au fost încadrate în perioada corespunzătoare culturilor Bodrogkerestur și Cucuteni AB și B[1]. Toporul de la Prundeni, descoperit în mediul culturii Sălcuța IV de la Orlești[2] poate fi încadrat în varianta Orșova[3], tipologic avînd analogii cu piesa de la Obogeni[4], cu una din piesele de la Coțofenii din Dos (Dolj)[5], cu piesa din jud. Olt[6], cu toporul de la Padina Mare (Mehedinți)[7] și cu cele două exemplare de la Drobeta-Turnu Severin[8].

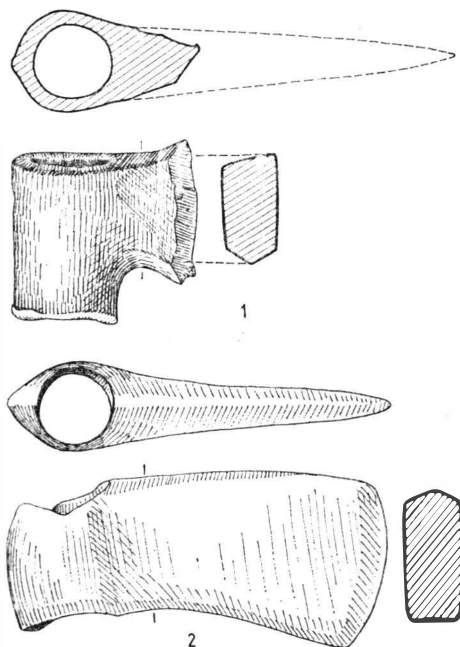

Fig. 2. Topoare de aramă cu gaură de înmănușare transversală. 1 Blănoi-Racovița; 2 Olănești.

Toporul de la Racovița ar putea aparține variantei Petrești[9] prezentînd analogii și cu piesa de la Dobriceni[10], precum și cu toporul de la Lopadea-Veche (jud. Alba) descoperit în mediul culturii Coțofeni[11]. Tipologic el poate avea analogii și cu toporul de tipul Tg. Ocna descoperit la Bungetul de Sus (jud. Dîmbovița) în mediul aspectului Brătești[12] documentat în ultima vreme pînă în zona Tigveni din jud. Argeș[13], ca urmare a mișcărilor tribale din perioada eneolitică, dislocate și împinse în aceste zone de purtătorii culturii Cernavoda I[14].

Dintre topoarele cu gaură de înmănușare transversală pe care le prezentăm, primul (fig. 2/1) a fost decoperit întîmplător tot de locuitorul Gh. Paroș în anul 1970 în punctul „La Răzoare"

[1] Bibliografie selectivă: Al. Vulpe, SCIV, 15, 1964, 4, p. 457–466, idem, *Die Äxte und Beile in Rumänien*, II, München, 1975, p. 45, idem SCIV, 24, 1973, 2, p. 226 și urm.; Fr. Schubert, Germania, 43, 1965, 2, p. 274; Ersilia Tudor, SCIV, 23, 1972, 1, p. 19 și urm.

[2] Gh. I. Petre, RevMuz, 2, 1969, p. 156.

[3] A. Vulpe, SCIV, 24, 1973, 2, p. 224; idem, *Äxte u. Beile*..., II, p. 39 și urm.

[4] Gh. Petre, SCIVA, 27, 1976, 2, p. 261, fig. 1/1.

[5] A. Vulpe, *op. cit.*, nr. 115.

[6] *Ibidem*, nr. 126.

[7] O. Toropu, RevMuz, 2, 1965, p. 167, A. Vulpe, *op. cit.*, nr. 114. Într-o periegheză făcută de autor la inițiativa lui Al. Miulescu din Cortățel, Mehedinți, a fost descoperită în zonă cultura Sălcuța IV în punctele: „La Cișmea", „Valea Anilor" și „Stupina lui Micioală".

[8] *Ibidem*, nr. 112, 113.

[9] A. Vulpe, *op. cit.*, p. 41.

[10] A. Dumitrașcu și Gh. Manea, SCIVA, 29, 1978, 3, p. 433, fig. 1.

[11] A. Vulpe, *op. cit.*, nr. 1501, Valeriu Lazăr, SCIVA, 25, 1974, 1, p. 120 și urm. fig. 2.

[12] Ion Chicideanu, SCIV, 21, 1973, 3, p. 521, fig. 1/2, A. Vulpe, *Äxte u. Beile*..., II, nr. 232.

[13] Ersilia Tudor, *op. cit.*, p. 52.

[14] P. Roman, Dacia, N.S., 15, 1971, p. 128 și urm. A. Vulpe, *Congr. IX UISPP Nice*, Coll. XXIII, p. 147.

din satul Blănoi, com. Racoviţa în timpul săpării unei gropi, unde am identificat o aşezare de tip Glina, recoltînd cu ocazia cercetărilor de suprafaţă[15] şi cîteva fragmente ceramice, unele decorate cu motivul găurilor buton.

Toporul mutilat ulterior de către descoperitor a fost masiv, cu lama lată şi turnat în formă bivalvă cu partea superioară deschisă. Secţiunea lamei este pentagonală. Reconstituit, toporul pare a fi avut circa 0,17 m lungime. Piesa se încadrează în grupa topoarelor de cupru cu gaură de înmănuşare transversală de tipul Dumbrăvioara[16], situate din punct de vedere cronologic la sfîrşitul Bronzului timpuriu[17].

Al doilea topor cu gaură de înmănuşare transversală, foarte probabil de aramă, provine de la Olăneşti, punctul „Valea Argelelor[18].

Piesa este masivă, fiind învelită într-o patină verde-închis cu o porţiune brun-închis pe una din feţe. Lama este uşor curbată, iar spre tăiş se lăţeşte. Secţiunea lamei este pentagonală, cu vîrful pentagonului în partea superioară, dovedind astfel că toporul a fost turnat într-o formă bivalvă, deschisă în partea inferioară. Piesa a fost în mare măsură finisată, tăişul şi muchia tubului de înmănuşare fiind prelucrate cu grijă. Lung.: 0,144 m, greutate 0,750 kg.

Toporul de la Olăneşti este de tip Corbasca[19] ale cărui exemplare, destul de puţine la număr, se întîlnesc cu precădere în jumătatea apuseană a spaţiului carpato-dunărean. Pe temeiuri de ordin tipologic piesele de tip Corbasca trebuie să fie cel puţin în parte contemporane cu cele de tip Dumbrăvioara, deci să dateze din perioada timpurie a epocii bronzului românesc. Toporul de la Olăneşti provine deci, probabil, dintr-un mediu cultural Glina, ca şi piesa de tip Dumbrăvioara descrisă mai sus.

NOUVEAUX HACHES EN CUIVRE AU NORD-EST DE L'OLTÉNIE

RÉSUMÉ

L'auteur signale la découverte récente de quelques haches de cuivre dans le nord-est de l'Olténie. Deux de ces pièces sont des haches-herminettes du type Jászladány : l'exemplaire de Prundeni (fig. 1/2) peut s'encadrer dans le variante Orşova, tandis que celui de Racoviţa (fig. 1/1) appartient à la variante Bradu.

Le fragment de hache mis à jour à Blănoi-Racoviţa (fig. 2/1), dans le cadre d'un établissement de type Glina, se rattache au groupe des haches à collet transversal, du type Dumbrăvioara. La hache d'Olăneşti (fig. 2/2) est du type Corbasca. Les deux pièces sont très probablement de cuivre. On n'a pas procédé à leur analyse.

EXPLICATIONS DES FIGURES

Fig. 1. Haches-herminettes de cuivre ; 1. Prundeni ; 2. Racoviţa.
Fig. 2. Haches de cuivre à transversal ; 1. Blănoi — Racoviţa ; 2 Olăneşti.

[15] La periegheza efectuată de noi a luat parte şi P. Bardaşu de la arhivele statului R. Vîlcea.

[16] A. Vulpe, *Äxte u. Beile in Rumänien*, I, München, 1970, p. 31.

[17] *Ibidem*, p. 32.

[18] Piesa se află în posesia prof. C. Drăguşin, căruia îi mulţumim şi pe această cale pentru faptul de a ni-l fi pus la dispoziţie spre publicare.

[19] A. Vulpe, *op. cit.*, p. 29—30.

„MARCĂ DE OLAR" AVÎND CA REPREZENTARE UN CAL

DE

PETRE DIACONU

Pe plaja cetății din insula Păcuiul lui Soare s-a găsit, între altele, jumătatea unui fund de vas avînd pe fața exterioară ca „marcă de olar" o reprezentare zoomorfă. Vasul căruia îi aparține fundul cu „marcă de olar" face parte din categoria oalelor fără torți; el a fost modelat la roata de mînă, dintr-o pastă nisipoasă foarte fină și bine aleasă, caracteristică ceramicii de la Păcuiul lui Soare din a doua jumătate a secolului al XI-lea. Vasul, fiind ars oxidant, a căpătat culoarea roșie-cărămizie. Diametrul, reconstituit, al fundului măsoară 0,075 m. Marca de olar este reprezentată de silueta unui cal cu capul spre dreapta (fig. 1).

După cunoștințele noastre această reprezentare se mai întîlnește, sub forma de „marcă de olar", pe teritoriul țării noastre, o singură dată și anume la Dinogetia-Garvăn (fig. 2). Exemplarul de la Dinogeția-Garvăn este publicat[1], fără a se arăta însă că-i vorba de figura unui cal.

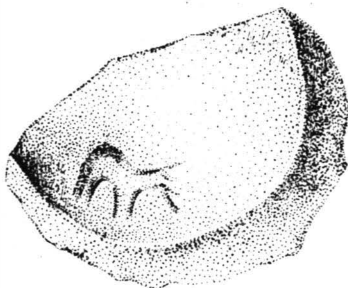

Fig. 1. Marcă de olar de la Păcuiul lui Soare.

Fig. 2. Marcă de olar de la Dinogetia-Garvăn.

Ce-i drept, asemenea cai se întîlnesc, săpați în pastă crudă, și pe fundul unor căldări de lut din secolele al XI-lea — al XII-lea, descoperite la Răducăneni, lîngă Huși, în Moldova[2], cu precizarea, însă, că aici ei n-au funcție de marcă de olar. De menționat că în complexul mănăstiresc de la Basarabi (Murfatlar), jud. Constanța, datat de către noi către sfîrșitul

---

[1] Maria Comșa, în *Dinogetia. I. Așezarea feudală timpurie de la Bisericuța-Garvăn* București, 1967, p. 211, fig. 135/38.

[2] Dan Gh. Teodor, SCIV, 14, 1963, 1, p. 197, 199, fig. 2/1–2; Cf. Petre Diaconu, Dacia, N.S., 8, 1964, p. 251, fig. 2/3, p. 253, fig. 3/1–2.

SCIVA, tomul 34, nr. 3, București, iulie-septembrie 1983, p. 290–293

veacului al X-lea[3], se găsesc, scrijelați pe pereții de cretă ai încăperilor, numeroși cai[4].

În sfîrșit, să mai notăm că tot cai par a fi reprezentările, sub forma unor mărci de olar, găsite în R. P. Bulgaria, la Tîrgoviște[5], Iatrus-Crivina[6] și Silistra[7].

Despre originea tehnicii mărcilor de pe fundul vaselor, din epoca medievală, și funcția acestora s-a scris extrem de mult[8]. În privința originii lor exista pînă de curînd aproape un consens că ele sînt de tradiție slavă și că, din acest punct de vedere, mărcile de olar constituie un atribut al ceramicii slave. Descoperirea însă a unor vase de lut din epoca romană tîrzie în Noricum, cum și prezența unor semne reliefate pe fundul recipientelor de sticlă, de asemenea romane, ne-a determinat, cu ani în urmă, să socotim că tradiția ștampilărilor vaselor ceramice în epoca medievală timpurie vine din lumea antichității romane și că această tehnică s-a răspîndit în aria culturii slave prin intermediul populației romanizate[9].

Opinia noastră a fost preluată apoi de Maria Comșa[10], care a adus și alte dovezi privitoare la sorgintea romană a obiceiului realizării semnelor în relief pe fundul vaselor de lut din epoca medievală de început.

Mai greu este de definit funcția mărcilor de olar. În privința aceasta s-au emis fel de fel de păreri[11], fără a se ajunge, nici pînă în zilele noastre, la un punct de vedere comun. Sigur este că așa zisele „mărci de olar” au fost aplicate pe fundul vaselor de către olarii înșiși, după cum tot așa de sigur este că unele dintre ele au o semnificație cultuală.

În problema care ne interesează mai important e de a se stabili dacă există o relație între o populație anume și reprezentările de semne, în cazul nostru, ale cailor.

Vorbind despre realitățile arheologice de la Basarabi, I. Barnea susține că „frecvența reprezentărilor de cai presupune în primul rînd prezența la Basarabi a unei populații de stepă, cu cultura și obiceiurile ei proprii, poposită cel mai probabil din stepele nord-pontice”. Și, în

---

[3] Petre Diaconu, Studii, 15, 1962, 5, p. 1 218 — 1 219 ; Idem, Dacia, N.S., 6, 1962, p. 320 — 321.

[4] I. Barnea, DID, III, 1971, p. 206, fig. 55 (jos); p. 207, fig. 36 (jos), p. 208, fig. 57.

[5] D. Ovcearov, Muzei i Pameatnici na kulturata, 9, 1969, 1, p. 3 — 6, *apud* Ludmila Dončeva-Petkova, *Znaci vŭrhu arheologičeski pameatnici ot srednevekov na Bălgaria VII — X vek*, Sofia, 1980, p. 48.

[6] Ludmila Dončeva-Petkova, *op. cit.*, p. 48 și 183, pl. XLI/17.

[7] *Ibidem*, pl. XLI/15.

[8] Vezi bibliografia de rigoare la Petre Diaconu, în *Capidava*, I, București, 1958, p. 215 — 226 ; idem, *Păcuiul lui Soare. Cetatea bizantină*, I, București, 1972, p. 131 — 136. Vezi și bibliografia de acolo ; Maria Comșa, *op. cit.*, p. 205 — 221 și bibliografia citată ; Ludmila Dončeva-Petkova, *op. cit.*, p. 24 — 27 și bibliografia respectivă.

[9] Petre Diaconu, RRH, 5, 1966, 3, p. 489, nota 14.

[10] Ultima luare de poziție a Mariei Comșa este consemnată în *Cultura materială veche românească (Așezările din secolele VIII — X de la Bucov Ploiești)*, București, 1978, p. 96. În legătură cu punctul de vedere al autoarei citate, vezi și precizările noastre din SCIVA, 30, 1979, 3, p. 472, nota 13.

[11] Vezi *supra*, nota 8.

continuare, autorul citat socoate că această populaţie pare a fi bulgară, pecenegă sau de alt „neam turanic"[12].

Părerea lui I. Barnea nu poate fi acceptată, însă, de vreme ce marea majoritate a semnelor figurate la Basarabi vine din lumea romană[13], pe de o parte, iar reprezentarea cailor era o practică curentă în secolele II—VI, pe de altă parte. Reprezentarea siluetelor de cai se întîlneşte pe însăşi ceramica romană. Şi aici avem în vedere un vas de lut din sec. II—III, descoperit la Locusteni, în Oltenia, pe umerii căruia sînt scrijelaţi în pasta arsă doi cai cu capetele întoarse spre dreapta[14], unele cărămizi de genul celor făcute la Utus[15] avînd de asemenea pe faţa lor silueta unor cai, sau o altă cărămidă de la Novae, avînd ca reprezentare un cal cu capul întors spre stînga[16]. Totdeodată nu trebuie să se uite cît de mult era răspîndit în ţinuturile noastre cultul călăreţului danubian.

Astfel prezentîndu-se lucrurile, devine limpede că originea figurării calului ca marcă de olar, în regiunile noastre, nu poate fi căutată decît tot în lumea provincial-romană din ţinuturile dunărene. În privinţa aceasta este semnificativ faptul că cele cinci „mărci de olar" reprezentînd figuri de cai, cunoscute nouă pînă în clipa de faţă, s-au găsit în aşezări arheologice aflate pe malul Dunării (Dinogetia-Garvăn, Păcuiul lui Soare şi Silistra) sau în imediata apropiere a acesteia (Iatrus-Crivina şi Tîrgovişte).

Evident, se poate obiecta că reprezentări de cai (dar nu ca mărci de olar) se întîlnesc frecvent şi în părţile de nord şi de răsărit ale mării Negre. În acest caz, însă, este posibil ca acele reprezentări să aibă o altă origine, legată, într-adevăr, de populaţiile de stepă; dar aceasta numai în situaţia în care se va dovedi că acolo nu-i vorba de o „influenţă", ca atîtea altele, venită din părţile vest-pontice, sau chiar de la Chersones[17].

Oricum ar fi, trebuie să se reţină că „marca de olar" prezentată mai sus, se înscrie în seria unor reprezentări caracteristice, deocamdată, numai regiunii Dunării Inferioare.

---

[12] I. Barnea, *op. cit.*, p. 229. În cazul de faţă se scapă din vedere rolul şi caracterul psihopomp al calului în mitologia poporului nostru. Pentru a ne explica vom atrage atenţia că şi astăzi, în anumite sate de pe malurile Dunării Inferioare, pe data de 17 februarie (ziua sf. Teodor Tiron) se sărbătoreşte ziua calului. În această zi caii sînt ţesălaţi, pieptănaţi cu grijă, iar harnaşamentului i se adaugă mărgele de diferite culori, clopoţei şi panglici. Mînjilor li se împletesc cozile în bucle. Spre ora prînzului stăpînii cailor se adună la marginea satului pe un loc viran şi, încălecînd, fac întreceri de călărie. În treacăt vom aminti că în complexul arheologic de la Basarabi există o reprezentare a sf. Teodor Tiron cu lancea în mîna dreaptă şi scutul în stînga jos (vezi Petre Diaconu, Pontica, 14, 1981, p. 377).

[13] Cf. Petre Diaconu, Revista de istorie, 33, 1980, 4, p. 767—771. Avem în vedere reprezentările antropomorfe şi zoomorfe (oranţi, iepuri, clini, lupi, păuni afrontaţi şi alte păsări) şi reprezentările diferitelor semne (labirintul, fascia, pătratul cu două diagonale, crucea în diferite variante, pentagrama etc.).

[14] Gh. Popilian, *Necropola daco-romană de la Locusteni*, Craiova, 1980, p. 131, pl. VIII, M. 49 şi p. 20.

[15] Emilian Popescu, *Inscripţiile greceşti şi latine din secolele IV—XIII descoperite în România*, Bucureşti, 1976, p. 305, nr. 293.

[16] D. Dimitrov, M. Čičikova, B. Sultov, A.C. Dimitrov, Izvestija Institut, 28, 1965, p. 59, fig. 29.

[17] Oricum, la Chersones asemenea reprezentări sînt extrem de frecvente pe cărămizile de construcţie (vezi A. L. Iakobson, MIAMoscova, 17, 1950, p. 124, p. I/1—14, p. 125, pl. II/15—21, p. 148, pl. 20/69—71, p. 149, pl. 21/68—74, 76—78, p. 151, pl. 22/59—61. Întrucît stratigrafia de la Chersones nu este bine precizată, nu-i exclus ca unele dintre aceste reprezentări să dateze chiar din secolul al IX-lea. Cîteva dintre ele sînt publicate de acelaşi autor în lucrarea *Keramika i keramičeskoe proizvodstvo srednevekovyi Tavrike*, Leningrad, 1979, p. 66, fig. 38/1—21, p. 68, fig. 40/1, p. 69, fig. 41/1—3.

MARQUE DE POTIER RÉPRÉSENTANT UN CHEVAL

RÉSUMÉ

Dans cette note l'auteur décrit deux marques de potier (représentant la silhouette d'un cheval) découvertes l'une à Păcuiul lui Soare et l'autre à Dinogetia-Garvăn.

Les deux pièces sont datées du XIe siècle.

La représentation de cheval sur la céramique du Xe—XIe siècles doit être cherchée dans la tradition de l'époque romaine tardive.

EXPLICATION DES FIGURES

Fig. 1. Marque de potier de Păcuiul lui Soare.
Fig. 2. Marque de potier de Dinogetia-Garvăn.

COLOCVIUL XI

În zilele de 2—4 decembrie 1982, la Institutul de arheologie București, s-au desfășurat lucrările COLOCVIULUI XI, organizat prin grija secției orînduirii comunei primitive. Tema manifestării a fost: *„Perioada de tranziție de la epoca neolitică la epoca bronzului"*. La lucrări au participat specialiști din: București, Iași, Cluj-Napoca, Constanța, Suceava, Galați, Călărași, Craiova, Reșița, Brașov și Săcel-Maramureș.

În dimineața zilei de 2 decembrie 1982, cu prilejul începerii manifestării, cuvîntul de deschidere a fost rostit de dr. C. Preda, directorul institutului, care a subliniat importanța și utilitatea colocviilor din această serie.

Dr. Petre Roman în raportul *„Unele probleme legate de perioada de tranziție de la epoca neolitică la epoca bronzului"* a făcut o trecere în revistă a rezultatelor obținute în cercetarea românească în studierea perioadei. O problemă importantă, printre altele, este aceea a raporturilor dintre culturile Cernavoda II și Cernavoda III. O situație stratigrafică, în privința cronologiei lor relative, încă nu există, dar chiar în așezarea de la Cernavoda, în cuprinsul stratului corespunzător culturii Cernavoda I, se observă elemente (de ex. canelurile), care dovedesc că începuse trecerea la cultura Cernavoda III. Trebuie deci admis un paralelism, cel puțin parțial în timp, între culturile Cernavoda II și Cernavoda III, în zone deosebite.

În raportul său, *„Perioada de tranziție de la epoca neolitică la epoca bronzului în nordul Moldovei"*, dr. Dinu Marin (Iași) a analizat amănunțit elementele specifice ale culturii Horodiștea-Erbiceni și raporturile ei cu culturile vecine.

Dr. N. Ursulescu (Suceava) în comunicarea *„Necropola de incinerație de la Suceava „Parcul Cetății"* a expus datele referitoare la o necropolă de incinerație compusă din 100 de morminte. Necropola se leagă de un grup de comunități originare din ținuturi aflate la nord-est de țara noastră.

Probleme privind grupurile de morminte cu ocru roșu au fost tratate în comunicările prezentate de dr. Eugen Comșa, *„Mormintele cu ocru din movila II — 1950 de la Glăvăneștii Vechi"*, de dr. Mihalache Brudiu (Galați), *„Un tumul din perioada de tranziție descoperit la Vînători, jud. Galați"*, și de Marian Neagu (Călărași), *„Mormintele cu ocru de la Crăsani"*.

Date despre primele contacte între comunitățile Cucuteni A 3 și cele din stepă au fost prezentate de dr. Ion T. Dragomir (Galați), *„Categoria ceramică de tip C din așezările cucuteniene de la Berești, jud. Galați"*.

În continuare au fost citite comunicările realizate de Rodica Iancu (București), *„Figurinele cu cap mobil"*, și Marin Nica (Craiova), *„Noi date din perioada de tranziție în lumina cercetărilor de la Celei"*.

Informații importante cu privire la activitățile economice din timpul perioadei studiate au fost prezentate de dr. Marin Cârciumaru, *„Contribuții la cunoașterea economiei agricole a comunităților aspectului cultural Celei"* și Georgeta Trincă (Reșița), *„Materialul faunistic din așezarea Coțofeni de la Colțan, jud. Caraș-Severin"*.

Ion Chicideanu, în *„Săpăturile arheologice de la Grojdibodu (Contribuții la problema complexului Orlea-Sadovec)"*, s-a referit amănunțit la elementele caracteristice complexului documentat în acea stațiune.

Rezultatele unor cercetări asupra ocrului roșu au fost expuse în comunicarea ing. Gh. Giță și Corneliu N. Mateescu, *„Asupra provenienței ocrului roșu din mormîntul cu schelet ciopîrțit ritual de la Vădastra (Cultura Coțofeni)"*.

Probleme diverse despre complexe de tip Coțofeni au fost analizate într-o serie de comunicări ca: dr. N. Vlassa (Cluj-Napoca), *„Există o fază 0 la evoluția culturii Coțofeni?"*, Zoia Kalmar (Săcel, jud. Maramureș), *„Despre cultura Coțofeni în bazinul Someșului"*, dr. Gh. Lazarovici (Cluj-Napoca), *„Așezarea Coțofeni de la Dăbica"*, dr. N. Vlassa, *„Cimitirul Coțofeni de la Cheile Aiudului"*, și dr. Florea Costea (Brașov), *„Descoperiri din perioada de tranziție în Țara Făgărașului"*.

Precum rezultă, din datele sumar prezentate, în cursul desfășurării Colocviului XI s-au făcut expuneri privind probleme importante referitoare la perioada de tranziție de la epoca neolitică la epoca bronzului, din toate provinciile țării noastre, evidențiindu-se raporturile cu

unele complexe sudice sau nordice. În primul raport s-a analizat, mai cu seamă, tematica culturilor din sudul ţării, iar în cel de-al doilea s-a pus accentul pe aceea a culturilor din estul României. Cîteva comunicări s-au referit la o serie de complexe tumulare conţinînd morminte cu ocru din Moldova și Muntenia. A fost prezentată şi o necropolă de incineraţie, prima de acest gen din nordul Moldovei. În alte comunicări s-au studiat descoperiri aparţinînd culturii Coţofeni din Banat, Transilvania şi Maramureş. Importante sînt şi rezultatele analizelor ocrului roşu din sud-estul Olteniei. Ţinem să subliniem utilitatea celor două comunicări: cea privind plantele cultivate de membrii comunităţii de tip Celei şi a doua referitoare la analiza oaselor de animale dintr-o aşezare de tip Coţofeni din Banat.

Prin tematica bogată prezentată şi prin discuţiile ample ce au urmat, Colocviul XI şi-a dovedit pe deplin utilitatea ştiinţifică pe plan naţional.

Eugen Comşa

REPERE CRONOLOGICE ALE VEACULUI AL III-LEA Î.E.N.

În ultimii ani, în cercetarea românească, se puneau cu intensitate unele întrebări referitoare la procesul de formare al civilizației geto-dace clasice. O serie de studii și comunicări științifice, precum și discuțiile care au avut loc pentru pregătirea tratatului de istorie a României au evidențiat necesitatea concentrării atenției arheologilor și istoricilor asupra unei problematici restrînse, referitoare la etapa istorică a regatului lui Dromichaites și la aceea imediat următoare dispariției sale, cu alte cuvinte, problematica secolului al III-lea î.e.n.

În vederea stabilirii unui larg schimb de idei și de informații științifice și pentru a corela direcțiile de cercetare a colectivelor din țară, Institutul de arheologie din București a organizat, în cadrul Secției greco-romane, o dezbatere avînd ca temă *Formarea civilizației geto-dacice. Repere cronologice ale veacului al III-lea î.e.n.*, la care au fost invitați specialiști din întreaga țară. Dezbaterea, care a avut loc în zilele de 15–17 februarie 1983, condusă de dr. Petre Alexandrescu, șeful secției, a reunit un număr de circa 50 de arheologi, istorici și filologi de la Institutele de arheologie din București și Iași, de la Muzeul de istorie al R. S. România din București, de la Centrul de istorie militară din București, de la Facultatea de istorie din București, de la Muzeul din Huși, profesori din învățămîntul mediu etc.

După cuvîntul de deschidere al directorului Institutului de arheologie din București, dr Constantin Preda, și al șefului Secției greco-romane, dr. Petre Alexandrescu, dezbaterea a fost deschisă de referatul dr. Vladimir Iliescu, privind cadrul de istorie generală a problematicii veacului al III-lea. A fost abordată problema izvoarelor literare antice care aduc informații atît de istorie generală, cît și regională, cu privire la mișcările de populații celtice, bastarne și scitice, care au afectat spațiul geto-dacic. S-a pus în evidență rolul jucat de migrația celtică spre Grecia și Anatolia, ca factor inhibant pentru expansiunea statului macedonean. În continuare au fost analizate izvoarele arheologice care oferă jaloanele cronologiei complexelor arheologice, în speță : inscripții, amfore grecești, monede grecești și macedonene, ceramica de import, examinîndu-se stadiul cercetării acestor categorii de documente pe plan european. Alexandra Ștefan a prezentat problema cronologiei documentelor epigrafice din cetățile vest-pontice (de la Apollonia la Olbia), sub raportul inserării lor cronologice. S-a pus accentul pe acele documente care aduc informații cu privire la populațiile geto-dacice. Catrinel Domăneanțu a prezentat stadiul actual al cercetării privind ceramica greacă din secolul al III-lea. S-a scos în relief importanța descoperirii resturilor taberei militare ptolemaice de la Koroni din Attica, cu un singur nivel de viețuire datînd din anii 265–261. Ceramica descoperită în săpăturile de la Koroni a făcut posibilă reexaminarea grupelor propuse de Homer Thompson în 1934, pe baza depozitelor închise din agora de la Atena. Nicolae Conovici a prezentat stadiul actual al cercetării privind tipologia și cronologia ștampilelor de amforă, pe baza rezultatelor, adesea contradictorii, ale arheologilor sovietici, francezi și americani. În sfîrșit, în cadrul aceleiași problematici, dr. Gh. Poenaru Bordea a schițat un tablou al difuziunii și cronologiei monedelor cetăților grecești vest-pontice și unul privind problematica actuală a monedelor macedonene din veacul al III-lea î.e.n.

În partea a doua a dezbaterii a fost examinat stadiul actual al cercetării civilizației geto-dacice, sub raportul acelor complexe arheologice care pot fi atribuite cu siguranță veacului al III-lea. Astfel, dr. Alexandrina D. Alexandrescu a prezentat elementele arheologice care se pot data în acest răstimp din necropola și din așezarea de la Zimnicea. A ieșit în evidență continuitatea de civilizație din acest sit, care rămîne în continuare unul dintre cele mai importante puncte de cercetare a civilizației geților din Cîmpia Română. G. Trohani a relevat descoperirile din valea Mostiștei, precum și cele de la Vlădiceasca și Chirnogi, unde sînt documentate nivele datate (prin analogie cu materiale din Moldova și nu prin importuri) în secolul al III-lea. Dr. Silvia Teodor a prezentat în continuare situația cercetărilor din Moldova, insistînd asupra materialelor arheologice care pot servi la încadrarea cronologică a ultimelor niveluri din așezările fortificate din Platoul Moldovenesc. Violeta Bazarciuc a expus rezultatele cercetărilor sale din așezarea fortificată de la Bunești, jud. Vaslui, în care a apărut un kantharos fragmentar grecesc de la mijlocul veacului al III-lea și fibule Latène B_2 de la sfîrșitul veacului al IV-lea pînă la mijlocul celui următor. Descoperirile de la Bunești aruncă o lumină nouă asupra dezvoltării civilizației getice din Moldova, înaintea începutului penetrației triburilor germanice

ale bastarnilor. Varietatea categoriilor de descoperiri din această așezare (unelte de fier, podoabe de argint, importuri grecești) reflectă stadiul de civilizație al geților din perioada existenței, în aceeași regiune, a fortificațiilor de refugiu, de tip Cotnari.

În ultima parte a dezbaterii au fost discutate două rapoarte generale. Dr. Constantin Preda a expus stadiul cercetărilor privind monetăria geto-dacică din veacul al III-lea, scoțînd în relief cronologia și morfologia fiecărei grupe în parte. Dr. Mircea Babeș a înfățișat problematica premiselor civilizației geto-dacice clasice și evidența descoperirilor datînd din veacul al III-lea pe întreg teritoriul țării noastre. În încheiere, în cadrul unei ample discuții, dr. Vlad Zirra a examinat datele care au ieșit în valoare, în cursul dezbaterii, privind perioada imediat următoare dispariției regatului lui Dromichaites. Deși această etapă dispune încă de un număr redus de izvoare istorice, iar documentele arheologice se resimt încă din cauza incertitudinii cronologice, stadiul actual al investigației istorice și arheologice arată totuși că nu se poate vorbi de o etapă de repliere a civilizației geto-dacice, înainte de dezvoltarea pe care aceasta o va lua în etapa sa clasică a veacurilor II—I î.e.n., ci de o dezvoltare și de o transformare firească, de la o etapă istorică la una superioară.

În încheierea dezbaterii, au fost relevate direcțiile principale pe care urmează și trebuie să se desfășoare cercetarea arheologică și istorică privind această etapă esențială în formarea civilizației geto-dacice din faza ei de apogeu.

Petre Alexandrescu

MIRCEA D. MATEI, EMIL I. EMANDI, *Habitatul medieval rural din Valea Moldovei și din bazinul Șomuzului Mare. Secolele XI—XVII*, București, 1982, 196 p., 35 fig.

După *Cuvînt înainte*, sumarul cărții pe care o prezentăm mai jos cuprinde următoarele capitole: I. Satul medieval — preocupare stăruitoare a cercetării arheologice românești; II. Locuirea medievală în valea Moldovei; III. Locuirea medievală din (citește în, n.n.) valea Somuzului Mare; IV. Activități economice desfășurate în satele de pe văile Moldovei și Șomuzului Mare; V. Constituirea statului feudal de sine stătător Moldova în lumina cercetărilor din văile Moldovei și Șomuzului Mare; VI. Așezarea rurală medievală de la Tulova (Vornicenii Mari).

În primul capitol (p. 11—23) M. Matei, după ce atrage luarea aminte că cercetarea arheologică a *satului medieval românesc* s-a desfășurat și se desfășoară pe două căi diferite: a) investigarea *exhaustivă* a unei singure așezări și b) investigarea *parțială* a mai multor așezări dintr-o regiune bine circumscrisă, din punct de vedere geografic și istoric, ne încunoștiințează că cercetările care constituie obiectul volumului pe care l-a elaborat împreună cu Emil Emandi se însumează în cea de-a doua categorie.

Capitolul următor (p. 24—48), rodul colaborării celor doi autori, se subdivide, la rîndu-i, în următoarele subcapitole: Modificări antropice ale cadrului natural; Elemente caracteristice habitatului medieval din valea Moldovei; Vechimea locuirii și densitatea demografică în valea Moldovei.

La p. 26 M. Matei și E. Emandi susțin că: *încercarea de reconstituire, cel puțin în linii generale, a habitatului și a modificărilor antropice produse în peisajul zonei are, prin definiție, un caracter complex, deoarece trebuie să abordeze categorii istorice multiple: populația, vatra satului și trupul de moșie etc. Pornind de la izvoarele scrise, la care se adaugă cele arheologice, cartografice și toponimice s-a putut stabili că în întreaga epocă feudală peisajul zonei a fost dominat, fenomen dealtfel specific feudalismului, de așezarea sătească, în dubla semnificație a acesteia de locuire omenească organizată și de teritoriu agricol aferent, organizat în funcție de necesitățile concrete ale locuitorilor fiecărei așezări în parte.*

Spusele celor doi autori definesc cadrul general al metodologiei folosite nu numai aici, ci și în capitolul al III-lea al monografiei. Într-adevăr, M.M. și E.E. au îmbinat în chip armonios sursele literare, cartografice și toponimice cu datele arheologice, ca la capătul studierii lor să ne zugrăvească o imagine sugestivă a transformărilor prin care a trecut valea Moldovei în secolele XIV—XVIII.

Pentru a ilustra spusele noastre vom puncta doar cîteva din concluziile la care au ajuns autorii monografiei în acest capitol: 1. Acțiunea defrișărilor — desfășurată cu precădere în zona Drăgușenilor și în zona dintre Baia și Fălticeni — n-a depășit 8—10% din suprafața pădurilor; 2. Zona cu cea mai mare concentrare demografică în antichitatea medievală era cea din jurul Drăgușenilor. Desigur, autorii se opresc și asupra altor aspecte cum sînt: definirea din punct de vedere geografic a „văii Moldovei" care cuprinde trei sectoare deosebite și anume: munții, depresiunile subcarpatice și plaiurile; date privitoare la frecvența toponimelor. Interesante sînt precizările de la p. 29 cum că formele Mulda, Molda și Moldova sînt folosite pentru țară, oraș și rîu, iar cuvîntul *moldă* a avut „multă vreme înțelesul de *albie* sau de *vale*".

În al treilea capitol (p. 49—67) se cercetează, în aceeași modalitate, realitățile din valea Șomuzului Mare, adiacentă văii Moldovei. Înainte de orice M.M. și E.E. țin să ne atragă atenția asupra caracterelor geografice ale acestei zone, care cuprinde, în mare, depresiunea Litenilor lipsită de păduri și masivul deluros al Fălticenilor împădurit din belșug. Aici se constată o acțiune mai susținută în defrișarea pădurilor, fapt certificat și de bogăția mai consistentă a toponimicului *poiană*.

Peisajul geografic al regiunii a fost modificat cu timpul de amenajarea unor livezi, dar și a iazurilor aparținînd colectivităților rurale sau anumitor persoane (p. 55).

Prin cercetări arheologice au putut fi definite 127 locuri cu vestigii materiale datînd din sec. X—XVII. Autorii ne spun că din cele 64 de sate consemnate în documente 55 există și astăzi. Tot datorită cercetărilor arheologice s-a putut stabili că în valea Șomuzului Mare existau în veacul al XIV-lea cel puțin 40 de așezări sătești. În această vale s-au identificat patru zone de concentrare paleodemografică (depresiunea Liteni, zona Fălticeni, zona Preutești — Dolhești și zona

Probota). Satele din sec. XV–XVI aveau cam 20–25 de case.

În cap. IV (p. 68–91) E.E. face întîi o trecere în revistă a ocupaţiilor legate de economia agrară şi apoi a meşteşugurilor. În primul caz vorbeşte despre recoltarea fînului şi a cerealelor, despre creşterea animalelor, a albinelor, despre grădinărit, pomicultură şi pescuit, iar în al doilea capitol despre fierărit. Autorul s-a folosit în studiul fierăritului de procedeele moderne legate de analiza chimică „cantitativă a eşantioanelor prelevate din piese", analiza microstructurală efectuată pe probe şlefuite şi atacate cu nitil 3%. Pentru măsurarea durităţii s-a folosit metoda Vickers „cu sarcina de încărcare de 5daN/mm[2]". Toate aceste metode l-au dus pe E. E. la o interpretare inedită a documentelor arheologice din metal descoperite în aşezările din valea Moldovei şi din valea Şomuzului Mare.

În sfîrşit, în acest capitol se vorbeşte şi de prelucrarea pieilor (p. 90–91).

Cel mai important cîştig din elaborarea celui de-al V-lea capitol rezidă în constatarea că valea Moldovei şi cea a Şomuzului Mare au fost locuite în sec. X–XIII (adică în vremea năvălirii pecenegilor, uzilor, cumanilor şi tătarilor) de o populaţie locală, românească, ceea ce vine să contrazică afirmaţiile unor cercetători străini cum că teritoriile în cauză şi altele vecine lor au fost populate, relativ tîrziu, de români transilvăneni. De aici şi convingerea lui M.M. despre existenţa, cu mult înainte de întemeierea statului moldovean, a unor cnezate echivalente oarecum *cnezatelor de vale* menţionate în alte părţi ale ţării noastre.

Cartea lui M.M. şi E.E. se încheie cu o micromonografie a aşezării medievale de la Vornicenii Mari (jud. Suceava) situată în partea de apus a depresiunii Litenilor. Întîi sînt prezentate rezultatele cercetărilor arheologice din necropolă. Cele 52 de morminte, de înhumaţie, sînt orientate creştineşte. În funcţie de poziţia braţelor au putut fi stabilite 7 variante de morminte. Inventarul se reduce la un inel de bronz, o bucată dintr-o lamă de cuţit de fier şi unele cioburi ceramice. Toate aceste vestigii s-au găsit numai în cîteva dintre cele 52 de morminte. Autorii săpăturilor datează necropola de la Vornicenii Mari în veacurile XI–XII.

Nu departe de necropolă, în locul numit Şesul Tolvei se găsesc urmele curţii vornicului Oană.

Noi vom remarca şi căutările lui M.M. şi E.E. de a repera resturile de vieţuire ale satului medieval Tulova, vechiul nume al Vornicenilor Mari.

Partea finală a volumului este însoţită de un indice geografic şi de localităţi cum şi de o hartă foarte sugestivă a satelor din valea Moldovei şi a Şomuzului Mare menţionate în sec. XIV–XVIII.

La capătul prezentării acestui tom nu putem încheia decît cu cuvinte de laudă la adresa alcătuitorilor lui care s-au străduit (şi au reuşit, credem noi) să ne dea o oglindă veridică a particularităţilor şi evoluţiei satelor din valea Moldovei şi Şomuzului Mare în veacurile de mijloc.

Petre Diaconu

Suceava. Anuarul Muzeului judeţean, 8, 1981, 589 p. (cu planşe în text).

Publicaţia la care ne referim are un conţinut bogat, cu o problematică variată ce îmbrăţişează istoria meleagurilor sucevene de la primele manifestări ale omului preistoric şi pînă în contemporaneitatea noastră socialistă.

După o rubrică de *Aniversări*, volumul cuprinde o serie de articole grupate în cadrul rubricilor: *Din istoria oraşului Suceava*, *Studii de istorie*, *Din istoria culturii sucevene*, *Documente*. Sumarul mai cuprinde: *Note şi comentarii*, *Muzeologie*, *Medalioane*, *Cronică* şi *Însemnări bibliografice*. Vom rezuma din Anuar numai acele articole care corespund cerinţelor revistei „Studii şi cercetări de istorie veche şi arheologie".

Respectînd criteriul amintit prezentăm în cele ce urmează, mai întîi studiile consacrate cercetării problemelor de istorie străveche şi veche, începînd cu cel semnat de Silvia Marinescu-Bîlcu, referitor la *Unele probleme ale începuturilor neoliticului la est de Carpaţii Orientali*. Analizînd descoperirile din spaţiul est-carpatic, autoarea infirmă aserţiunile potrivit cărora pe teritoriul Moldovei s-ar fi dezvoltat cultura Bugo-nistriană, demonstrînd inexistenţa unei populaţii estice pe teritoriul de la vest de Prut înainte şi după stabilirea aici a purtătorilor culturii Criş.

În studiul privind *Evoluţia habitatului din bazinul Şomuzului Mare în zona comunei Preoteşti*, Nicolae Ursulescu şi Ştefan Manea prezintă, după ce fac un scurt istoric al cercetărilor din zonă, cele mai semnificative vestigii cunoscute pînă în prezent. Cele mai vechi urme par a data din paleolitic, după care urmează cele din epoca neolitică, a bronzului, a Hallstattului (existenţa unei fortificaţii) şi cele din epoca La Tène. Se remarcă, totodată, importantele vestigii aparţinînd

geto-dacilor, carpilor (sec. II–III) şi purtătorilor culturii Sîntana de Mureş (sec. IV e.n.). De asemenea, sînt evidenţiate şi urmele de locuire din epoca feudală din secolele XIII şi XV–XVII, indicînd, probabil, vechea vatră a satului medieval.

Despre o fortificaţie din secolele V–IV î.e.n. ne relatează amănunte Dragomir Popovici şi Mircea Ignat în articolul intitulat *Cercetările arheologice din „Cetăţuia" de la Moreşti (com. Vultureşti, jud. Suceava)*, fortificaţie prevăzută cu val şi şanţ de apărare. Ea se încadrează în categoria cetăţilor de pămînt caracteristice spaţiului est-carpatic în vremea amintită, îmbogăţind, totodată, harta descoperirilor cu un nou punct situat într-o zonă unde asemenea monumente nu erau cunoscute.

Un interes deosebit îl prezintă şi studiul *Costobocii* semnat de Gh. Bichir, în care autorul demonstrează convingător, pe bază de izvoare scrise şi arheologice, originea tracodacică a costobocilor, populaţie sedentară de agricultori şi crescători de vite, practicînd în acelaşi timp şi diferite meşteşuguri. Se fac precizări în legătură cu începutul culturii Lipiţa (sec. I î.e.n.), care reproduce forme culturale specifice lumii geto-dacice, precum şi cu sfîrşitul acesteia (secolele II–III e.n.).

Descoperirea la Plăvălari, com. Udeşti, jud. Suceava a unui opaiţ roman din sec. III–IV e.n. face obiectul notei intitulate *Un opaiţ roman descoperit la Plăvălari (com. Udeşti, jud. Suceava)*, de Nicolae Ursulescu şi Mihai Camilar. Este o nouă dovadă a pătrunderii culturii romane pe teritoriul Moldovei după retragerea aureliană din Dacia romană.

Investigaţia arheologică privind istoria evului mediu pe teritoriul Sucevei a fost valorificată în Anuar prin cîteva studii şi articole care tratează diferite aspecte.

Aşa, de pildă, Ştefan Olteanu, în articolul intitulat *Realităţi demografice pe teritoriul Moldovei de Nord în secolele VIII–XI e.n.*, relevă existenţa unor concentrări demografice rurale pe teritoriul de nord al Moldovei, aşezări în cea mai mare parte nefortificate, cele fortificate avînd rolul de reşedinţe ale autorităţii social-politice locale. Existenţa unor astfel de structuri teritoriale pune problema stadiului de organizare politică în această zonă în secolele VIII–XI, dat fiind raportul intim dintre asemenea concentrări de populaţie şi fenomenul de organizare politică a comunităţilor rurale respective.

Perioada secolelor IX–XIV în aceeaşi zonă şi sub acelaşi aspect demoeconomic face obiectul studiului *Aspecte demoeconomice privind zona de nord a Moldovei (din secolul XI pînă în prima jumătate a secolelor XIV) în lumina cercetărilor istorice, arheologice, paleobotanice şi antropogeografice*, semnat de Emil Ioan Emandi. Potrivit estimărilor făcute, se evidenţiază existenţa de aşezări din sec. IX–XI într-un număr de 117 localităţi, a unui număr de 30 de puncte arheologice pentru secolele XII–XIII şi a 62 de obiective pentru secolele XIII–XIV. Vestigiile descoperite, cît şi rezultatele analizelor de laborator efectuate pe asemenea vestigii demonstrează că populaţia respectivă practica principalele îndeletniciri (agricole, meşteşugăreşti, de valorificare a bogăţiilor miniere) care îi conferă un caracter de statornicie şi stabilitate incompatibil cu nomadismul.

Rezultatele cercetărilor arheologice din complexul medieval de la biserica Sf. Dumitru din Suceava sînt prezentate în articolul *Necropola medievală de la Sf. Dumitru din Suceava (sec. XV–XVIII)*, de Alexandru Artimon şi Alexandru Rădulescu. Cele 77 de morminte cercetate se încadrează cronologic între începutul sec. XV şi finele sec. XVIII. De remarcat faptul că anterior cimitirului, aici se aflau locuinţe care ar fi aparţinut personalului ce deservea curtea domnească din apropiere.

O interesantă contribuţie aduce Mircea Ignat în articolul *Contribuţii la cunoaşterea monumentului funerar militar din evul mediu*, în urma rezultatelor cercetării arheologice de la Movila lui Răzvan din marginea Sucevei. Este vorba de un monument funerar comemorativ cu caracter militar, ridicat peste osemintele celor căzuţi în luptă pentru tronul Moldovei, între Ieremia Movilă şi Ştefan Răzvan, din anul 1595.

În sfîrşit, Paraschiva Victoria Batariuc prezintă în articolul *Motive decorative în ceramica ornamentală din secolul al XVII-lea de la Curtea domnească din Suceava*, motivele florale, geometrice şi antropomorfe care ornamentează cahlele unei sobe din secolul al XVII-lea situată într-una dintre camerele de la etaj ale Curţii domneşti din Suceava.

Privit în ansamblu, cel de-al VIII-lea volum al Anuarului Muzeului judeţean Suceava se prezintă ca o publicaţie de mare interes ştiinţific, care aduce, prin studiile, articolele şi notele cuprinse, un real aport la cunoaşterea istoriei străvechiului ţinut sucevean în principal şi prin aceasta la îmbogăţirea patrimoniului ştiinţific şi cultural al poporului român.

Ştefan Olteanu

ABREVIERI

ActaMN	Acta Musei Napocensis, Cluj-Napoca.
AIGR	Anuarul Institutului geologic al României, Bucureşti.
ArheologijaSofia	Arheologija, organ na arheologii Institut i Muzei, Sofia
ArhMold	Arheologia Moldovei, Iaşi-Bucureşti.
BCMI	Buletinul Comisiunii monumentelor istorice, Bucureşti.
BerRGK	Bericht der römisch-germanischen Kommission, Frankfurt am Main
BMI	Buletinul monumentelor istorice, Bucureşti.
Dacia, N.S.	Dacia. Revue d'archéologie et d'histoire ancienne, Bucureşti.
DID	*Din istoria Dobrogei*, Bucureşti.
FHDR	Fontes historiae dacoromanae, Bucureşti.
FoliaArch	Folia archaeologica, Budapesta.
GlasnikSarajevo	Glasnik zemaljskog Muzeja Bosni i Hercegovini, Sarajevo.
InvArch	*Inventaria archaeologica*, Bucureşti.
KSMoscova	Kratkie Soobščenia. Instituta istorii materialnoi kul'tury Akademii Nauk SSSR, Moscova.
Materiale	Materiale şi cercetări arheologice, Bucureşti.
MatIstMuzBucureşti	Materiale de istorie şi muzeografie, Bucureşti.
MIA	Materialy i issledovanija po arheologii SSSR, Moscova.
PBF	Prähistorische Bronzefunde Europas, München.
RadVojvodMuz	Rad Vojvodjanskih Muzea, Novi Sad.
RevMuz	Revista muzeelor, Bucureşti.
RRH	Revue roumaine d'histoire, Bucureşti.
SA	Sovetskaja arheologija, Moscova.
SCIV(A)	Studii şi cercetări de istorie veche (şi arheologie), Bucureşti.
VjesnikZagreb	Vjesnik arheološkog Muzeja v Zagrebu, Zagreb.

REVISTE PUBLICATE ÎN EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

REVISTA DE ISTORIE
REVUE ROUMAINE D'HISTOIRE
STUDII ŞI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHE ŞI ARHEOLOGIE
DACIA. REVUE D'ARCHÉOLOGIE ET D'HISTOIRE ANCIENNE
REVUE DES ÉTUDES SUD-EST EUROPÉENNES
STUDII ŞI CERCETĂRI DE ISTORIA ARTEI
— SERIA ARTĂ PLASTICĂ
— SERIA TEATRU—MUZICĂ—CINEMATOGRAFIE
REVUE ROUMAINE D'HISTOIRE DE L'ART
— SÉRIE BEAUX-ARTS
— SÉRIE THÉATRE-MUSIQUE—CINÉMA
THRACO-DACICA

La publication „Studii şi cercetări de istorie veche şi arheologie" paraît 4 fois par an. Pris d'un abonnement annuel : 54 $. Toute commende de l'étranger sera adressée à ILEXIM, Departamentul import-export presă, P.O.Box 136—137, Telex 11 226, 70 116, str. 13 Decembrie 3, Bucureşti, România, ou à ses representants à l'étranger.

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA
79 717 Calea Victoriei 125, Bucureşti
tel. 50 76 80

LUCRĂRI PUBLICATE ÎN EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

D. M. PIPPIDI şi EM. POPESCU (sub redacţia), Epigraphica, 1977, 287 p. 25 lei.
GR. FLORESCU şi C. C. PETOLESCU, Inscripţiile Daciei romane, II, 1977, 276 p., 27 lei.
I. I. RUSSU, Inscripţiile Daciei romane, III/1, 1977, 288 p., 26 lei.
* * * Inventaria archaeologica, fasc. 8, R. 42—R. 51, 1977, 15 file, 5 lei; fasc. 9, R. 52—R. 63, 1977, 14 file, 5 lei; fasc. 10, R. 64—R. 70, 1977, 23 file, 9,50 lei; fasc. 11, R 71a—R. 82, 1979, 12 file, 4 lei.
EUGENIA ZAHARIA, Populaţia românească în Transilvania în secolele VII—VIII. Cimitirul nr. 2 de la Bratei, 1977, 139 p., 10,75 lei.
PETRE DIACONU, Les Coumans au Bas Danube aux XIe et XIIe siècles, 1978, 158 p., 8,25 lei.
MARIA COMŞA, Cultura materială veche românească (Aşezările din secolele VIII—IX de la Bucov-Ploieşti), 1978, 183 p., 30 lei.
FLOREA MOGOŞANU, Paleoliticul în Banat, 1978, 152 p., 11 lei.
PETRE ROMAN şi IOAN NEMETI, Cultura Baden în România, 1978, 160 p., 18 lei.
D. TUDOR, Oltenia romană, 1978, 520 p., 41 lei.
S. MORINTZ, Contribuţii la istoria tracilor timpurii. I. Epoca bronzului în spaţiul carpato-balcanic, 1978, 216 p., 27 lei.
ION HORAŢIU CRIŞAN, Burebista and his time, 1978, 246 p., 22 lei.
PETRE ALEXANDRESCU, Histria, IV, 1978, 145 p., 34 lei.
I. BARNEA şi colab. Tropaeum Traiani. I. Cetatea, 1979, 259 p., 38 lei.
MARIA COJA şi PIERRE DUPONT, Histria, V, 1979, 168 p., 39 lei.
LIGIA BÂRZU, Continuitatea creaţiei materiale şi spirituale a poporului român pe teritoriul fostei Dacii, 1979, 111 p., 6 lei.
RADU POPA şi MONICA MĂRGINEANU CÂRSTOIU, Mărturii de civilizaţie medievală românească, 1979, 163 p., 28 lei.
EMILIA DORUŢIU BOILĂ, Inscripţiile din Scythia Minor, V, 1980, 351 p., 35 lei.
C. PREDA, Callatis. Necropola romano-bizantină, 1980, 225 p., 36 lei.
MARIN CÂRCIUMARU, Mediul geografic în pleistocenul superior şi culturile paleolitice din România, 1980, 268 p., 29 lei.
I. I. RUSSU, Inscripţiile Daciei romane, III/2, 1980, 484 p., 34 lei.
V. MIHAILESCU BÎRLIBA, La monnaie romaine chez les Daces orientaux, 1980 312 p. 19,50 lei.
I. I. RUSSU, Daco-geţii in Imperiul roman, 1980, 116 p., 8,75 lei.
IOAN GLODARIU, Aşezări dacice şi daco-romane la Slimnic, 1981, 191 p., 13,50 lei.
D. BERCIU, Buridava dacică, 1981, 289 p., 34 lei.
ALEXANDRU SUCEVEANU, Histria, VI, 1982, 236 p., 38 lei.
MIRCEA D. MATEI, EMIL I. EMANDI, Habitatul medieval rural din Valea Moldovei şi din bazinul Şomuzului Mare, 1982, 195 p., 27 lei.
D. M. PIPPIDI, Inscripţiile din Scythia Minor, I, 1983, 427 p., 71 lei.

RM—ISSN 0039 — 4009

SCIVA, tomul 34, nr. 3, Bucureşti, iulie—septembrie 1983, p. 185—302

I. P. Informaţia c. 1340

Lei 35